MALEK HADDAD

ULTIMA IMPRESIE

MALEK HADDAD

ULTIMA IMPRESIE

În romînește de
SERGIU DAN

1961
EDITURA PENTRU
LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Malek Haddad

LA DERNIÈRE IMPRESSION

Paris
René Julliard

Coperta: *Th. Bogoi*

CUVÎNT ÎNAINTE

Problema cea mai arzătoare a vremii noastre este problema războiului și a păcii. Faptele au arătat că războiul este un însoțitor permanent al capitalismului, de asemenea că nici un fel de sforțări ale imperialismului nu pot opri dezvoltarea progresivă a istoriei.

Revoluțiile de eliberare națională au triumfat în numeroase țări din Asia, Africa și America Latină, grăbind prăbușirea sistemului de robie colonială, demonstrînd că falimentul total al colonialismului este inevitabil.

Printre popoarele care mai poartă lanțurile colonialismului, se numără poporul algerian. Burghezia monopolistă din Franța, sprijinindu-se pe regimul reacționar al puterii personale și cu ajutorul imperialiștilor din S.U.A., încearcă să înăbușe forțele naționale de eliberare din Algeria, să răpească maselor populare libertățile democratice, să împiedice lupta pentru independență și progres social. Dar sforțările îndîrjite ale monopoliștilor francezi pentru menținerea pozițiilor lor se lovesc de valul luptei an-

tiimperialiste de eliberare națională a poporului algerian, hotărît să lichideze regimul colonial și să-și cucerească independența.

Acesta este cadrul în care se petrece acțiunea nuvelei „Ultima impresie“ de Malek Haddad.

Cu toate că literatura algeriană este relativ tînără, cîteva nume au izbutit să capete încă de mai multă vreme o largă răspîndire. Printre acestea sînt : Mohamed Dib, Mouloud Mammeri, Kateb Yacine, Mouloud Feraoun și Malek Haddad, autorul volumului de față.

Acești scriitori sînt martorii sărăcirii continue a maselor muncitoare, amputării drepturilor și libertăților democratice ale poporului, înapoierii feudale și asupririi colonialiste. Dar ei sînt și martorii luptei avîntate și eroice a poporului pentru eliberarea națională și sfărîmarea robiei coloniale. Toate acestea se oglindesc în operele lor, i-au făcut să ia atitudine, i-au transformat în scriitori militanți pe poziții patriotice ferme, în participanți activi la uriașa luptă a poporului algerian.

Tinerii scriitori ai Algeriei de astăzi trăiesc însă o tragedie de natură personală, strîns legată de procesul creației : faptul că sînt siliți să nu folosească limba maternă în scrierile lor. Haddad, ca și Dib, Mammeri, Yacine, Feraoun și mulți alții sînt scriitori algerieni de limbă franceză, despre care criticul francez Régis Bergeron scria în ziarul l'Humanité că „...utilizează limba noastră, cea a puterii colonialiste, pe care au asimilat-o minunat, pentru a ne da cărți de o autenticitate națională incontestabilă...“

Malek Haddad, tînărul scriitor algerian, nu poate scrie în limba sa maternă, în limba pe care o vorbește de copil, de pe vremea cînd se juca pe ulițele cartierului mărginaș al orașului Constantine, unde a văzut lumina zilei. De ce ? Răspunsul la această întrebare e simplu : fiindcă în cazul acesta, foarte puțini sînt cei care ar putea citi cărțile sale. Ca urmare a anilor îndelungați de asuprire colonialistă, Algeria are un procent foarte ridicat de analfabeți, iar majoritatea celor care știu să citească, o fac în limba franceză, deoarece în administrația de stat, ca și în învățămînt, colonialiștii au impus aproape în exclusivitate limba franceză.

Faptul că Haddad, Dib și ceilalți scriitori ai tinerei literaturi algeriene scriu într-o limbă care nu e a lor, nu i-a împiedicat însă ca în povestiri, nuvele și romane să redea imaginea fidelă a poporului algerian, să dezbată cu mijloace literare problemele care frămîntă pe muncitor, pe țăran, pe intelectual, să arate suferințele oamenilor simpli și speranțele lor, să supună unei aspre critici atitudinea șovăitoare sau net ostilă intereselor poporului pe care o adoptă o parte a burgheziei și – înainte de toate – să înfiereze colonialismul cu întreg cortegiul său de nedreptăți, suferințe, crime.

Malek Haddad spune la un moment dat : „Astăzi, romanele nu mai sînt în cărți". Într-adevăr, în Algeria bîntuită de război, romanele sînt însăși viața, iar pentru a-și găsi „materie primă", romancierului nu-i trebuie o imaginație ieșită din comun, ci numai spirit de observație și mijloace artistice de redare a realității.

În „Ultima impresie", Malek Haddad redă drama inginerului Said, constructor de poduri nu numai prin profesie, dar și prin vocație și care va sfîrși prin a distruge poduri, fiindcă așa îi dictează conștiința, fiindcă acest lucru este în interesul patriei sale. Este drama omului cinstit a cărui patrie este bîntuită de războiul distrugător. Said va ajuta la distrugerea podului construit de el, a podului de care era mîndru și la care ținea, așa cum țăranul își incendiază recolta pentru ca ea să nu cadă în mîna dușmanului, așa cum muncitorul va ajuta la aruncarea în aer a uzinei pentru ca ea să nu mărească forța inamicului.

Aparent, Said nu seamănă cu compatrioții săi : e un intelectual, un om cult, francezii îi spun „dumneavoastră", el poate fi invitat în casa oricărui francez, se poate discuta cu el despre marii poeți și marii muzicieni ai lumii.

Realitatea necruțătoare a războiului înlătură însă aparențele. Said eroul nostru și mii de Said își fac examenul de conștiință și trebuie să aleagă... „Vă înșelați ! Sînt la fel cu ceilalți, și bacalaureatul meu nu-mi adaugă nimic. Sînt la fel cu ceilalți. În strada Cordelierilor, în Piața Saint-Michel, în munții Vosgi sau la Saint-Etienne. Sînt ca ceilalți, sînt cu ceilalți. Eu cunosc gustul plăcintei lor și înțeleg glasul puștii lor. Spun mamă cum spun și dînșii mamă. Îmi sărut copiii cum își sărută și dînșii copiii. Mă tem de o razie cum se tem și dînșii de o razie. Sînt la fel cu ceilalți. Totul mă leagă de dînșii, totul mă face aidoma lor. Nu pot fi eu însumi decît laolaltă cu dînșii. Copacul și-a ales pădurea, nota muzicală și-a ales simfonia care-i convine. Singurii în stare să mă înțe-

leagă, singurii pe care îi pot înțelege într-adevăr sînt dînșii, ai mei."

Pînă la urmă Said va pleca la ai săi, printre ei, strîns unit cu ei, în luptă în munții patriei sale. El s-a regăsit astfel, s-a integrat în ființa poporului său, în focul luptei pentru libertate.

Meritul incontestabil al nuvelei lui Malek Haddad constă în faptul că redă cu o arzătoare sinceritate frămîntările unei întregi pături din tînăra generație a patriei sale, pe fondul sumbru al războiului plin de cruzime pe care colonialismul – acest sistem rușinos pentru veacul nostru – îl duce împotriva poporului algerian.

EDITURA

— Trebuie aruncat în aer !

Apoi, cel căruia i se zicea Ali mai spuse o dată, ținînd ochii aproape închiși :

– Trebuie, trebuie !

Doar vîntul asculta pe la uși. Un vînt nevăzut, un vînt flecar și liric, un vînt ca la teatru.

Cel căruia i se zicea Ali își închise stiloul cu gesturile cam greoaie ale unui profesor care și-a isprăvit lecția și îl vîrî încet în buzunarul de la piept al canadienei, apoi, săltîndu-și ușurel pistolul prins în șold, și-l potrivi mai bine la cureaua pantalonului. La brîul acestui om pistolul părea nelalocul lui. Ali răsufla întretăiat, ca oamenii care tac vreme îndelungată, dar ar avea multe de spus. Said ședea nemișcat pe banca-i de lemn, prăpădită. Umerii săi lați, aduși înăuntru, lăsau să joace umbra capului pe gazetele soioase care spînzurau ferfeniță deasupra lăzilor vechi, odinioară pline cu săpun. Niciodată Said nu-și frămîntase atîta mintea. Își auzea țiuitul gîndului. Adeseori copiii se joacă repetînd cuvintele cele mai

obişnuite pînă ce ele îşi pierd orice înţeles, pînă ce par ciudate, necunoscute. Casa, casa, casa, casa... Cînd ai zis a zecea oară „casa“, nu mai vezi casa. Podul trebuie să sară-n aer ! Trebuie să sară ! Trebuie, trebuie !

Da, negreşit, trebuie !

După ce vei fi rostit aceste cuvinte pentru întîia oară, nu va mai exista podul.

Said şi Ali ieşiră. Vîntul se potolise. Fără să scoată o vorbă, se băgară în automobilul care îi aştepta. Şoferul nu puse nici o întrebare şi nu aşteptă vreuna. Spre nord, la cîţiva kilometri, se zărea oraşul şi i se ghicea respiraţia. Oraşele nu respiră decît noaptea. Vîntul măturase norii, iar luna, o lună care semăna straniu cu cea măsluită din cărţile poştale ilustrate, lumina şoseaua mai bine decît farurile maşinii. Pe cîmp măslinii gesticulau ca nişte ştrengari voioşi, gonind la vale.

– Nu-i lucru firesc...

– Ce anume ? întrebă Ali.

Se scurse o tăcere lungă. Tăcere dintre acelea care ne fac să auzim gîndul celorlalţi. Ţi-e teamă atunci ca nu cumva să tulburi asemenea tăceri, tot aşa cum ţi-e teamă să arunci o piatră în apele pe care le numim adormite. Ştim bine cu toţii că apele nu dorm. Ştim bine cu toţii că tăcerile nu sînt mute. În anumite clipe ale vieţii, oamenii vorbesc pentru a spune ceva ; iar cînd tac tot mai vorbesc. Trăncăneala e un privilegiu al leneşilor şi al fericiţilor. Ali se întoarse spre tovarăşul său. Un tovarăş care nu-i ştia numele, un tovarăş totuşi, deoarece se aflau împreună, deoarece erau uniţi amîndoi în aceeaşi misiune pe un fond de coşmar şi de speranţă. Profilul

lui Said era de o neobişnuită tinereţe. Cu ochii aţintiţi înainte, îşi urmărea gîndul, şi, ca şi cum ar fi făcut cu grijă un desen căruia îi ajunge rigoarea sa geometrică, rosti :

– Nu-i un lucru firesc războiul.

Iar măslinii se rostogoleau mereu către oraş. Pămîntul roşu strălucea sub ochii enormi ai farurilor.

– Toate acestea sînt făcute pentru pace.

Ali nu răspunse. Şterse geamul aburit al portierei. Omul acesta trebuie să fi purtat ochelari. Mereu aceleaşi gesturi măsurate. Ce vîrstă să fi avut ? În anumite împrejurări dramatice, cînd te afli cu necunoscuţi, îţi pui întrebările cele mai neînsemnate. I-o fi plăcînd mai mult friptura bine rumenită, sau cea în sînge ? S-o fi ducînd des la cinema ?... Cu o mişcare care trăda mai degrabă o adîncă emoţie decît o înfrigurare mai mult sau mai puţin bolnăvicioasă, Said strînse braţul vecinului său, aproape înfigîndu-şi degetele în el.

– Podurile, ştii, podurile astea nu se fac cu principii, se fac cu muncă şi cu buloane. Cuvintele nu pot construi un pod. Oţelul, litrii de sudoare şi de sînge îl fac să stea în picioare...

Cel căruia i se zicea Ali tăcea.

Semnale luminoase în mijlocul şoselei îi siliră să oprească înainte de a ajunge la mahalalele din marginea oraşului. Farurile luminară ţintele de fier înfipte la distanţe egale pe fîşiile înguste de drum care abia lăsau loc de trecere cîte unei maşini de amîndouă părţile şoselei. Ţevi de pistoale automate ciocăniră geamurile automobilului 203. Se simţea războiul în aer.

Cei trei bărbați își arătară hîrtiile de identitate. Totul era în regulă. Automobilul 203 porni. Fiindcă hîrtiile erau în regulă. Fiindcă parbrizul avea semnul crucii roșii. Fiindcă mașina era înmatriculată foarte normal, pe numele unui medic care se întorcea foarte normal acasă, după ce își vizitase bolnavii, condusă de infirmierul său și în tovărășia unui tînăr confrate...

Ajunseră în oraș către ora opt seara. Circulația era permisă pînă la ora zece. Pe străzi nu se vedeau decît europeni și ostași. Singurii care n-aveau a se teme de o razie neprevăzută în program.

Apăsa asupra orașului ceva mai mult decît o tăcere. La drept vorbind, tăcere nu prea era. *Jeep*-urile și tancurile nu aleargă mute.

Cocoțate pe colinele orașului, sau chircite în gropile din vale, mahalalele arabe păreau îngîndurate. Străzile largi ale cartierelor franceze străluceau din tot neonul lor. În baruri clienții jucau tot veșnica lor partidă de table.

Fetele de pe reclamele de Coca-Cola ispiteau cu sînii lor dezgoliți și cu ochii aceia de oiță nevinovată și de tîrfă deopotrivă. Toată fericirea la care rîvnesc nătăfleții !

Și tot fără să i se poruncească, șoferul opri mașina lîngă o clădire modernă, la al cărei parter se afla și un comisariat de poliție. Ali, care nu vorbise încă, sfîrși prin a spune :

– Orice ar fi, trebuie aruncat în aer ! Apoi, în timp ce automobilul se depărta, adăugă cu o voce tristă și liniștită : Veți reconstrui alte poduri după aceea...

Pe cînd traversa porticul clădirii, comun apartamentelor și comisariatului, un agent de poliție arab îl salută pe inginerul Said. Îl cunoștea bine.

– Merge treaba ? întrebă inginerul.

– După cum se vede.

Afară de cască și de pistolul automat, agentul de poliție mai avea, prinse de centiron, un revolver și două grenade. Fusese elevul tatălui lui Said la o școală din oraș.

– Nu arăți bine, zise Said plin de atenție, chemînd ascensorul.

Luminile orașului clipeau ca niște ochi bolnavi. Din micul balcon al locuinței sale, Said îmbrățișa cu privirea orașul și împrejurimile. Spre sud se scurgeau convoaie militare. Un șir lung și lent, galben și negru. Apoi convoaiele piereau, înghițite de zarea crestată de dealuri, ca metrourile acelea aeriene, care intră deodată în pămînt, parcă topindu-se. Odinioară, pe șoseaua asta veneau zarzavagii întîrziați aducîndu-și marfa în hale. Odinioară... A fost nevoie de mai puțin de un an pentru ca un hotar să se înalțe între prezent și acest odinioară care nu cunoscuse sîrma ghimpată pe străzi, semnalul de stingere și tancurile.

De la o zi la alta. De la o zi la alta nimeni nu mai merge seara la cinema. De la o zi la alta simți, cînd se lasă noaptea, cum satele dimprejur ajung stăpîne pe situație. De la o zi la alta îți pui întrebări și dezlegi probleme ce nu existau odinioară.

Astfel, pădurea aceea care se zărește colo, tocmai la marginea dealurilor, deasupra orașului, pădurea

aceea face război. Îndrăgostiții nu se mai duc acolo să se îmbrățișeze. Şi tot astfel, gîrla aceea pe care o ghicești înspre răsărit, după dîra verde ce se leagănă la picioarele mahalalei de barăci a calicilor, gîrla aceea face război. Copiii nu se mai duc acolo să prindă mormoloci în cutii ruginite de conserve. Oamenii fac război, potecile fac război, gîrlele și norii fac război. E un război cu hotare nedeslușite, avînd mii și mii de centre de gravitate.

Dinspre scuarul cel mare, o detunătură năprasnică sparse tăcerea relativă care apăsa asupra orașului și peste priveliștea depărtată a convoaielor ce se scurgeau spre sud. Sirenele izbucniră una după alta. Sirenele ! Sinistre melopei ale orașelor în stare de alarmă. Odinioară vesteau amiaza. Astăzi nu e ceas al zilei care să nu fie vrednic de amintire.

Asta o simți și noaptea în veghea neadormită a oamenilor, în certitudinea privirilor. Serbarea ce se pregătește își pune la punct ultimele amănunte. Lampioanele nu sînt încă la locul lor. Nu e gata încă pulberea pentru jocurile bengale și focurile de artificii. Orașe în stare de alarmă ! Cîntați-vă afurisitul vostru cîntec, sirenelor ! Colo, sus, stelele rămîn mereu stele. Te-ai aștepta să vezi cum întîmplările modifică natura. O bombă poate exploda, însă pămîntul tot se învîrtește. Un tren poate deraia, pămîntul se învîrtește. O grenadă poate exploda într-un mare scuar al orașului, pămîntul se învîrtește. Acest „sînge rece" al cosmosului are ceva liniștitor și monstruos totodată. Liniștitor, pentru că îți oferă măsura unei veșnicii de neclintit. Monstruos, pentru că acest „sînge rece" seamănă a stranie nepăsare.

Said se gîndi la o scenă de teatru rămasă luminată și împodobită cu decorurile dinainte, atunci cînd actorii ar juca pe neașteptate alte roluri decît cele pentru care fusese pregătită scena.

Dintr-o clipă într-alta.

Un război, fie el și just, e un obicei cu care te deprinzi anevoie. Un obicei cu care trebuie să te deprinzi pînă ce decorul se va potrivi de la sine cu noul joc al actorilor.

Și mereu aceeași horă a automobilelor poliției gonind prin oraș în sunetele unei bolnăvicioase muzici de circ. Și mereu convoaiele care se tot duc spre sud.

Said își privi ceasul : ora zece. Lucia nu va veni : semnalul de stingere. Și vuietul acesta dinspre scuarul cel mare ! Cîte sărutări pierdute din pricina războiului ! Cîtă vreme care va fi mai lungă din pricina războiului ! Cîte stele care se încăpățînează să nu-și închidă ochii în noaptea fără somn a războiului !

*

* *

Se făcu ziuă sub ploaia ce dădea orașului chipul său de toamnă. Înspre răsărit nu mai puteai desluși dealurile mîncate de o negură deasă. Alene, cu părere de rău parcă, plecau ultimele berze. Said îndrăgea toamna. Făcea parte din acel soi de oameni oarecum ciudați, amestec de artist și de logician, care se lasă cuceriți de măreția nemărginită a unei legende și se înfioară în fața poeziei minerale a unui tractor. Iar înaintea unei priveliști de toamnă, priveliștea toamnei din țara lui, Said redevenea țîncul care aștepta să sune clopotul de recreație al vechiu-

lui liceu. Toamna e dulce ca o eșarfă de femeie. Toamna se nasc cele mai frumoase visuri și valsează amintirile. Primăvara e un anotimp prea viril, ii lipsește căldura intimă ; e un fel de parvenit atît de obraznic, încît se crede obligat să poarte o floare la cheutoarea surtucului. Toamna e mai discretă. Are ochii încercănați de părerile de rău care se veștejesc. O literatură de nevropați a pus în seama toamnei sentimente urîte. Occidentul, maniac al epopeii și îndrăgostit de suspine de plumb, le-a întunecat pe toate. Toamna : sărbătoarea morților, 11 Noiembrie [1], debarcarea din 1942 [2]. O întreagă colecție de poze, solemnă și sinistră, s-a născut pentru ca lunile acestea umane și gingașe să poarte vălul doliilor europene într-o natură plîngătoare dar dulce. Un vandalism pios a făcut din crizanteme martorul celor jertfiți, iar florile smulse de vînt învîrtesc hora la picioarele monumentelor.

Lucia sosi cam pe la ora nouă. Puse un teanc de gazete pe biroul care ocupa mijlocul singurei odăi și își scoase mantaua de ploaie șiroind toată de mici luceferi. Mai înainte chiar de a-i fi dat bună ziua, încîntat deocamdată că o vede, Said o întrebă :

– Nu ai cursuri în dimineața asta ?

– Numai în dimineața asta nu am. Ești mulțumit ?

Întreabă-l pe un om dacă e mulțumit cînd mici luceferi vin să-l caute...

---

[1] Ziua cînd se aniversează armistițiul care a pus capăt — la 11 noiembrie 1918 — primului război mondial imperialist.

[2] La 8 noiembrie 1942, în cursul războiului antihitlerist, au debarcat trupe anglo-americane pe coasta Africii de nord.

Privirile lui Said erau totuşi pline de gravitate, şi glasul parcă nu mai semăna cu al său. Lucia întrebă neliniştită :

– Sper că nu s-a întîmplat nimic ? !

Said minţi :

– Ce ai fi vrut să se întîmple ?

De trei ani Lucia preda filozofia la o şcoală mare din oraş. Păstrase din Provenţa ei de acasă acel accent pe care îl ştim şi care se află drept la hotarul dintre poezie şi o umbră de vulgaritate. Accentul acesta e o muzică plină de sănătate. De cînd începuse războiul, Lucia avea o bănuială, aşa cum doar femeile pot să aibă, că Said nu mai e acelaşi. Ieşea cu dînsa în oraş mai rar, sau aproape de fel, preferînd s-o vadă la el acasă. Devenise un om despre care n-ai fi putut spune dacă avea supărări sau se plictisea. Trăia cu nervii încordaţi, aşa cum o notă febrilă tremură dansînd pe strunele prea întinse ale unei chitare ce cînta de dragoste. Deasupra patului, într-o ramă cu margini foarte simple, de hîrtie cafenie, sub geamul de sticlă se vedea un pod şi, rezemat în coate, la capul podului, Said. Era podul lui Said. Chiar podul care... Lucia îi urmări privirea, sau crezu că o urmăreşte. Îl întrebă cu glas de copil:

– Podul tot mai ţine ?

Auzind întrebarea, Said îşi încleştă cu atîta putere fălcile, încît dinţii scrîşniră. Răspunse pe un ton aproape aspru :

– Şi de ce n-ar ţine ?

Lucia nu făcuse totuşi vreo aluzie – ştia ea de ce – la soarta acestui pod care era întîia bucurie adevărată a lui Said. Cu un gest stîngaci, parcă spre a-şi cere iertare pentru o greşeală pe care nu o să-

vîrșise, Said apucă mîinile tinerei femei, mîini a căror răceală îl făcu să priceapă că el avea febră.

– Bineînțeles că ține... E un lucru bun, crede-mă... Și, ca pentru sine însuși, cu naivitatea entuziastă a tinerilor care își laudă isprăvile, zise : A scurtat drumul cu mai mult de șaizeci de kilometri. Știi tu ce înseamnă la noi șaizeci de kilometri ? Destul m-au frecat nulitățile cu ifose academice : ba că pămîntul e prea fluid, ba că stîncile și-au pierdut rezistența... Înfruntam negustori de smoală și pietriș, care aveau tot interesul ca șoseaua să apuce pe drumul cel mai lung. Și speculanții ăștia ghiftuiți din sudoarea arabilor nu găsiseră nimic afară de argumentul că „terenul nu e potrivit pentru așa ceva"...

Said se apropie de biroul său și apucă o gazetă din care nu citi decît titlurile, așa, doar ca să-și facă o idee. Lucia continua să privească podul, un pod pe care peisajul dimprejur îl făcea mititel și gata să se frîngă, ca o strîngere de mînă între doi uriași cu chipuri încruntate : malurile. Deși nu le despărțea mare lucru, malurile păreau să se înfrunte, și povîrnișurile lor se prăvăleau pînă la pîrîul aproape secat. Rezemat pe cheiul visului său și de parapetul podului, Said se lăsa dus încotro îl purtau privirile. În clipa cînd aparatul fotografic îl surprinsese, poate că vedea alte poduri, alte drumuri, alte coclauri biruite, alte prăpăstii supuse, alte maluri a căror vrăjmășie era înfrîntă de puterea unui pod care impune colaborarea silită, dar rodnică, a extremelor.

Said se apropie iar de fereastră și, fără să-și ia ochii de la priveliștea ce i se înfățișa, o rugă pe Lucia să-i facă o cafea.

Afară ploua mereu. Ploaia nu plîngea. Hohotea de rîs, mărinimoasă, gureșă, dezmățată. Norii, prinși în capcană de voința lor de cotropire, despărțeau parcă pentru totdeauna orașul de cer.

Radioul anunța :

– „Urmează informațiile..."

Ploaia nu anunța nimic altceva decît bucuria de a zburda în voie. Pe geamul irizat, un strop zice : „Plîng fără amărăciune". De cine știe unde, un microfon afirma fără convingere : „...În ciuda timpului urît, forțele de ordine au izbutit să pună în funcțiune aparatul de securitate la obiectivele pe care și le-au fixat..." Iar stropul de ploaie, nervos ca un izvor sau ca o șuviță, răspundea : „Oamenii așa-ziși civilizați sînt pînă-ntr-atîta de proști, încît și-au închipuit că-mi vin de hac născocind umbrelele..." Vocea de la radio continua : „Ieri, în orașul Constantine o bombă de fabricație locală..." Iar stropul zicea : „...Eu sînt ploaia, sînt goală ca o sărutare..." Microfonul adăuga : „...Cincisprezece teroriști au fost uciși..." Și stropul zicea : „Eu sînt ploaia pentru recitările copilașilor... Sînt ploaia pentru cauciucurile de automobil, care se împotmolesc în noroi..." Apoi, iarăși vocea de la radio : „...Stăpînim situația..." și stropul de ploaie glăsuia : „...Odinioară, plugarul era cel care mă aștepta cu mîinile pe coarnele plugului..." La radio se auzea : „...Elicopterele noastre nu și-au putut lua zborul..." Stropul de ploaie de pe geam spunea însă : „...Iar eu sînt ploaia care zboară de pretutindeni, și cînd șiroiesc pe fruntea unui om adevărat o fac pentru a răzbuna sudoarea și sîngele..."

Vocea de la radio continua : „...La coborîrea din tren guvernatorul general a fost primit..."

Luciei, care se întorcea de la bucătărie aducînd două cești de cafea, Said îi strigă :

– Închide odată radioul, pentru dumnezeu !

– Nu merge treaba, hai ? întrebă Lucia cu o voce mîhnită și drăgălașă.

Pe fruntea lui Said se prelingeau broboane mari de sudoare.

Ploua de pretutindeni.

Doctorul Legendre era un om cumsecade. Se vedea după ochii lui. Nişte ochi de miel, atenţi şi nemişcaţi. Doctorul Legendre cugeta cu ochii. Uitîndu-te la el, ştiai ce gîndeşte. Îmbrăcămintea-i corectă îţi amintea de eleganţa cam ţeapănă şi de modă veche a slujbaşilor companiei *Air-France*. Era om voinic şi mînca cu poftă. Avea un fel al său de a spune: „Bucuros aş mai lua niţel", care te făcea să zîmbeşti cînd stabileai un raport strict geometric între acest „niţel" şi volumul ce se afla în farfuria lui.

Pe Lucia o adora ca în romanele de doi gologani bucata. Găseşti uneori în romanele de doi gologani nişte amoruri mai presus de orice preţ. Dacă Lucia l-ar fi iubit, romanul ar fi costat patru gologani, dar nu era decît un roman de doi gologani. Chiar şi romanul de doi gologani are nevoie de eroi legendari. Bietul doctor Legendre nu avea nici el un cap epic. Şi, pe deasupra, bea apa minerală „Perrier". „Metehne rămase dintr-un ulcer", explica el. Totuşi, în seara asta apa minerală îl făcea nostalgic. Şi, în

vreme ce ospătarul, foarte atent, îl servea, el își dădu pe față nostalgia prin aceste cuvinte în stare să înduioșeze mai degrabă un stomac decît o inimă :

– Apa asta nu face cît o farfurie de *pistou* [1] !

Lucia îl iubea mult pe flăcăul acesta chipeș care iubea supa de legume. Cînd iubești mult...

La barul restaurantului, ostași care se și chercheliseră puneau la patefon pentru a nu știu cîta oară aceeași placă. Restaurantul avea un surîs de gologani și de alcool. Eroii nu erau osteniți. Tot așa, pe ocean, întrebatu-s-a vreodată luntrea bătută de valuri ce are ea comun cu oceanul ? Ce căutau aici ostașii ăștia ? Și ce caută pe ocean luntrea bătută de valuri ? Oceanul acesta care se preface că o suportă, și apoi o zvîrle cît colo, cînd se hotărăște să nu mai îngăduie asemenea prezențe nelalocul lor...

Ajunseseră la desert, cînd doctorul Legendre, cu o sinceritate mai presus de orice îndoială și fără nici o introducere, întrebă :

– Lucia, vrei să-mi fii soție ?

Omul acesta nu știa de glumă. De vreme ce propunea o căsătorie, înseamnă că vorbea de dragoste. Doctorul Legendre nu era un nătărău. Era însă așa de sincer în această patimă neîmpărtășită, că părea un idiot. Idioțenia este adesea privilegiul exclusiv al iubirilor adevărate.

– Lasă-mi mîna, te rog, zise Lucia, mai curînd stingherită decît enervată, dar cu multă tărie și multă drăgălășenie. Nu știa să se prefacă.

Să fi văzut atunci ochii doctorului Legendre. Niște ochi rotunzi, rugători. Ochi care nu cereau nimic,

---

[1] Supă de legume provensală (n. a.).

dar pretindeau tot. Ochi naivi și blînzi. Doi de zero tragici în marginea unei poeme avortate. E nevoie însă de doi de zero pentru a scrie infinitul.

– Lucia, vorbi el, știi că a murit tata. Mi-a lăsat cabinetul său medical. Iar aici nu se mai poate trăi. Am făgăduit mamei să mă întorc la Aix. Locuința noastră e la al doilea cat pe bulevardul Mirabeau. Platanii își vor întinde ramurile pînă la ferestrele cabinetului meu. Nu-ți place la Aix-en-Provence ?

Adeseori îndrăgostiții întreprind asemenea campanii electorale. Dar, dacă argumentele pot convinge un alegător să voteze pentru X sau pentru Y, la marele referendum al pasiunilor nu se răspunde decît prin da sau nu. Dragostea nu are program. Balotajul e interzis.

– Știi că îl iubesc pe Said.

Gura care rostise aceste cuvinte era tot așa de rotundă ca și ochii doctorului. Există asemenea cuvinte nu mai mari ca un glonte.

Robert îl cunoștea pe Said, ba chiar îl prețuia.

– Și el ? întrebă doctorul.

Lucia rămase pe gînduri, deși ghicea că inima ei vorbea alandala. Nu poți răspunde niciodată de dragostea altora. O căldură împrăștiată în tot corpul îi aprinse obrajii. Sfîrși prin a-i spune :

– Ce-ai zice dacă am ieși, Robert ? Aerul e prea apăsător aici.

Pe cînd el se apropia de locul unde erau parcate automobilele, în spatele Palatului de justiție, Lucia propuse :

– Să mergem să-l vedem pe Said. E foarte obosit. Lîngă dînsul e locul unui medic.

Doctorul Legendre era un om de treabă. Prea o iubea pe Lucia. Se învoi. Ornicul primăriei, cocoțat pe înaltele sale coloane de marmură, asemenea labelor unei lăcuste fantastice, bătea nouă ceasuri.

*

* *

Said citea, sau încerca să citească, atunci cînd Lucia și Legendre sosiră. Vizita asta îl cam supără, dar era om politicos. Recunoști un om politicos după felul de a surîde, exclamînd : „Ia te uită, ce surpriză plăcută !" Comedia Franceză e o lecție de politețe. În realitate, Said simțea nevoia să fie singur. Cînd ești singur, cugeți. În doi, se chibzuiește. În trei, se face teorie goală. El, însă, n-avea poftă de trăncăneală. Nu se simțea îndeajuns de sănătos pentru asta. Noii-sosiți se așezară comod și primiră să ia cîte o cafea. Said bea multă cafea noaptea, zicînd că asta îl ajută să doarmă. Pe cînd Lucia se afla la bucătărie, Robert își lipi urechea de pieptul inginerului, să-și dea seama ce are. N-avea nimic. Nu era bolnav. Era obosit. Atunci cînd medicina va înțelege că nervii n-au nevoie de îngrijiri medicale, va fi făcut, fără îndoială, un pas înainte. Se întîmplă uneori ca fericirea să fie singurul leac posibil. Dar în țara fericirii nu există asistență medicală.

– Frumușică mai ești ! zise Said, uitîndu-se la Lucia, care se întorcea.

Robert îi întări spusa :

– Adevărat că-i frumușică !

Chiar din primele zile, Said își dăduse seama de sentimentele medicului pentru Lucia. Nu arăta însă

nici o gelozie. Nu puteai fi gelos din pricina doctorului Legendre. Cel mult, te sîcîia. Era un om dintr-o seminţie care şi-a trăit traiul. Poate că bănuia şi el.

Ceea ce Legendre invidia la Said nu era faptul că Lucia îl iubea, ci, fără să-şi dea seama, acea tinerețe, acel viitor, acea putere de viaţă încă neafirmate pe care le ghicea în acest om faţă de care nu era mai bătrîn decît cu cîteva veacuri. Simţea în Said un cuceritor. Ai întotdeauna această impresie în faţa oamenilor care merg în pas cu istoria. El însă, el era însă înmormîntat sub a lui. Robert era calm şi bătrîn ca ulițele bătrîne şi calme ale fermecătorului său tîrg natal. Ulițele acelea retrase şi tihnite care se furişează pe lîngă zidurile caselor din Provenţa. Robert avea în spatele său şi în ochi două mii de ani de morală pusă la punct.

Discuţia ajunsese aici :

– N-ar fi trebuit nici în ruptul capului să-l ucidă pe institutorul acela, zise medicul.

Said îşi trecu o mînă nervoasă prin părul veşnic nepieptănat. Îi era lehamite de explicaţii. E întotdeauna lucru plicticos să explici ceea ce ţi se pare evident. Întrerupse totuşi :

– Războiul nu e o treabă plăcută. Robert Monnerod [1] ar fi trebuit să rămînă la el acasă. De altminteri, ca să putem vorbi, ar trebui să ştim tot ce s-a întîmplat, dar propaganda i-a înşfăcat cadavrul...

– Oricum, cred că dumneata nu-i aprobi pe ăştia, zise Robert.

---

[1] Tînăr institutor din oraşul francez Limoges, care şi-a găsit moartea în 1954, la începutul războiului colonial pornit de imperialiştii francezi împotriva poporului algerian.

– Dar mai întîi, care „ăştia“ ? rosti Said cu un ton iritat. Ţi-am spus, doctore, că războiul nu e o treabă plăcută. Istoria nu are inimă. Şi repetă ca pentru a se pătrunde mai bine de cele spuse : Istoria nu are inimă.

Aşezată pe un braţ al fotoliului, cu pieptul lipit de umărul lui Said, Lucia ascultase convorbirea lor fără să se amestece. Frumoşii săi ochi verzi erau tulburaţi de tristeţe. Se pomeni rostind :

– Şanţul e foarte adînc, Said.

– Foarte adînc, repetă el. Tare mi-e teamă că acum, după ce a curs atîta sînge, nu mai poate fi astupat. Satele rase cu tunul, violurile, schingiuirile, execuţiile sumare, întemniţările fără judecată...

Robert îi tăie vorba :

– Nu zău, vorbeşti ca un naţionalist !

Lăsînd deoparte orice politeţe, Said ridică glasul şi, cu un rînjet care dădea buzei inferioare măsura nervozităţii şi indignării sale, repezi aceste cuvinte, apăsînd pe fiecare din ele :

– Nu ştiu dacă sînt naţionalist. Ceea ce ştiu însă, şi asta o ştiu bine, e că sînt algerian ; ba chiar mi-e teamă să nu fi devenit şi altceva...

Nu îndrăzni să mărturisească, pentru că Lucia îşi trecea mîna prin părul său, ca un pescăruş răcoros pe talazul cuprins de mînie ; şi pentru că Robert era un om de treabă, Said nu îndrăzni să mărturisească pe faţă că îi era teamă să nu fi devenit antifrancez.

Ar fi avut o sută de mii de motive pentru a deveni, dar judecata lui nu-i dădea voie. Nici inima. Nici memoria. Ura începe din clipa cînd mînia se preface în dispreţ tăcut.

Said nu ajunsese încă acolo.

Se stăpîni.

Apoi, deodată, se ridică atît de repede, încît puțin lipsi ca Lucia să-și piardă echilibrul, așezată cum era, în chip de amazoană, pe brațul fotoliului.

Se duse spre pat și, îndreptînd lumina unei mici lămpi asupra fotografiei de sub apărătoarea de sticlă, zise :

– Șanțul e foarte adînc. O prăpastie. Cu neputință s-o acoperi.

– Atunci, ce-i de făcut ? întrebă medicul.

– Să construim poduri, răspunse Said cu un fel de furie.

– Adică ?

– Să se înceapă tratative înainte de a fi prea tîrziu.

– Dar cu cine ? vorbi Lucia.

– Cu celălalt mal ! Adăugă, după o scurtă tăcere : Și acum, cărați-vă ! Peste puțin se oprește circulația.

*

* *

Podul acesta însă trebuia aruncat în aer. Trebuia, trebuia...

— Fătul meu, nu cumva să te însori cu o franţuzoaică !

Ma'Messauda abia mai respira. Bunica lui Said îşi făcea testamentul.

– *Abaden !*[1] adăugă ea. *Muhal ! Muhal !*[2] şi aţipi.

Mama-mare a lui Said îşi dicta ultimele dorinţe.

Într-un ungher al încăperii, lîngă vatră, o bătrînă, o foarte bătrînă mătuşă, Lala Quardilla, mai bătrînă decît o amintire, plîngea smiorcăind.

Idir, unchiul lui Said, medic aşezat la Paris, era acolo, stînjenit, mişcat, nelalocul său.

Ma'Messauda deschise ochii :

– Niciodată o franţuzoaică... Apoi, întorcîndu-şi anevoie capul către fiu-său, şi fără să lase mîna lui Said, îl întrebă : Şi *henza* ta unde-i ?

Henza era Simona, soţia lui Idir. *Henza* nu se poate traduce în franţuzeşte. Cuvîntul poate să însemne tot aşa de bine „murdară" ca şi „greţoasă". Cea care nu se spală. Cea care nu-i curată. În fapt,

[1] Niciodată ! (n. a.).

[2] Nu se poate ! (n. a.).

cea care nu-i de-a noastră şi, vorbind pe şleau, cea care nu e nora pe care mi-aş fi ales-o eu... Străina !

Cu o sforţare supraomenească, Ma'Messauda ridică braţul drept şi, întinzînd un arătător aproape străveziu, atinse uşurel obrazul fiului său :

– *Henza* mi-a furat băiatul, zicea ea pe un ton sentenţios. Şi, întorcîndu-se spre Said, rosti apăsat : Ea l-a ucis pe unchiu-tău.

Femeia asta în pragul morţii îşi apăra regretele şi făcea o mărturie de credinţă.

Said şi Idir tăceau.

Ma'Messauda aţipi iar. Idir se folosi de prilej pentru a-i face o injecţie. Din ungherul ei, de lîngă vatră, bătrîna mătuşă îşi aţintea asupră-le văpăile amintite ale ochilor stinşi.

Cei doi bărbaţi părăsiră odaia de culcare, ieşind pe o terasă cu lespezi roşii peste care un smochin uriaş îşi apleca ramurile. Se aşezară amîndoi pe întîia treaptă a unei scări care cobora înspre o grădiniţă de multă vreme lăsată pradă orătăniilor de tot felul. Îi mai rămăsese după-amiezii un pic de soare. Cerul era de un albastru sfidător.

Simona veni lîngă bărbatu-său.

– Mi se pare că sînt ca un fir de păr căzut în supă, zise dînsa.

– Întocmai, răspunse Said. Şi adăugă : Haide să mergem s-o vedem pe mama-mare.

Idir nu se urni din loc. Stătea cu ochii la smochin.

*

*   *

Viaţa şi moartea sînt lucruri teatrale. Mătuşa şi focul din vatră plîngeau într-una.

– Said, fiule...

Glasul devenea tot mai depărtat, subteran. Odaia mirosea a febră și a sudoare. În bucătărie o slujnică ardea tămîie într-o oală cu jăratic.

– *Ya ma*[1], întrebă Said, o recunoști pe Simona?

Ma'Messauda pricepea bine limba franceză și o vorbea îndeajuns pentru a se face înțeleasă. Cu toate acestea, dintr-o dîrză încăpățînare, care semăna tot atît a cochetărie, cît și a refuz, răspunse în arăbește. Și Simona avu norocul să nu înțeleagă. Așa că Said îi spuse muribundei în arăbește că Simona așteaptă un copil. Auzind asta, bătrîna tresări ușor, și pentru întîia oară o privi pe noră-sa, rămasă în picioare, cu aerul stînjenit al acelor candidați la examenul oral, care, văzînd tăcerea examinatorului, nu știu dacă trebuie sau nu să se retragă. Ma'Messauda avea o privire nefirească, dar liniștită.

– Spune-i să șadă pe pat, ceru dînsa lui Said.

El îi tălmăci vorbele. Simona era într-adevăr un fir de păr căzut în supă. Ma'Messauda îi luă totuși mîna în mîna ei, lungă și palidă, pe care vinele alergau ca niște alge. Apoi ațipi din nou.

Și ce gîndea Simona, tînăra pariziană? Și ce-i spunea oare această mînă în care un sînge gata să moară o respingea totuși? În orice căsătorie căreia i se zice, așa de hîd, mixtă este ceva care seamănă a paradox sau absurditate. Cei care se înduioșează în fața acestor lucruri habar n-au ce înseamnă natura diferită a ființelor și nu știu că, la urma urmei, aceste căsătorii tăinuiesc uneori sublimul, dar întotdeauna tragicul. Tocmai asta îl făcuse pe Idir să se stabilească

[1] Bunico.

în Franța după terminarea studiilor. O soluție ușuratică cheamă după ea alta la fel. Tatăl său, un bărbat cucernic, murise de inimă rea și de rușine. Cu toate că era pe jumătate adormită, Ma'Messauda nu lăsase mîna Simonei dintr-a ei. Said se apropiase de bătrîna mătușă și o întrebă ce vești are de la fiii ei. Îi răspunse că erau în munți. Și repetă mai lămurit :

– Toți, toți sînt în munți.

Rostise aceste cuvinte cu aceeași mîndrie cu care ar fi zis : sînt plecați în hagialîc la Mecca.

Bătrîna mătușă n-a fost niciodată prea guralivă. Porni în căutarea privirilor sale pierdute și, luînd un șirag de mătănii de la piept, începu să le resfire printre degete.

„E o lume depărtată", gîndi Said.

Ma'Messauda își venise în fire. Îl chemă pe nepotu-său :

– Spune-i lui Idir să vină aici.

Said se duse să-l caute pe unchiu-său, care era tot acolo, așezat pe întîia treaptă a scării. Și el părea depărtat.

Rămaseră o clipă să schimbe o vorbă.

– Nu cred să mai apuce dimineața, zise Idir. Și Simona unde-i ?

– Șade lîngă dînsa.

Se îndreptară spre odaia muribundei. Bunica își ștergea fruntea cu o basma care aparținuse mamei sale.

– Dați-mi cafea, porunci dînsa.

Trebuie spus că Ma'Messauda băuse, vreme de mai bine de o jumătate de veac, destulă cafea pentru ca toți plantatorii din Brazilia să poată dormi fără grijă. Deoarece Said și Simona se arătară mirați de

această poftă ciudată, Idir îi sfătui : „Dați-i cafea“ ; apoi adăugă : „Nu mai are nici un rost să-i refuzăm ceva acum“.

Există cuvinte foarte grele.

Slujnica îi aduse cafeaua. Ceașca scăpă dintre degetele bolnavei și lichidul șiroi pe pătura vărgată în culori vesele. Ma'Messauda găsi încă puterea să se scuze. Apoi, cu un glas foarte nepăsător, îi spuse fiului ei :

– Aștepți un copil ? Îl vei numi François și se va duce să învețe carte la Paris...

Acestea i-au fost cuvintele de pe urmă.

Le rostise în franțuzește.

Simona înțelesese.

Există cuvinte foarte grele...

E nevoie de nouă luni pentru a face un copil. E nevoie de ceva mai multă vreme pentru a construi un pod. Și podul lui Said trebuie să sară-n aer. Bineînțeles nu dînsul va fi cel care se va însărcina cu treaba asta. Lui i s-au cerut numai unele lămuriri tehnice, adică în ce fel să se procedeze și care sînt punctele de mai mică rezistență ale podului. Pe unii oameni ajunge să-i scoată din fire și să-i tulbure un pahar care se sparge. Darămite cînd e vorba de un pod !...

Said doarme somnul blestemat al oamenilor de inimă. Podul trebuie să sară-n aer. Pîntecul pămîntului protestează. Vulcanii țîșnesc. Plouă cu oțel și cu principii. Muzica miroase a praf de pușcă. O bombă e ceva tot așa de mare ca și un creier. Și bomba explodează. Și creierul explodează. Și munca oamenilor, sfărîmată în cioburi, se prăbușește cu malurile în sfîrșit unite printr-o cununie zadarnică. Iar cei trei muncitori care au căzut în pîrîu, care și-au aflat moartea, care au murit pentru pod, care au murit la locul de cinste, cei trei muncitori scoși de

acolo cu vîrtejul, înfăşuraţi într-un ţol însîngerat, cei trei muncitori ce zic oare ?... Iar la sfîrşitul unei zile de trudă, cînd dezmoşteniţii acestei lumi îşi moaie coaja de pîine în vinul acru, cînd sticla trece din mînă-n mînă în ceasul de odihnă, ce zic oare ei, dezmoşteniţii acestei lumi ?

Dar podul trebuie să sară-n aer. Oamenii nu au nimic de zis. Oamenii au totul de făcut. Războiul are cuvîntul, şi el e acela care comandă. Cel căruia i se zicea Ali spusese : „Ai să construieşti alte poduri"... Şi pîrîul care rînjeşte, răzbunat. La Philippeville e barem podul de pe vremea romanilor... Pe podul de la Avignon se dansează, se dansează. Pe podul lui Said tancurile nu vor trece. Şi podul lui Said zice : „Am să-mi zbor creierii. Asta e, mi-am zburat creierii ! Nu mai e nici urmă de creier. E doar o gaură." Pîrîul rînjeşte tot mai tare. Cei trei muncitori pe care vîrtejul i-a scos din rîpă înfăşuraţi într-un ţol însîngerat sînt aici şi întreabă : „Podul unde e ?" Păcătos lucru să nu mai regăseşti cauza pentru care ai murit. Said însă nu răspunde nimic. Astăzi dansează podurile. Dansează pînă la istovire, apoi se prăbuşesc. Moartea îşi clănţăne dinţii. Nu de frig. Scandează sarabanda podurilor care ţopăie ca nebunii... Ma'Messauda merge pe pod. E uşoară ca o idee. Ţipă, privind prăpastia : „Tu nu te vei însura niciodată cu o franţuzoaică !" Ecoul a întărit : „...niciodată cu o franţuzoaică !" Oleandrii aplaudă. Corbii au încremenit în poziţia de drepţi. Un chipiu prefectoral rosteşte un discurs : „Domnilor, podul acesta va dovedi în vecii vecilor prezenţa geniului francez". „Ei, nu mai spune !..." Şi pîrîul se revarsă. Tone şi iar tone de sudoare fac un lac. Ma'Messauda bea

cafea roşie. Idir ia metroul. Doctorul Legendre mănîncă supă de zarzavat. Simona aşteaptă să nască. Said a îmbrăcat un costum de scafandru şi se plimbă într-o amintire...

– Lucia ! Lucia !

Said a scos un ţipăt, şi ţipătul l-a trezit. Îşi plimbă privirile prin odaie, priviri mirate, ca acelea pe care le ai la ieşirea dintr-o sală de cinema, cînd, cu filmul încă în ochi, vezi că spectacolul din stradă prelungeşte ecranul.

– Bea asta, îi spuse Idir.

Din ochii lui Said ţîşneau stele sfărîmate. Îi era frig.

– Afurisita de malarie ! zise el. Încă o amintire pe care mi-a lăsat-o cel de colo.

Arăta podul de sub apărătoarea de sticlă, deasupra patului.

Lucia se afla în toiul lecției cînd directorul bătu în ușa sălii de clasă. Domnul Rivière era un bărbat mărunțel, rotofei, plin de ticuri și cu uitătura piezișă. Avea un fel al său de a se scărpina pe lîngă șolduri cu mîinile vîrîte în buzunarele pantalonului, ceea ce era nespus de hazliu și cum nu se poate mai necuviincios. Te gîndeai că trebuie să aibă o gaură în căptușeală. Cursurile de morală erau mixte și le ținea dînsul. Însoțit veșnic de cei doi cîini ai săi, ca un iuncher în papuci al cărui bunic trebuie să fi fost profesorul Nimbus, se plimba pe coridoare cu un aer tainic.

Se zice despre un om că e absorbit atunci cînd e cu gîndul absent. Cînd e cu gîndul aiurea. Dar care e deosebirea între o absență și o inexistență ? Aveai întotdeauna impresia că domnul Rivière făcea o anchetă. I se dusese vestea de mojic ce era și cum călca mereu în străchini. Deoarece nu era inteligent, nu se temea de nimeni, și deoarece nu se temea de nimeni, mai-marii lui au ajuns să-l creadă inteligent. Nu-și ascundea rasismul, dar nu se lăsa niciodată prins în

flagrant delict. Se folosea de regulamentul școlii ca de un argument hotărîtor pentru a-și justifica neomenia. Astfel, în luna Ramadanului [1], sub motiv că nu vrea să impună personalului musulman al sălii de mîncare o muncă suplimentară, interzicea elevilor interni cina de noapte, ceea ce făcea ca postul să fie și mai chinuitor. Zicea : „Personalul are și el nevoie de somn !"

La clubul școlii, unde gospodăria era lăsată în întregime pe mîna elevilor, suprimase de fapt – suprimase fără a interzice – citirea gazetelor ale căror idei nu le împărtășea. *Algerul republican,* de pildă, nu putea pătrunde în școală. Cît despre *Republica algeriană* sau *Algeria liberă* nici vorbă nu putea fi. „Aici nu se face politică", îi plăcea să spună mereu. Și deoarece *Depeșa din Constantine* era singurul ziar pe placul său, fiindcă aducea comunicatele oficiale, ei bine, clubul școlii avea voie să se aboneze la această gazetă, care, de cînd începuse războiul, bucurîndu-se de un monopol total, își dovedise talentul în arta de a răspîndi minciuna, spaima și ura.

Așadar, cu mojicia sa de totdeauna, domnul Rivière, poreclit „Amiralul", deschisese ușa clasei fără să mai aștepte răspunsul. Elevii se ridicară în picioare, mai mult din obișnuință decît din respect, căci directorul nu era mai iubit de francezi decît de musulmani. Din pricini diferite, omul acesta izbutise să se facă urît de toți, fără nici o deosebire.

Cu picioarele nițel răscăcărate (ori ești amiral, ori nu ești !), cu cîinii pe jumătate orbi și tîmpiți lîngă dînsul, Amiralul, fără măcar s-o salute pe Lucia, se

[1] A noua lună a anului, consacrată de musulmani postului.

proţăpi în mijlocul estradei, cu mîinile în buzunare, ca de obicei.

– Domnilor din clasa a patra, zise el, este aici ceva care nu merge cum trebuie. Nu v-o spune directorul vostru, ci un francez care se adresează altor francezi şi căruia perii săi albi îi dau dreptul celui mai în vîrstă...

Fraza asta se lungea fără sfîrşit. Lucia şi elevii îşi muşcau buzele să nu izbucnească în rîs. Vorbea de perii albi, de dreptul celui mai în vîrstă domnul Rivière, care era chel ca un ou. Dar ştie oricine că numai în grădinile părăginite cresc florile retoricii.

Amiralul continuă :

– Trăim de luni de zile o adevărată rebeliune. (Moşule, moşule, se vede că n-ai fost un bătrîn lup de mare !) La balul şcolii mulţi dintre voi – şi, de mirare, totdeauna aceiaşi – erau bolnavi. La balul cantinelor şcolare, cei care se vindecaseră căzură iar bolnavi, parcă dinadins. La serbarea de 1 noiembrie convalescenţii se îmbolnăviră din nou, iar la 8 mai starea lor se înrăutăţi. Boala aceasta, domnilor, nu e sinceră...

Un rîs anevoie de stăpînit zgîlţîi umerii răzvrătiţilor din clasa a patra.

– De azi încolo, urmă domnul Rivière, sînteţi rugaţi să vă înscrieţi la infirmerie cu patruzeci şi opt de ore înainte...

Clipa era sublimă.

Amiralul, mereu cu cîinii după dînsul, porni spre uşă, scărpinîndu-se. Se răzgîndi însă şi se întoarse la catedra Luciei.

– Uitasem, domnişoară... Primii asta de la Inspectoratul şcolar.

Îi întinse un plic dezlipit. Era răspunsul la cererea de mutare a Luciei. Cererea i se aprobase. I se anunța că a fost detașată ca profesor de latină la un liceu din Clermond-Ferrand. Trebuia să se prezinte la post în următoarele cincisprezece zile.

*

*   *

Tăcerea este pudoarea îndrăgostiților.

Cînd Said află că Lucia trebuia să părăsească Algeria, și că ea însăși ceruse asta, nu fu în stare, sau nu se pricepu să exprime ceea ce simțea. Văzînd că știrea nu părea să-l impresioneze, Lucia se simți ea însăși descumpănită. Said nu se înșela : știa că Lucia îl iubește pe Said, dar nu și țara lui. Said tăcea. Unele griji i se și citeau în zvîcnirea tîmplelor. Privirea i se și lăsase în jos. O privire grea, care mergea mai departe decît gîndul. Privirea asta e a tuturor acelora pe care istoria i-a depășit, a tuturor acelora pe care istoria i-a scos din tabieturile lor. Istoria nu uimește numai pe neprevăzători și nu supără numai pe cei care au interes să se pună de-a curmezișul acțiunilor ei oarecum fatale. Cronicarul cinstit, care prin forța lucrurilor e un înțelept, va arăta pentru ce felahul nu avu nevoie să-și pună probleme dintr-acestea. Căci, la urma urmelor felahul nu are a se teme de aceste probleme, pentru că el este cel chemat să le dezlege.

*

*   *

Nu există o vîrstă cînd dragostea se poate topi ca un fulg de zăpadă...

Lucia, care știe să vorbească așa de frumos despre flori... Lucia, ca un motiv muzical în ceasurile de un albastru crepuscular... Lucia, mereu Lucia, iar Said știa că punctele cardinale nu mai erau toate prezente.

Lucia era a cincea dimensiune. Lucia, pînă ieri, dragostea tihnită și sigură. Lucia, întrevăzută ca o mică luntre din golfurile presărate cu pietricelele mării. Lucia, pe care o văzuse în ulița arabilor, uliță pietruită cu bolovani rotunzi și tociți ca o frunte genială sau bolnavă. Ulițele din țara lui Said beau cafea neagră, ulițele din țara lui Said au trotuare înguste, ulițele din țara lui Said scriau pe ziduri: „Algeria liberă va trăi..." [1] O mai vedea pe Lucia în pădurea de arbori de plută în ceasul întotdeauna istoric al celor dintîi cîntece.

*

*   *

O privire grea, care mergea mult mai departe decît gîndurile...

Era o zi de 9 septembrie, dar parcă s-ar fi scurs de-atunci o sută de mii de ani.

Negura ascundea corpul muntelui cu gestul pudic al unei cameriste care aruncă un văl supranatural peste goliciunea unei femei la ieșirea din baie. Marea nu era departe. Nucile cădeau pe potecile pădurii de la Texenna. Ochiul roșu al micii cafenele maure își tremura lumina vie pe povîrnișurile adormite. Către Djidjelli bolborosea Mediterana. Luna nu era

[1] Inscripții ce se puteau citi pe zidurile orașelor algeriene înainte de 1954 (n. a.).

încă acolo. Ghiceai toamna după mireasma frunzelor ruginite. Dragostea nu-şi arată chipul decît în ochii amintirii.

*
*   *

Pe cînd Said era încă un puşti, i se întîmpla adeseori în zilele de vacanţă să-şi ia bicicleta şi să iasă din oraş. La dus, totul mergea bine, oraşul Constantine fiind cocoţat pe o stîncă înaltă ca un punct pe un i. Drumurile se lăsau în jos spre şes cu o iuţeală ameţitoare. Said se îmbăta atunci de această viteză obţinută fără efort. Se ducea hăt, departe, tot mai departe. Dar la căderea nopţii trebuia să se întoarcă, trebuia să pedaleze, să asude, să forţeze, să trudească din greu. Trebuia să răscumpere la întors uşurinţa de la dus. Trebuia să plătească ameţeala confortabilă a goanei de la plecare. Era cam aidoma copilului pofticios care se duce într-o prăvălie şi cumpără, şi cumpără, şi tot cumpără. Iată însă că se apropie băcanul : plata. Fie că soarta ni se arată sub înfăţişarea unei pante ce trebuie urcată, sau sub chipul unui negustor care îşi cere banii pe marfă, trebuie întotdeauna să plăteşti : fericirea nu dă niciodată pe credit. S-ar zice uneori că simte o plăcere răutăcioasă lăsînd să te înglodezi în datorii. Vei plăti la casă. Nimic nu e mai amăgitor. Toţi amărîţii care şi-au plătit scump bucuriile o ştiu bine.

Vei afla întotdeauna la toţi Said-zii din lumea asta o înrudire cu greierii, care prea au cîntat toată vara, cu căpriţa din poveste, care şi-a plătit ţopăielile în gura lupului. Totul se întîmplă ca şi cum

fericirea n-ar fi dată omului. Dibăcia cea mai savantă şi mai ispititoare nu va explica niciodată pentru ce un greier nu are dreptul să cînte toată vara fără a fi nevoit să se umilească în faţa furnicii, pilda respingătoare a tuturor virtuţilor burgheze. Cea mai savantă şi mai riguroasă iscusinţă nu va putea să-i convingă pe de-alde Said de înţelepciunea domnului Séguin şi de nebunia unei căpriţe care se urcă pe munte ca să-şi aducă aminte că fusese capră sălbatică.

Furnicile, lupii şi domnul Séguin, ei fac legea !

Nu-i nimic ! Legea o fac şi jandarmii.

Automobilistul amendat pentru că a gonit prea repede îşi va plăti amenda, dar va fi trăit totuşi gloria vitezei. Vînătorul prins în flagrant delict de braconaj îşi va vedea permisul confiscat, dar ce-are a face ! A lui a fost pădurea. Contrabandistul, bătîndu-şi joc de frontieră, va strămuta hotarele averii lui, pămîntul moştenit de la părinţi. Greierul s-a încumetat să înfrunte iarna, căpriţa s-a încumetat să înfrunte lupul şi, adineauri, puştiul care cumpăra prea multe dulciuri, ei bine, puştiul acesta se încumetase să înfrunte, în felul său, pe negustorii de acadele.

Există o lege a posibilului.

Există şi o altă lege, a imposibilului.

Dar, aşa sau altminteri, există şi cei care înfruntă legea.

OM LIBER, TU VEI TRĂDA DE-A PURURI !

Dar pe cine ? Îi vei trăda pe broscoii care murdăresc bălţile. Îi vei trăda pe cei cu papuci vătuiţi, cu minţi şi inimi mumificate, codificate, mortificate.

îi vei trăda pe cei care nu se gîndesc decît la tăiat cupoane, pe cei care merg toată viața în sens unic.

– E imposibil, frățioare !

– Fie, e imposibil, dar voi trăda această imposibilitate.

– Ai să-ți muști degetele !

– Fie ! Îmi voi mușca degetele tot atît cît voi mușca și mîna celorlalți.

– Dar trebuie să te gîndești bine înainte de a o face !

– Așa va fi. Dar dacă mă voi gîndi înainte, la ce aș putea să mă gîndesc după aceea ?

– Cunoști tu oameni fericiți ?

– Așa e, nu cunosc dintr-ăștia. Dar nu cunosc nici chimia sau Guatemala...

*

* *

Privirea lui Said, care se duce mult mai departe decît gîndul, povestea toate acestea. Ea zicea în această noapte de 9 septembrie, parcă de acum o sută de mii de ani, despre luna ireală care dansa peste arborii de plută din Texenna ca o minge de celuloid pe un havuz iluminat. Zicea despre ochii adînci și umezi ai Luciei, asemenea unui cîntec plin de făgăduințe care se înalță din mare. Tot acest 9 septembrie se petrecea ca într-un roman. Totul devenea simplu, elementar, de neînlăturat. Scriitorii nu au nevoie de imaginație. Acest 9 septembrie nu ieșea dintr-un roman, dintr-un cîntec sau dintr-un film. Era o zi de 9 septembrie asemenea altor zile de 9 septembrie, cu un Said mirat ca un om fericit și o Lucie care zicea :

– E ciudat, mi-e frică în seara asta...

Era un 9 septembrie cu un Said care răspundea : „Ești nebună“. Era un 9 septembrie cu un Said și o Lucie care se îmbrățișară îndelung...

*
*   *

„Așa ceva nu e posibil : cărbunele să devină alb. Nu, nu e posibil. Și eu ? Și eu ce mă fac ? Lucia nu trebuie să plece. Pentru că pămîntul e rotund. Pentru că doi și cu doi fac patru. Lucia nu trebuie să plece pentru că există poduri care sfidează rîurile.“

Said se așeză la masa de lucru. Deschise un sertar și scoase hîrtie.

Începu să scrie, să povestească, să deseneze, să mîzgălească. Zicea : „mi-ești dragă“. Zicea : „nu pleca“. Și creionul desena valsul suspinelor. Spunea despre o dragoste din vremea libelulelor. Istorisea despre poduri ce călăresc peste prăpăstii. Vorbea de sărutări ce răsună cu miile. Vorbea de muguri care nasc miresmele. Una dintre scrisorile acelea pe care nimeni nu le trimite. Una dintre scrisorile acelea care joacă hora în jurul unui singur nume. Una dintre scrisorile pe care le predai la ghișeul mărturisirilor nerostite, una dintre scrisorile acelea pe care le rupi în bucățele mici și pe care le-ai putea scrie de la început de o mie de ori fără să le isprăvești vreodată și fără să le trimiți cui le-ai scris.

Tăcerea este sfiala îndrăgostiților...

Căci Said știa bine cît de neputincioase sînt scrisorile.

Cuvintele nu vorbesc.

Pentru a se duce la părinții lui, Said nu luă tramvaiul. Avea poftă să umble.

Vremea era frumoasă. Soarele își păstra întreaga strălucire, dar nu ardea prea tare. După-amiaza blîndă și leneșă urmărea cu privirea ultimele berze care plecau. Doar patrulele aminteau de război. Și sîrma ghimpată. Pe bulevardul Georges Clémenceau niște băiețași se întorceau de la școală, flecărind fără grijă. Își istoriseau cu multă seriozitate și dînd din mîini nu știu ce întîmplare. Cînd copiii vorbesc între dînșii, ai întotdeauna impresia că apără vreo cauză, că încearcă să convingă pe niște ascultători care stau la îndoială. Acum iată-i îmbulzindu-se pe trotuarele strîmte. Said nu se putea uita la copii fără să se înduioșeze. Și asta nu pentru că îi iubea din cale-afară, ci, judecînd bine, pentru că îi pizmuia. Și el își lăsase inima la școală. O pornire inconștientă îi îndeamnă pe copii să se arate mai bătrîni. În treacăt, Said auzi această vorbă : „Îți dau cuvîntul meu de onoare că i-am văzut pulpele pînă aici !" „Drăguțul de el ! Mă prind pe orice că nici nu ajungea

cu capul pînă la genunchii învățătoarei !“ Said izbucni în rîs. Școlarul care văzuse pulpele învățătoarei „pînă aici“ se întoarse și, înălțînd din umeri ca unul care se pricepe la de-alde astea, spuse : „Ăsta rîde de unul singur, e zurliu !“ Said rîse din nou. Se gîndi că de mult nu mai rîsese. În lumea aceasta cuprinsă de nebunie, sau gata să nască altă lume, nimic nu-l liniștea mai bine ca un chip de copil. Copiii sînt oameni de treabă, spunea el adeseori. Ce n-ar fi dat să poată cumpăra un cornet de năut prăjit sau de semințe de dovleac sărate cu cei cinci franci care îi mai rămăseseră de la cooperativă ! Ce n-ar fi dat să poată zice : mîine e joi...

Pe bulevard, în fața gării, un nesfîrșit convoi de tancuri și mașini blindate venind din Philippeville se îndrepta spre Batna. Munții Aurès primeau acești oaspeți de oțel. Nimic nu e mai potrivit ca un convoi de tancuri pentru a da unei reverii peisajul ce i se cuvine. Hăt, încolo, tocmai la capătul zării, sub podul de la Sidi-M'Cid se înălța Atlasul Tellian călărind infinitul. În stînga se vedeau trombe de fum ca niște căciuli negre și grele pe coșurile uzinei de gaz, păzită militărește de ostași concentrați, niște copilandri nu mai înalți decît flintele lor. Cu cît se depărta de oraș, Said regăsea în juru-i numai meleaguri cunoscute. De patru ori pe zi, vreme de douăzeci de ani, bătuse acest drum. Măcelarul Tahar sta așezat în același loc, în fața prăvălioarei, așa cum Said îl văzuse întotdeauna. Pe maidanul mahalalei, puști musulmani jucau fotbal cu o veche cutie de conserve, ghiozdanele lor sparte înlocuind barele porții. Jucau desculți, fie pentru a-și cruța încălță-

mintea, fie pentru a se mişca mai slobod, deoarece încălţămintea cumpărată la un telal din Piaţa Cămilelor nu era niciodată pe măsura lor. Băieţii ăştia locuiau în susul mahalalei, tocmai la marginea oraşului, în uriaşul cartier al calicilor, care se întinde de la cimitirul evreiesc pînă la păduricea aceea în formă de Legiune de Onoare[1], sădită din porunca lui Napoleon al III-lea şi care, de cînd cu toanele sportive ale unui general, adăposteşte o tabără militară. De pe un dîmb al maidanului se vedea tot oraşul învăluit de o perdea subţire de fum albăstrui. Said nu se mai sătura de priveliştea asta. Nu-i oraş pe lume care să ştie să-ţi vorbească aşa cum îţi vorbeşte oraşul Constantine.

Acolo e stînca dragostei şi-i inima mîniei. Constantine ! Punct de exclamaţie pe o cîmpie glorioasă ! Şi ce frunte fu mai înaltă pentru că era mai inteligentă ? O sută de mii de amintiri curg pe străzi, străzile acestea cărora nu li se face niciodată toaleta. În zilele de iarnă ele vorbesc de luna mai. Monument al monumentelor, unde îşi fac cuibul porumbeii, unde corbii îşi croncănesc furia, Constantine trebuie văzut în ceasul cînd soarele e mai tare decît un monument. E un mormînt şi e un leagăn. Şi apoi e un piedestal şi o sfidare. E un refuz de piatră şi o inimă de chitară. Said cunoştea cîntecul rămas în

[1] Decoraţie franceză înfiinţată în 1802 de Napoleon Bonaparte.

strunga muntelui Rhummel. E o scară de onoare pe care urcă zorile. Cînd pinii miros a tanin și a dragoste, trebuie să vezi către spitalul civil și podul de la Sidi Rached cum Constantine se încălzește la soare. Orașul acesta e mare cît o bucată de pîine. Și își arată cafenelele acelea maure, astăzi mai tăcute și mai gînditoare, își arată labirintul ulițelor încîlcite ca un gînd prost exprimat și micile dugheni în care un portret cam șters de vreme stă alături de niște tetine de cauciuc pentru sugari și de un aparat de radio. E un oraș tare ! Privind spre Gebel-Uah, pădurea lupilor, ghicești *bled*[1]-ul care stă de veghe împrejur. Și ce altă baricadă a avut vreodată altitudinea acestui oraș atent la foșnetul frunzelor uscate și la fanfarele istoriei ? Astăzi, dînd de o parte lespedea visurilor, orașul își întinde mahalalele sale pînă în munții Aurès...

*
* *

Said iuți pașii. Ținea să nu-l scape pe frate-său, care în fiece seară dădea pe „acasă". Într-adevăr, de cînd se însurase – trecuseră cinci ani de atunci – Buzid sosea la maică-sa seară de seară, parcă supunîndu-se unui rit, și lua acolo o cafea, pălăvrăgind cu cîte o bătrînă din vecini. Buzid nu se simțea fericit decît în bucătăria maică-si. Cumetrele știau multe, și el știa să asculte. Și să priceapă. Învăța multe. Zicea că babele astea sînt folclorul său.

[1] Pămîntul din interiorul țării.

În fața grădiniței de copii a mahalalei era oprit un autocar al poliției. Straniu lucru să dai de un autocar al poliției în fața unei grădinițe de copii. Te-ai fi așteptat mai degrabă să vezi o căruță plină de jucării, ca-n basme, o troică din poveste încărcată cu acadele. Pe scurt, era un autocar al poliției.

Said o întîlni pe doamna Lebois și-i dădu bună ziua în treacăt. Doamna Lebois, o infirmieră, vecină cu ei de cînd lumea, nu-i răspunse. Era grăbită. Era întotdeauna grăbită cînd se ducea la serviciu. Said gîndi că nu-l văzuse, ceea ce era foarte probabil. Mai încolo, domnul Rogin, un pensionar, fost slujbaș la poștă, își plimba cățelușa. Nevastă-sa zăcea de multă vreme roasă de un cancer. Domnul Rogin răspunse parcă stingherit cînd Said îi ceru vești. Hotărît lucru, numai un convoi de mașini blindate e în stare să te readucă la realitatea înconjurătoare. Domnul Rogin fusese întotdeauna morocănos ca un urs. Un urs de treabă, dar un urs. De cînd cu războiul, însă, multe se schimbaseră. Said se gîndi o clipă la un articol al lui Camus, pe care îl citise de curînd : „A venit vremea cînd fiecare trebuie să se întoarcă la obștea lui".

Se întîmplă însă că întotdeauna neghiobii își aduc aminte degeaba că au făcut parte din ceva. Domnul Rogin nu făcea parte din nimic și nu se îndeletnicea cu nimic alta decît să-și ducă de două ori pe zi căteaua să facă pipi. Said nu se întristă din cale-afară. Smochinul părintesc își plimba frunzele sale ca niște urechi de elefant tînăr peste grădinița din jurul casei. Said împinse poarta, care scîrții ca de obicei. Nu voi

să sune, și, ca întotdeauna, bătu de două ori, iar cele două bătăi răsunară în inima lui.

Malika fu aceea care veni să deschidă.

*

* *

Malika era fata unui farmacist care făcuse războiul din 1914 împreună cu tatăl lui Said. Venea deseori să țină de urît mamei acestuia, mai cu seamă de cînd se măritase Leila, sora inginerului. În ziua aceea Malika nu zîmbea. Ochii săi mari și negri erau gravi. Ah ! Cînd ochii spun mai puțin că o privire... Said nu avu vreme să-i pună vreo întrebare, căci ușa biroului se deschise, și domnul Belhasen, tatăl său, veni spre dînsul. Malika se furișă afară.

Domnul Belhasen îl lămuri fără nici o introducere :

– Au venit să-l caute pe frate-tău pe la trei noaptea. Trecuseră mai întîi pe la locuința lui, pe urmă au venit aici. Dar n-au găsit nimic...

Said răsuflă ușurat... Îl lega de frate-său mai mult decît o frăție firească. Mai mare ca dînsul cu șase ani, Buzid era într-un anume fel însăși conștiința sa. Așa îi și zicea, de altminteri...

– ...Aud că se bate în ușă către ceasurile trei noaptea, urmă domnul Belhasen. Erau vreo cincisprezece, înarmați pînă-n dinți... M-am îmbrăcat... Știi că maică-ta e bolnavă de inimă... Au întrebat unde e frate-tău... Au întrebat, au făcut, au zis...

...„Se bate în ușă ... au întrebat, au făcut, au zis..." Cine anume ? Or fi avînd totuși un nume oamenii aceștia care nu știu ce înseamnă buna-cuviință ?

Said băgă de seamă că tatăl său nu mai purta rozeta Legiunii de Onoare.

Cineva ciocăni cu degetul în uşă. Said deschise. Era Zuliha. Împlineşte în curînd doi ani şi jumătate. Şi are nişte ochi negri ! Dar ştii, negri ! O regină mititică, înaltă de şaptezeci şi cinci de centimetri.

– Cumnată-ta şi cu fetiţa vor locui de azi înainte aici, zise tată-său. E mai bine aşa.

Said se lăsă în genunchi în faţa nepoatei sale, care scotea mîndră din buzunărelul bluzei o scoică, un sîmbure de curmală, o acadea, o piesă de cinci franci şi rozeta Legiunii de Onoare a bunicului.

*

* *

Cum de s-a dus vestea ? Nimeni nu va şti niciodată. Cumetrele din vecini erau cu toatele în bucătărie, fără să lipsească vreuna. Said se aştepta la plînsete şi bocete. Nici pomeneală de aşa ceva. Era în ochii acestor femei nu ştiu ce lucire de mîndrie oarecum obraznică, arătînd satisfacţie şi ironie. Mătuşa Hadigea, pălăvrăgioaica la care Buzid ţinea mai mult, vorbi în numele celorlalte toate şi, cu glasul ei spart şi grav, zise, îndreptîndu-şi testemelul înnodat în jurul părului vopsit cu *henné* [1] :

– Au venit şi au plecat cu mîinile pline de vînt. Întorcîndu-se apoi numai către mama lui Said, adăugă : Fiul tău nu mai e un copil şi dumnezeu e cu dînsul.

---

[1] Plantă din ale cărei frunze uscate se prepară o pudră folosită la vopsitul bărbii şi părului.

Judecînd după încuviinţarea pe care cumetrele o dădură acestor cuvinte, ai fi putut lesne să crezi că Algeria era populată de zece milioane de zei ocrotitori. Şi, în ciuda încordării nervoase, în ciuda ochilor încercănaţi ai mamei sale, Said nu se putu opri să surîdă. Adineauri vederea şcolarilor îl reconfortase, îl liniştise. Tot pe atîta îl întăreau acum şi îl liniştеau bătrînele acestea. Povestea unei îndelungate aşteptări se citea pe chipul lor cu vinele umflate, în vocea lor plîngăreaţă dar care nu se văicărea niciodată. Mătuşa Hadigea spusese, punîndu-şi pe masă ceaşca de cafea :

– Şacalii nu pot face nimic împotriva vulturilor.

Lîngă maşina de gătit, Zuliha, amoraş de şaptezeci şi cinci de centimetri, gîngurea la picioarele mătuşii Hadigea, care avea pe puţin şaptezeci şi cinci de ani. Se juca încercînd să-şi vîre în urechea micuţă rozeta Legiunii de Onoare.

Noaptea s-a lăsat repede. La cererea tatălui său, Said o însoţi pe Malika pînă acasă. Malika locuia peste drum de Şcoala normală de fete, într-una din vilele acelea abia construite, ce-şi înalţă stilul lor banal şi faţadele curăţele sub pinii unei păduri care pare să nu aibă alt rost decît să păzească somnul veşnic al unui cimitir evreiesc. E un cimitir lăsat în părăsire, ale cărei pietre funerare învineţite slujesc pe vreme frumoasă drept bănci pentru îndrăgostiţi şi mese pentru amatorii de gustări în aer liber. Pe cînd era licean şi tăia drumul prin cimitir ca să se întoarcă acasă, Said îşi ascundea sub o piatră de mormînt pachetul de ţigări din care fuma. Vremea, minunata vreme a chiulului la şcoală, murise. Dar

vremea chiulului la şcoală nu poate fi îngropată cu totul.

Said era atît de grăbit să se întoarcă la maică-sa, încît n-a mai observat că obrazul palid al Malikăi era umed. Malika plînsese.

Pe stradă, soldaţi cu cască. Puşti automate.

Trecătorii trebuiau să-şi arate hîrtiile de identitate.

*

* *

Împreună cu mama şi cu Fadila, cumnată-sa, Said nu închise ochii pînă noaptea tîrziu. Nu-i venea să creadă. Nici una, nici cealaltă nu păreau prea tulburate de întîmplările din ajun. Vorbeau, desigur, despre Buzid, dar fără vreo emoţie deosebită în glas, ci doar arătîndu-şi părerea de rău că el lipseşte, ca şi cum o împrejurare obişnuită l-ar fi împiedicat să se afle acolo. Dintre toţi trei, Said era cel mai frămîntat.

Buzid, unde o fi Buzid ?

Şi-l închipuiau în zumzetul neîntrerupt al vreunui avion, zburînd departe, ducîndu-se spre sud, ducîndu-se spre nord, ducîndu-se pretutindeni. Şi-l închipuiau într-un scrîşnet al motorului, într-o caisă căzînd din pom cu un zgomot surd. Buzid era şi în cocoşul care se înşela asupra orei în fiece seară şi care, în fiece seară, saluta o auroră prea timpurie. Cocoşul acesta trăia într-adevăr alandala. În toate serile, cu o încăpăţînare de adevărat precursor, vestea dimineaţa. Odinioară Said glumea cu maică-sa, zicînd : „Ar trebui să ducem cocoşul tău la ceasornicar".

De la 1 noiembrie 1954 [1] încoace, Buzid obişnuia să repete :

– Cocoşul ăsta nu-i atît de prost cît pare. Nu el merge înainte, ci noi sîntem în întîrziere...

*

* *

Asemenea celui care rămîne nemişcat, foarte cuminte, înțepenit în fotoliul său de orchestră pe cînd tot publicul bate din palme, tropăie și aprobă, prelungind astfel, ca să zic așa, scena, Said, făcînd ochi mari, privea, înțelegea și rămînea nemişcat. Întîlnirea cu Ali fusese primul său contact cu vulcanul în clocot. Nu dezaproba dar nici nu aplauda.

Tată-său sforăia într-o odaie de alături. Said crăpă nițel jaluzelele. Orașul plutea între două infinituri. O adiere umedă pătrunse înăuntru. La parter Zuliha scîncea. Fraze veneau să moară şi să retrăiască pe pervazul de cărămidă roșie al ferestrei : au plecat cu mîinile goale... Said revăzu surîsul mulțumit și plin de înţeles al bătrînei Hadigea. Revăzu fetiţa, care se juca cu o rozetă a Legiunii de Onoare. O revăzu pe Malika asta, care se uita la dînsul cu ochi întotdeauna umezi şi care, neştiind ce să-i spună, rîdea mereu încetișor, ca pentru a se scuza că nu se pricepe să-i vorbească mai bine. Ea, care îi mărturisise într-o zi :

– Te iubesc de cînd eram mică de tot.

Îl revăzu pe Buzid, cu părul cîrlionțat, cu buzele pline de paradoxuri și zîmbete, Buzid, care își mişca

---

[1] Ziua în care a început războiul colonialist din Algeria.

încet umerii, cu ochii săi rotunzi asemenea acelor ochi contemplînd un adevăr pe care îl critică dar îl aleg, îl revăzu pe Buzid şi felul său de a micşora ochii pentru a spune :

– Trăiască arabii !...

Buzid, care adăuga întotdeauna : „La urma urmelor, trăiască arabii..."

E de necrezut ce poţi visa cînd somnul te părăseşte ducîndu-se să-şi petreacă noaptea în altă parte.

*
* *

Ninsese toată noaptea. Un ţurţure alb atîrna de pervazul ferestrei, pe care Said o lăsase deschisă. Zuliha fu aceea care ciocăni cu pumnişorii în uşă pentru a-şi deştepta unchiul. În cămaşa ei de noapte roz, Zuliha era frumoasă ca o mandarină. Semăna mai mult ca oricînd cu un amoraş de şaptezeci şi cinci de centimetri. Întinse unchiului gazeta pe care i-o dăduse bunică-sa. *Depeşa din Constantine* îşi informa cititorii pe două coloane că : „Ieri noapte numeroase percheziţii au fost făcute la domiciliul suspecţilor pe care toată lumea îi ştie că sînt agitatori". *Depeşa din Constantine* adăuga : „Cîrdăşia dintre naţionalişti şi comunişti e dovedită".

Zuliha avea pe obraji urme de dulceaţă, iar în mîna stîngă o bucată dintr-o clătită. Iată de ce o semilună străvezie şi luminoasă se ivea deasupra „suspecţilor" şi „agitatorilor" din titlurile gazetei.

Zuliha însă avea ochi foarte negri. Şi zăpada de afară era mai frumoasă ca oricînd. Said făcu din

ziar un coif de jandarm pentru fetiță, și după cîteva clipe rîsetele lor izbucniră voioase, sfidînd căștile sumbre ale vînătorilor de la miezul nopții.

*
* *

Inginerul se hotărî să locuiască cîtăva vreme la părinții săi. Așa, dînșii vor simți mai puțin lipsa, sau mai degrabă dispariția lui Buzid. Said ieșea foarte puțin în oraș, prefera să stea în casă, ca o cloșcă. Nu se plictisea, petrecîndu-și zilele cu citirea gazetelor cinstite care mai puteau să ajungă în Algeria, sau jucîndu-se cu amorașul de șaptezeci și cinci de centimetri.

Într-o dimineață, cam pe la cinci și jumătate, se auziră bătăi furioase în ușa din față și la ferestrele biroului și sufrageriei, care dădea spre o mică terasă către stradă. Said își puse în grabă un halat și coborî cu tată-său în coridorul de la parter.

Domnul Belhasen deschise. Trei polițiști intrară. Alții așteptau într-un camion. Dînd cu ochii de Said, unul dintr-înșii zise : „Ăsta e !" Cel care părea să fie mai-marele lor vorbi cu un glas nepăsător, pe jumătate adormit :

– Buzid Belhasen, te rog să mă urmezi !

Doi polițiști îl și încadrară pe Said, care, foarte liniștit, le puse sub ochi hîrtiile de identitate. Ce-i drept, pentru doi frați care nu erau gemeni, asemănarea sa cu Buzid era izbitoare. Comisarul bombăni :

– Sper că nu-i semeni decît la înfățișare.

Said nu răspunse. Celălalt, arătîndu-se zorit s-o sfîrșească, întrebă pe un ton morocănos, străbătut și de o nerăbdare profesională :

– Unde e ?

– Habar n-am și aș dori să știu și eu unde e, vorbi tatăl.

– Te sfătuiesc să nu glumești.

Cît era de scund, domnul Belhasen își înălță capul și, privind pe comisar drept în ochi, rosti rar, apăsînd pe fiecare cuvînt, cu glasul pe care Said i-l cunoștea bine pentru că îi fusese elev :

– Domnilor, sînt mai bine de patruzeci de ani de cînd am încetat să mai glumesc : din ziua în care o lăsai pe asta la Verdun.

„Asta" era mîneca goală a pijamalei.

Comisarul o lăsă încurcată. Întocmi numaidecît un proces-verbal constatînd absența lui Buzid. Domnul Belhasen îl citi cu luare-aminte înainte de a iscăli.

Plecară cu coada între picioare.

Însoțindu-i pe polițiști spre ieșire, Said avu vreme să zărească în camionul luminat de becul din coridor pe agentul de poliție musulman fost elev al tatălui său și care încerca să se ascundă în fundul mașinii.

Numai fumătorii înverșunați simt că le vine greață cînd se crapă de ziuă.

*

*   *

În aceeași zi, către ceasurile unsprezece, pe cînd se întorcea din piață, domnul Belhasen întîlni poștașul, care îi strigă : „Am ceva pentru dumneata".

De la revărsatul zorilor ningea ; cei doi bărbați se adăpostiră sub porticul unui liceu franco-musulman

în susul străzii Forcioli. Vîntul urla. Ningea cu fulgi mari, și stratul de zăpadă atingea pe puțin douăzeci de centimetri. De obicei, din locul acesta vedeai tot orașul. Azi însă nu se vedea nimic. Poștașul era un om rotofei și vesel. Nu vorbi despre vremea urîtă. Îi spuse doar domnului Belhasen :

– N-au pus mîna pe fiu-tău...

Aflase și dînsul. Edison trebuie să fi fost arab.

Domnul Belhasen vîrî în buzunar o gazetă, *Școala liberatoare,* și un plic. Îndată ce bătaia vîntului se mai potoli, își văzu de drum. Poștașul îi strînsese mîna cu putere.

*

* *

Pe o foaie de caiet școlăresc Buzid zicea : „Mă simt foarte bine. Fiți fără grijă. Acum sau mai tîrziu asta trebuia să se întîmple. Pentru mine, ca și pentru ceilalți. Zuliha să nu mănînce prea multe bomboane, ficățelul ei e obosit. Sînt mulțumit, sînt foarte mulțumit. Ardeți scrisoarea..."

*

* *

Un punct, și atît.

Un punct, și asta e tot...

Apoi urmează puncte, puncte...

Dar Buzid spusese : „Sînt mulțumit. Sînt foarte mulțumit."

Scrisoarea avea ștampila poștei din X...

Sub jocul ştrengăresc al fulgilor de zăpadă care se distrau încercîndu-şi talentul, bătrînul Belhasen zîmbea.

*
* *

Şi în ziua aceea Zuliha mîncă iar multe bomboane. Şi nici în ziua aceea Zuliha nu avu dureri de ficat.

Şi ziua aceea nu se chema nici luni, nici joi, nici duminecă.

Căci ziua aceea se chema Buzid.

Șerif, cumnatul lui Said, stimabilul șef al serviciului Contribuțiunilor directe, om chibzuit și întotdeauna ras cu perdaf, era în amiaza asta tare încruntat. Fața lui, rotundă, cu ochi mici înfundați sub fruntea lată și lucioasă, părea a unui băiețaș pe care învățătorul l-a mustrat cumplit în fața întregii clase. Abia dacă îmbucă ceva și nu scoase o vorbă cît ținu prînzul. Nevastă-sa, Leila, nu-l întrebă nimic, absorbită ea însăși de propriile-i gînduri. Întorcîndu-se din piață, tatăl ei se abătuse pe la dînșii și-o pusese la curent cu dispariția lui Buzid, fără însă a-i pomeni de scrisoarea pe care poștașul avea să i-o înmîneze abia pe la amiază.

Leila îi vorbi deci lui Șerif despre vizita domnului Belhasen, iar bărbatu-său, auzind că Buzid dispăruse, nu găsi decît să repete :

– Era de prevăzut ! Era de prevăzut ! Nu vom avea niciodată pace !

Despre ce pace vorbea acest cumsecade Șerif ? Despre pacea care domnea trei ore dimineața și

trei ore după amiază în biroul simpatic al cărui personal subaltern se arăta încîntat că Şerif avea bacalaureatul, că vorbea franţuzeşte fără accent străin şi că îşi „scotea" nevasta prin baruri ? Despre ce pace vorbea dînsul şi după ce fel de pace poţi jindui cînd, într-o dimineaţă cu zăpadă, afli că cumnatul tău nu s-a dus la lucru, şi poliţiştii au venit să-l caute acasă ? Despre ce pace poate într-adevăr vorbi acest de treabă Şerif, om fericit, om ajuns, „un arab cum nu-s ceilalţi", rănit în bătălia de la Cassino, decorat cu Medalia Militară, proprietarul unei sclipitoare maşini „Frégate" şi soţul unei femei drăguţe, cuminte şi de neam bun, ceea ce de fapt nu strică ? Şi ce lucru vrednic de plîns prevăzuse simpaticul Şerif că se va întîmpla ? S-a dus vremea cînd, îndată ce bătea ora douăsprezece, se ducea să ia aperitivul cu colegii la barul care îi aştepta cu tăvile sale de *kemias* [1]. S-a dus bucuria de a trage din ţigară, aşezîndu-te la volan şi căutînd fără grabă cheia de contact pentru ca toate privirile de la ferestrele dimprejur să-ţi admire profilul. De altminteri, la ce bun să ai azi un automobil ? Şoselele nu te mai poartă în excursii duminicale. Un castel de visuri i se prăbuşea deodată. Nu înseamnă totuşi că o duci ca-n rai fiindcă îţi iei aperitivul, fumezi o ţigară şi vezi un film bun sîmbătă seara. Nu înseamnă că o duci ca-n rai fiindcă bagi de seamă că o secretară nu e de loc urîtă, fiindcă îţi petreci vacanţele în Haute-Savoie [2] şi fiindcă nu împărtăşeşti calvarul unui popor întreg.

[1] Gustări : ridichi, măsline, sardele etc. (n. a.).
[2] Departament în Franţa.

Șerif însă, berber adevărat, al cărui tată, ca și tatăl tatălui său, nu cunoscuseră alte locuri afară de valea Sumam, Șerif însă, care obținuse certificatul de studii pentru „indigeni", care trăsese la sorți în ziua recrutării, care făcuse războiul cu grad de ofițer după un stagiu la Școala de ofițeri de rezervă de la Cherchell, Șerif însă, „indigenul" căruia la liceu i se zicea „Mimi", stai și te-ntrebi : de ce Șerif, micul berber care hoinărise pe sub măslinii și smochinii din Kabylia, devenise un mic burghez franțuz. Crezuse despre kabyli că nu seamănă cu arabii. Crezuse că Parisul e capitala lumii. Crezuse că bălăriile au să năpădească Piața Palatului guvernamental de îndată ce Algeria își va fi cucerit independența. Repetase și dînsul împreună cu toți oamenii de treabă pe care cascheta lui moș Bugeaud [1] nu i-a ferit de insolația colonialistă : „Ne lipsesc tehnicieni !"

Crezuse că e îndatorat pînă-n gît stăpînilor. Nu era un om rău. Era în același timp o absurditate, un paradox și un anacronism. Pe înecați îi depășesc elementele. Pe cei de teapa lui Șerif îi îneacă evenimentele. Vine o zi cînd istoria bate la ușa unora ca Șerif. Și pentru că bate cam tărișor, cei de teapa lui Șerif spun că face tărăboi.

Asta însă nu era decît muzică, nimic altceva.

De cîte ori Buzid nu-i repetase cumnatului său :

– Faci rău că nu mergi în pas cu vremea.

[1] *Thomas-Robert Bugeaud*, mareșal al Franței, guvernator al Algeriei în 1840. Aluzie la cascheta colonială purtată de funcționarii algerieni.

Dar într-o lume care se clatină, oricine își închipuie că știe să danseze.

Firește, prînzul fu cam posomorît. Leila aduse cafeaua și se îmbrăcă pentru a ieși. Se ducea s-o vadă pe maică-sa. Șerif spuse că bine face și, dintr-una într-alta, i se plînse :

– Păcătoasă treabă, orice ai zice... Mai adineauri un băiat, să tot fi avut optsprezece ani, îmi ceru să sting țigara pe care o aprinsesem.[1] Vorbea politicos, ce-i drept, foarte politicos, dar oricum, păcătoasă treabă...

Leila nu răspunse și, zicîndu-i la revedere, ieși. Șerif rămase singur. Nu-i spusese neveste-si toate motivele necazurilor sale. Aprinse o țigară. Uf ! Aici barem se poate fuma în voie !

E drept că și pentru dînsul dimineața fusese foarte importantă.

*

* *

Pe la ceasurile nouă, de cum se deschiseseră birourile, Șerif intrase ca de obicei să mai schimbe o vorbuliță cu domnul Rolland, șeful serviciului și prietenul său. Intrase tocmai în clipa cînd acesta zicea :

– Înainte de a se atinge de un singur fir de păr din capul meu, voi culca la pămînt trei sau patru...

Trebuie să recunoaștem că trei sau patru arabi pentru un singur fir de păr e cam mult. Colonialismul n-a avut niciodată simțul proporțiilor.

---

[1] Aluzie la boicotul tutunului, organizat de algerieni în anii 1954–1955 (n. a.).

Binețele cu care cei din birou răspunseră la binețele lui Șerif fură reci ca ninsoarea ce se pornise iar. Dar vorba lor nu avea liniștea mîndră a zăpezii. Văzînd că Șerif aprinsese o țigară, domnul Rolland întrebă cu prefăcută nepăsare :

– Nu ți-e teamă că-ți vor tăia o ureche ?

În cuvintele acestea nu se simțea totuși nici glumă, nici bunăvoință.

Șerif n-a răspuns, nu știa ce să răspundă. Istoria bătea la ușa lui. Istoria, deghizată în dimineața aceea în domnul Rolland. Un domn Rolland cu care luase atîtea aperitive, un domn Rolland căruia îi plăcea cuș-cușul gătit de Leila, un domn Rolland mărunțel și bocciu, așezat la largul său pe armătura legilor excepționale. Un domn Rolland mărunțel și bocciu și care din ajun începuse a se făli că a fost întîiul voluntar de miliție al mahalalei sale. Un domn Rolland mărunțel și bocciu, membru al partidului socialist de dreapta. Un fost coleg, un fost prieten, un fost „frate" – ah, unde-s păhărelele băute împreună pînă mai ieri ?... Un fost bun francez, un fost francez care „nu-i ca ăilalți", un fost părinte care ținea ca fiică-sa Nicole să învețe araba, ca primă limbă la liceu, un fost „de-ai noștri" care își bătea joc de franțujii naționaliști, un fost dintr-ăia de ziceau „eu mă am bine cu arabii", un fost om foarte de treabă care își plătea *mukera* [1] cu cîțiva gologani mai mult decît vecinii și pe deasupra îi mai dăruia cîte un surtuc vechi pentru băr-

[1] Femeie arabă care slujește în casele europenilor pe un salariu de mizerie (n. a.).

batu-său... Un fost d-ăia care spune „eu mi-s algerian".

Imagine a fățarnicilor de totdeauna.

Iar Șerif nu era pregătit pentru această întîlnire matinală cu Istoria, deghizată în domnul Rolland. Șerif n-a știut ce să răspundă nici cînd îl auzi că-i spune, cam pe la amiază :

– Azi nu mai știi cu cine ai de-a face...

Dar dacă în dimineața aceea Istoria se deghizase în domnul Rolland, el, domnul Rolland, își pusese veșmintele sale adevărate. În ceasul de alarmă nu mai umbla cu fofîrlica.

Această clipă nu se va mai sfîrşi niciodată, fiindcă Said are memorie.

Ninge, ninge într-una. E ora treisprezece, abia ora treisprezece. În rochia ei de lînă groasă, Lucia e foarte drăguţă. Lucia pleacă mîine. Mîine va părăsi Algeria. Dar de acum pînă mîine sînt ceasuri, şi minute, şi secunde ; şi apoi, mai e toată veşnicia pe care o furi infinitului. Se cunosc bine toate aceste veacuri, toate aceste mii de milenii cînd omul îşi zice : „Ei ! mîine se vor ivi zorile". Aceste mii de milenii cînd te minţi singur. Fireşte, mîine se vor ivi zorile. Soarele e un bătrîn maniac. Se scoală în toate zilele cam la aceeaşi oră. Dar luna nu se sinchiseşte de el. Printr-una din acele înţelegeri fără cuvinte, ca în căsniciile dezamăgite, soarele şi luna au hotărît o dată pentru totdeauna să-şi serbeze fiecare, de unul singur, el nunta de aur, şi ea nunta de argint. Nu dorm împreună. Orice s-ar întîmpla, clipa asta nu se va sfîrşi niciodată, fiindcă Lucia pleacă mîine.

Pînă mîine, doamne! Pînă mîine... Numai năpăstuiții sînt deprinşi să se mulțumească şi cu o pomană neînsemnată. Fiindcă numai ei sînt atît de optimişti.

Timpul nu mai are frontiere.

Stop!

Timpul a încremenit.

Ceea ce nu are valoare decît în veșnicia sa va fi cuprins în mica circumferință pe care o vor descrie netulburat acele unui ceasornic.

Iar Said și Lucia sînt nemuritori ca niște copaci.

De azi pînă mîine mai putem vedea ce se întîmplă. Dar, în general, de poimîine începe orbirea.

Lucia e foarte drăguță în rochia ei de lînă groasă.

Şi ninge, ninge într-una. Mîine Lucia va pleca. Mîine n-o să mai ningă.

Nu trebuie risipită nici o clipă. Îndrăgostiții sînt niște zgîrciți. O secundă și cu o secundă nu fac două secunde, ci două sărutări. Dar trebuie să te rogi de fulgii de zăpadă să nu-și înceteze ninsoarea. Trebuie s-o îmbrăţişezi pe Lucia.

Soba are buze roșii. O secundă și încă o secundă fac laolaltă o mie de ani de amintiri.

Mîine nu va mai fi zăpadă albă, nu va mai fi Albă-ca-zăpada. Dar, deocamdată, nimic nu s-a sfîrșit și totul stă să înceapă.

Atîta vreme cît, într-o zi cu zăpadă, focul din sobă va vorbi despre păduri tainice şi liniștite, atîta vreme cît o vrabie va veni pe un balcon să ciugulească firimiturile de pîine, atîta vreme cît şcolarii nu se vor mai uita la tablă rugîndu-se din toată inima ca la ieșirea din clasă să ningă mereu, atîta

vreme cît o ușă închisă va sta de pază unei himere friguroase, va exista întotdeauna într-un colț al universului un lup care se teme de o pușcă ocrotitoare, un coș care fumegă și, mai cu seamă, tăcerea cîntecelor de la începutul începutului. Omul se găsește în fața naturii, vechea sa tovarășă. În ciuda Luciilor și a elicopterelor. Iarna, numai iarna are virtutea cîntecelor dintîi.

Desigur, mai e cerșetorul care se bălăcește în noroi și se roagă de trecători. Și-i este frig cerșetorului. E prea năpăstuit ca să mai fie amărît. Plînge de frig. Iarna e un dar al naturii. Frigul însă nu-i decît opera oamenilor. Și cerșetorul acesta, care umblă plimbîndu-și jelania, ar fi cel dintîi gata să spună că zăpada e frumoasă dacă i-ar fi cald cînd bîntuie frigul. Congestiile pulmonare nu sînt o chestie de temperatură, ci o chestie de palton. Dacă natura a creat oile, oamenii sînt cei care țes lîna. Nu e nici o metafizică în suferința oamenilor.

Said gîndise cu glas tare. Lucia îl sîcîia :

– Vremea asta te face filozof ?

– Nu vremea, răspunse el, alcoolul.

Said nu suferea alcoolul și nu-i plăcea băutura. Nimic mai banal decît tristețea. În toate filmele, în toate romanele, în toate cîntecele de dor, un Said bea cînd o Lucie îl părăsește. Ca să uite. Ca să uite ce ? Unora ca Said rachiul nu le-a adus niciodată uitarea. Ca să aibă curaj ? Paharul de rom oferit condamnatului la moarte îl va face oare să urce cu pași mai hotărîți treptele eșafodului ? Dar dacă osînditul nu obișnuiește să bea decît lapte... Litra de trăscău, ca o șfichiuitură de bici înainte de a porni

Oriunde aiurea e întotdeauna departe, dragostea mea, e întotdeauna prea departe. Unde ești, ce faci? Pieptul tău cheamă încetișor. Ce te vei face, orașul e negru. Te vei duce să vezi piața, în dosul prefecturii? Acolo străzile se îmbulzesc ca și la Constantine. Totul e vechi și totul trăiește. Oriunde aiurea e întotdeauna departe, dragostea mea, e întotdeauna prea departe. Dragostea mea, unde ești, ce faci? Pieptul tău cheamă încetișor. Ce-ai să te faci în tîrgul acesta din Auvergne[1]?

Și mîna lui Said vorbește cu mîna Luciei. Și mîna Luciei vorbește cu mîna lui Said. Și gura lui Said atinge micul țărm triunghiular. Și gura Luciei sărută gura lui Said. Și cerul e dedesubt, și cerul e deasupra.

În toate piețele lumii se vînd flori și păsări.

Și Lucia era foarte drăguță fără rochia ei de lînă groasă.

Trecu un veac.

Cupa de ceramică în chip de rîndunică, așezată pe măsuța cu picior firav de lîngă sobă, se rostogoli jos, zgîlțîită de sărutări. Două mandarine erau pe dușumea.

Și patru cîntece.

În toate piețele lumii sînt flori, fructe și păsări.

[1] Provincie din Franța.

Gazetele ziceau :

„...Teroriștii reușiră să dispară lăsînd pe caldarîm doi morți. Forțele însărcinate cu menținerea ordinii nu au a deplînge nici o pierdere. Din nenorocire, în cursul schimbului de focuri, un glonte rătăcit a atins o tînără femeie, care a fost transportată în stare foarte gravă la o clinică din oraș, unde fu supusă numaidecît unei grele operații. Victima era în ajunul plecării sale spre Franța..."

Gazetele ziceau...

De n-ar fi dormit, Lucia ar fi putut să vadă, prin geamurile late ale ferestrelor, jos, jos de tot, sub arcada principală a marelui pod de piatră, moscheea de la Sidi-Rașed înălțîndu-și minaretul spre cerul dezmățat, asemenea unui cap de păsărică. Era cald în cameră, prea cald, și o tăcere apăsătoare domnea în jurul clinicii.

De pe crestele acoperite de zăpadă cenușie ale muntelui Gebel-Uah pîcla începuse deja să coboare asupra orașului. De dimineață vîntul nu mai contenea.

Calitatea sa de medic îi îngăduise lui Robert să ajungă la căpătîiul Luciei de îndată ce se sfîrși operația. Alaltăieri, după ce plecase de la Said, Lucia se dusese la o berărie din oraș pe care o aleseseră împreună, ea și Robert, pentru a-și lua rămas bun. Cam pe la șase și jumătate seara se despărțiră. Un Robert adînc tulburat. O Lucie fericită. O Lucie mulțumită ca zăpada din jur și care strîngea într-un buzunar al paltonului o mică mandarină aducătoare de noroc. Robert n-apucase să facă cinci sute de

metri cînd Lucia se prăbuşi în zăpada murdară, iar mica mandarină se rostogoli pe trotuar.

Fructele au şi ele memorie...

*

* *

– Chemaţi-mi-l aici pe Said... Trebuie să mi-l chemaţi... De ce nu mi-l chemaţi pe Said ?

Erau singurele cuvinte pe care chirurgii şi infirmierele le puteau auzi ori de cîte ori Lucia ieşea din amorţeală. Iar Robert măsura cît e de mare o dragoste care nu-i era sortită lui. Stătea acolo, sincer, împovărat de nenorocire. Neputincios şi inutil. Dar clipa era prea gravă ca să se mai poată gîndi la ale lui. Ieşi din cameră în vîrful picioarelor şi coborî la întîiul etaj, pentru a vorbi cu chirurgul care o operase pe Lucia. Doctorul se pronunţă scurt şi lămurit : „Nu mai poate să scape".

Robert tot mai trăgea nădejde. Dar o speranţă, o speranţă, o dorinţă nu au în ele nimic ştiinţific.

Chirurgul întrebă deodată :

– Cine-i acest Said pe care îl cheamă într-una?

Trecură veacuri pînă să se înfiripe şi să sosească răspunsul :

– Un prieten al amîndorura. Un prieten al amîndorura pe care ea îl iubea mult.

Robert îşi dădu seama numaidecît că folosise imperfectul. Lucia era oare de pe acum o viaţă încheiată ? Îl întrebă pe medic dacă Said ar putea veni s-o vadă.

– Acum, de ce nu ?

Doctorul făcu un gest larg cu braţul. Această mărinimie, această indulgenţă nu prevestesc niciodată ceva bun.

Robert plecă să-l caute pe Said. Şi vuietul vîntului care te asurzea...

Dar vîntul zicea : „Ai să mori, poveste mică. Ai să mori în zăpada murdărită. Şi mîine zăpada va fi iar albă. Şi mîine porumbiţa se va preface din nou în pasăre. Mîine mandarinele vor cînta în livezile fericite. Mîine, poveste mică, iar vor dănţui cîntecele. Oraşul cu inimă de piatră îşi va avea îndrăgostiţii săi. Mîine, poveste mică, mică absurditate, stranie prezenţă a unui trandafir negru pe zăpada albă, mîine, mîine", zicea vîntul, care nu crede în Dumnezeu...

Şi drumeţii care trec, şi după-amiaza care trece, şi norii care trec, şi casele care privesc cum trec drumeţii, şi ochii stinşi ai cerşetorului de pe podul El-Kantara, şi maşinile care se tot duc, cine ştie unde, şi universul, pietricică zvîrlită în minunatul cimitir al mecanicii sale, şi tot ce trăieşte pe din afară toate-s vînt, nimic decît vînt...

Universul, care nu se sinchiseşte...

Robert sună la locuinţa lui Said.

Nimeni.

Jos, în faţa casei, mereu vîntul.

Şi vîntul zicea : „Ai să mori, poveste mică, ai să mori fără rozmarin, ai să mori..."

Robert gîndi că Said putea fi la părinții lui. Sări într-un taxi, care porni în grabă mare. Roțile vorbeau ca și vîntul.

*

* *

Era o goană împotriva vîntului.

*

* *

Nălucile nu cunosc ora stingerii și nu există permis de liberă circulație pentru călătoria asta...

Mica poveste a plecat, s-a dus în țara zăpezilor și a măslinilor.

Said nu pricepe moartea.

O privește pe Lucia...

„Nu-mi vine să plîng, își zice. Nu sînt nenorocit deoarece sînt mirat. E o glumă, fără îndoială. Mîna ta seamănă cu mîna ta. Gura ta e liniștită, s-ar zice că mă auzi. E o glumă, fără îndoială."

Robert a rămas în picioare lîngă ușă, Said la piciorul patului.

O naivă și sublimă gardă de onoare.

Moartea e dulce ca o mandarină.

Eram floarea, eram fructul, deveneam legendă.

Lucia a murit, Said, mă înțelegi, Lucia a murit !

Dar Said nu înțelege, dar Said nu aude. Lucia a murit, împreună cu mîinile ei, care îți pieptănau părul. A murit, împreună cu mîinile ei, care înfățișau lumina.

Said e îndrăgostit, deci ros de îndoială.

Cuvinte fără şir îi trec prin minte. Dar eu sînt bunul Dumnezeu ! Sărăcuţ de tine, tu nu eşti bunul Dumnezeu !

Aşadar, am pierdut cheia micului tren automat ? Uitat-am să umplu stiloul ? Pierdut-am cutia mea de chibrituri ?

Tu nu eşti bunul Dumnezeu.

Întoarce resortul micului tren automat. Trenul va pleca fără Lucia. Vezi de-ţi umple stiloul ca să poţi scrie : Aici odihneşte. Vezi de găseşte un chibrit, lumina va fi orfană, şi doi licurici îţi vor dansa în amintire...

Îmbrăţişîndu-te totuşi, muşcîndu-ţi mîna, zicîndu-ţi dă-i zor, se face tîrziu...

Totuşi, nici un totuşi !

Lucia a murit.

Istoria are erorile ei. Lucia, mic refren pe care vîntul îl ştia pe dinafară...

Să trăiești fie ce-o fi, să te așezi la gura sobei cînd lemnele s-au isprăvit... Și apoi să taci. Nu mori dintr-un alean de dragoste care trăiește prin tine.

Lucia a murit, dar doi și cu doi fac mereu patru.

În dimineața aceea, cam pe la ceasurile zece, Said se duce să-și vadă părinții. Pe strada Forcioli un hamal căra în spinare, opintindu-se din răsputeri, un sac de grîu prins de fruntea lui cu două funii care îi tăiau turbanul ponosit. Sacul era mai mare decît hamalul. În răstimpuri, omul scotea un strigăt care nu mai avea nimic omenesc. O făcea ca să mai răsufle ? Ca să-și verse necazul ? Era în același timp un horcăit și un răcnet. Țipătul acesta neomenesc părea un blestem. Nenorocitul își spunea păsul tribunalului fără inimă al unei dimineți luminoase. În urma lui venea un mozabit [1] burduhănos de nu încăpea în piele, cu privirea pierdută și fălci care îi atîrnau ghiftuite ca ale unui

[1] Locuitor din sudul Algeriei.

buldog sătul, cu buzele agitate parcă de un tic sau o rugăciune. La un moment dat, omul se clătină sub greutatea poverii. Said se aștepta să-l vadă prăbușindu-se în mijlocul străzii. Da de unde! Blestematul își redobîndi echilibrul și răsuci încet capul să măsoare calea străbătută. Apoi, cu aceleași strigăte neomenești, își văzu de drum. Ducea năpasta în spate. Înspăimîntător paradox, drăcească alchimie a cuvintelor : grîul trăgea greu ca destinul. Grîul, vrăjitorie a naturii și izbîndă a oamenilor, grîul scobea această frunte și acest pîntece de osîndit.

Și, cu năpasta în spate, osînditul mergea înainte ca o vită, devenind el însuși o năpastă. Mergea pentru un pic de grîu, pentru un piculeț de grîu.

Said gîndi că și dînsul e aidoma acestui hamal... Aceeași era și coasta pe care urcau. Și totuși... O jumătate de chintal de grîu trage oare cît o tonă de tristețe ? Lucia, un sac de grîu... Să mergi înainte, să mergi mereu, să mergi fie ce-o fi... Și să-ți duci sacul de grîu, blestematul sac de grîu, binecuvîntatul sac de grîu, grîu care smulge hamalilor aceste strigăte neomenești. Grîul, acest vultur prădalnic, acest cancer care roade viața lor, fusese un cîntec în luna mai. Said umblase prin lanuri acoperite de grîne, care se leagănă în valsuri cînd vîntul își aduce aminte de flautele-i măiestre. Aceste grîne mlădioase care fac plecăciuni pline de grație și renasc ca niște valuri înspumate !

Grînele care smulg strigăte neomenești.

Totuși, dimineața era tare luminoasă. Dar, în realitate, nu se mai vedea pe-acolo nici urmă de grîu, cum nu se mai vedea urmă de Lucia.

*
* *

Hamalul va ajunge pe creasta dealului. Mîine îl va aştepta alt deal, alt sac de griu, sau vreun sac oarecare împovărîndu-i spinarea, greu ca o năpastă. Şi mîine din nou va ajunge pe creasta dealului. Mîine, şi cîţi alţi mîine vor mai fi, el va scoate iarăşi din pieptu-i aceste strigăte neomeneşti. Mîine şi în toate celelalte zile strigătele lui se vor pierde în înaltul cerului.

Astfel, la marginea de miazăzi a Saharei poţi vedea cum se mai chinuiesc caravanele. Poţi vedea mişcările mecanice ale cămilelor încovoindu-se sub povara lor. Le poţi vedea umbletul măsurat, domol, veşnic. Ca un resort misterios, rezistenţa lor e încordată la maximum. Cîteodată vreuna dintre ele se prăbuşeşte, sleită, doborîtă. Tuaregii îi iau atunci povara din spinare, împărţind-o cămilelor care nu s-au prăbuşit încă. Şi animalul doborît îşi plimbă pentru ultima oară ochii, cu o deznădejde liniştită, peste întinsul nesfîrşit al acestui infern de nisipuri şi pietre negre. Ochii lui nu spun suferinţa, nu se plîng, nu învinuiesc pe nimeni. Poţi citi în ei mirarea cumplită a destinelor acceptate prin tradiţie, consimţite o dată pentru totdeauna. Dîndu-şi seama de paguba suferită, cămilarul îşi trece pentru o ultimă oară mîna peste coastele sfrijite care abia mai zvîcnesc, apoi dă fuga numaidecît să-şi ia locul în caravană, fără să-şi întoarcă barem capul, fără să arunce o ultimă privire spre tovarăşul cu care bătuse atîtea drumuri de apocalips. Şi, una cîte una,

cămilele trec nepăsătoare, fără nici o părere de rău pe dinaintea surorii lor. Afla-vom vreodată întrebările pe care și le pune o cămilă în clipa morții ? Sahara nu e limbută. Și apoi, de cînd lumea, vitele de povară au ales înțelepciunea fatalistă a tăcerii. Se spune că, în clipa cînd își dă sufletul, cămila – această corabie a deșertului – mai dă un ultim țipăt. E oare țipătul tragic al vaporului naufragiat care dă pentru ultima oară glas sirenelor ? Sau e poate o chemare adresată lumii și oamenilor ?

Și hamalul care urcă strada Forcioli și scoate din cînd în cînd strigăte neomenești nu e oare blestematul care moare în fiece clipă în nemărginita Sahară, pe care o duce în spinare ?...

*

* *

Iar mîine, sau mai tîrziu, caravana va vedea oaza. Cămilele au să-și astîmpere setea cu apa lacurilor din oaze, sau a Marelui Fluviu. Vor fi lăsate să se odihnească pînă va trece vremea dragostei și-a pășunatului. Apoi, pornind îndărăt, după patru sau cinci luni, caravana va urma același drum, va trece iar pe unde mai trecuse, fără a simți nevoia să se depărteze cît de cît pentru a nu da peste rămășițele vreuneia dintre cămilele ei, mîncate de vînt și de fiare.

Iar mîine, sau mai tîrziu, o altă cămilă, o altă caravană...

Ceea ce îl deosebea pe Said de cumnatul său nu era obişnuinţa fericirii. Pentru Şerif, fericirea se afla în toate cîte le pierduse : viaţa tihnită, o călătorie în Franţa la fiecare doi ani, luările de poziţie care nu angajează la nimic şi flecăreala dulceagă cu sos umanist. Ideile Stării a Treia [1] de la 1789 aveau un urmaş direct în acest berber bacalaureat al unui liceu de mîna întîi. Căci, în mai puţin decît viaţa unei generaţii, s-a ivit în Algeria un soi de oameni necunoscut aiurea : bacalaureaţii liceelor de mîna întîi. În această luntre bătută de furtunile istoriei există locuri de clasa întîi şi a doua.

Şerif era drăguţ ca un discurs de 14 Iulie[2] al unui republican dinainte de război.

Nu se îndoia o singură clipă că toţi oamenii sînt fraţi şi era încredinţat că dacă toţi oamenii din

[1] Adică ideile burgheziei din timpul Revoluţiei Franceze.

[2] Aniversarea căderii Bastiliei, sărbătoarea naţională a Franţei.

lume ar vrea să-și dea mîna etc., etc. ... Cînd vorbea, se arăta convins de ceea ce spunea, dar băga de seamă numaidecît că era singurul care împărtășea această convingere. Niciodată nu se va repeta îndeajuns adevărul evident și înspăimîntător că frazele sînt făcute din cuvinte. Frumoase fraze spilcuite, scoase ca din cutie. Fraze scrobite. Fraze în pantofi lustruiți. Fraze care-și dau cu roșu de buze. Fraze de ți se zburlește părul cînd le auzi. Fraze care-ți poruncesc să iei poziția de drepți, fraze cu strigăte de ura, cu trăncănele și cu gogoșele.

Mai întîi, frazele acestea sînt niște șuvoaie. Sînt lirice, vin alandala. Spumegă. Se îmbulzesc unele peste altele. În ecoul lor răsună mînia și onoarea. Șuvoiul numit libertate duce la vale pietricelele pe care le însuflețește în larma glorioasă a bolovanilor îngrămădiți pentru ultima baricadă. Șuvoiul mărinimos face acum să se învîrtească roata morii : și dă-i încoace, și dă-i pe dincolo, pe urmă ține-te și iar dă-i și dă-i. Și ce ați vrea să povestească o moară, ce poveste care să nu fi fost spusă mai înainte ? Dar șuvoiul pornește iar. Mai puțin vijelios. Morarul își vinde bine făina. Din cînd în cînd șuvoiul își aduce aminte că venea din munți. I-e lehamite ! Căderea l-a obosit. O dată pe an, cînd zăpezile plîng, frumosul neobrăzat își regăsește bărbăția, convins că zăpada varsă lacrimi de dorul lui. Uită însă foarte repede că venea din munți. Acum își află o joacă desfătînd pe un pescar venit în excursie la sfîrșit de săptămînă. Șuvoiul ajuns la șes capătă apucături de clănțău politic și își trădează comorile aduse de sus, dînd păstrăvul pescarului duminical. De aici încolo nu-i mai poți încredința

nimic. Și de-aici încolo îl poți trece la vad. Apoi, într-o zi se lățește, se întinde, se refugiază în abstract și se îneacă în gîrla simpatică a ideilor generale. E ceasul păhărelului de lichior de după masă. Șuvoiul face pipi.

Mama lui Said nu îndrăzni să intre și dînsa în vorbă. Ținea mult la ginere-său, dar, știindu-l supărăcios, se feri să-i dea dreptate lui Said, care tocmai spusese :

– Te înșeli, dandanaua asta nu se va sfîrși așa de repede...

Șerif rămînea sceptic. Și poate că, judecînd un astfel de scepticism, poți pricepe ceea ce-i mai vrednic de luat în seamă în acest cutremur al pămîntului și al oamenilor, care începe într-una din zilele lui noiembrie 1954. A tăgădui evidența înseamnă a-ți prelungi visul și a voi să-ți păstrezi cu orice preț netulburata fericire. Orice lumină își are umbrele ei. Șerif era o umbră. Dar el se instalase în confortul înjositor al obișnuinței. Se obișnuise cu Algeria celor trei departamente franceze. Nu cunoscuse niciodată suferința. Istoria îl neliniștea, îl necăjea ca o aventură. Întotdeauna au existat cuvinte pe care nu ne încumetăm să le rostim sau să le așternem pe hîrtie. Un soi de sfială ne împiedică. Teama că am putea greși ne închide gura și ne înțepenește mîna. Cuvîntul trădător, de pildă. Unde începe și unde sfîrșește trădarea ? În solidaritatea pe care o refuzi poporului tău aflat în război?

în colaborarea pe care o oferi vrăjmaşului ? Sau poate că trădarea e mai vicleană şi deci se poate strecura cu mai mare perfidie în mintea noastră ? Este oare trădarea o lipsă de curaj, un sabotaj conştient şi premeditat, sau e numai îndoiala, acea îndoială răutăcioasă, bicisnică, încăpăţînată, rezistentă ca o pată de rugină, ca un refuz ? A trăda înseamnă a te îndoi de adevărul celorlalţi.

Said stărui :

– Fireşte, tu nu te aşteptai la aşa ceva. Nu te aşteptai că într-o zi va fi pusă iar în discuţie atotputernicia zeilor...

Glasul său nu arăta nici entuziasm, nici amărăciune, nici aprobare, nici tăgadă.

Nu făcea decît să constate. O frază îi umbla de colo-colo prin cap, ca o fîşie din flacăra lămpii în căutarea unui lucru pe care să-l lumineze : istoria nu are inimă. Nu îndrăzni s-o rostească cu glas tare, fiindcă era convins că Şerif n-are s-o priceapă şi va găsi în ea un motiv mai mult să regrete războiul acesta.

Pe genunchii bunicii Zuliha moţăia.

Said o privi pe maică-sa. Nu fusese niciodată aşa de frumoasă. Ochii ei negri şi mîngîietori urmăreau o privire sfioasă şi plăpîndă ca o floare de portocal. Obrajii uşor scobiţi se lăsau pe o gură care păstra un veşnic surîs, acel surîs imperceptibil al timizilor şi al oamenilor de inimă. Fruntea-i mică şi dreaptă nu avea nici o zbîrcitură. Fotografii de ale ei povesteau că fusese o fetişcană zglobie, drăguţă, foarte drăguţă. Mamă şi bunică, era frumoasă, frumoasă printr-o prezenţă care nu impune, ci, dimpotrivă, se închide în tăcere şi în

contemplație. Firele albe care scăpaseră nevopsite o întinereau și mai mult. Doar mîinile îi trădau vîrsta. Nu viitorul îl poți citi privind o mînă.

– De altfel, vorbim ca să nu spunem nimic. Ce n-aș da să mai fiu în locul ei, spuse Said arătînd spre nepoată-sa, care își răsucea în somn șuvițele pe degetuțul ei de fildeș. După spusele bunicii Buzid făcea la fel cînd era mic.

Auzind numele cumnatului său, Șerif rosti cu o mutră jalnică :

– Bietul Buzid !

Un suspin în stare să zdruncine o lege-cadru [1] pornită să potolească lucrurile sună ca un clopoțel în pieptul lui Said.

– De ce „bietul" ? întrebă Said cu glas atît de tare, încît trezi fetița.

Zuliha începu să plîngă. Copilașii plîng întotdeauna cînd sînt treziți din somn. Curios lucru ! Și întotdeauna ai impresia că i-ai smuls vreunui vis binefăcător care le aduce pacea pe frunte și le înflorește un surîs pe gura adormită – unul dintre acele surîsuri care, cu siguranță, nu este adresat oamenilor...

Șerif își căută cuvintele :

– Frate-tău era prea sincer. Nu știa să se poarte. Prea își dădea pe față ideile. Și i-am spus-o de-atîtea ori...

Poftim ! Șuvoiul devenea profet. Făcea iar pipi. Said socoti că era mai bine s-o lase încurcată. Nu

[1] Legea de organizare a Algeriei, impusă de colonialiști pentru a prelungi stăpînirea franceză.

se aflau pe aceeaşi lungime de undă. Şuvoiul vindea păstrăvi şi sfaturi pe preţ de chilipir.

Zuliha uitase de îngerii din vis ; îşi bea laptele. Istorisea între două sorbituri o mulţime de poveşti încîlcite, fără şir şi fără înţeles. Era însă o muzică.

Fadila, nevasta lui Buzid, care fusese pe la părinții Malikăi, intră însoțită de aceasta din urmă. Dînd cu ochii de Said, o impresionă asemănarea cu bărbatu-său şi nu-şi putu stăpîni un fel de bucurie amară. Dar privirea ei de mioapă nu trăda nimic. Said băgă de seamă că cumnată-sa nu-şi mai dădea cu roşu pe obraz. Cît despre Malika, ea îl întrebă doar atît :

– Dar tu, ce mai faci ?

Simțeai cum i se poticnesc în gură cele cîteva cuvinte. Said nu îndrăzni s-o privească în față. Se simţea stînjenit pentru că ea îi mărturisise într-o zi:

– Te iubesc de cînd eram mică de tot.

*

* *

Zarzărul din mijlocul grădinii nu supraviețuise ultimului îngheţ. Bietul bătrîn ! Avea peste treizeci de ani. Nimeni nu-l sădise, nimeni nu-l îngrijise. Crescuse în mijlocul copiilor, care îi furau fructele încă verzi și îi îndoiseră și vlăguiseră crengile, tot legînd de ele frînghiile vreunui scrînciob improvizat. Trîntit la pămînt, strîmb și răvășit, așa cum îl doborîse vijelia, părea o paiață dezarticulată. Tristețea de a-l vedea mort își afla o mîngîiere în faptul că ani de-a rîndul ascunsese ochilor peisajul de dincolo de el. Acum, de pe terasă și de la ferestrele întîiu-

lui etaj, vedeai tot oraşul, pînă la lanţurile de dealuri care, spre apus, lăsau să se strecoare şoseaua ce duce la Setif. Said îşi pusese nişte pantaloni vechi şi un surtuc la fel şi, îmboldit de acea rîvnă a oamenilor care fac o treabă ce nu ţine de meseria lor, tăia cu ferăstrăul pomul doborît. Truda asta îl absorbea. Gîndul îi era doar la ferăstrăul care tăia. Spre fundul grădinii, în coteţul construit de Buzid, orătăniile aţîţate de zgomotul ferăstrăului se porniră pe o trăncăneală de piaţă mediteraneană. Pe alei, zăpada strînsă în grămezi nu dispăruse încă. Aerul era uscat și înviorător. Pe cer șuierau avioane cu reacție.

Șerif veni după Said în grădină. Acesta simți că cumnatu-său voia să-i vorbească şi aşteptă, fără să-şi întrerupă treaba. Şerif stătea acolo nemişcat, parcă stînjenit, prins de acea sfială neaşteptată pe care o au uneori cei mai în vîrstă cînd e să-şi deschidă inima faţă de unii mai tineri ca dînşii.

– Voiam să-ți spun...

Vocea era gravă. Lui Said nu-i plăceau lucrurile grave și solemne. Să fi fost din pudoare ? Deși pare straniu, suportăm mai lesne confidențele unui străin. Said propuse :

– Să mergem în spălătoria cea nouă...

Ceea ce numeau „spălătoria cea nouă“ nu era o încăpere în care se spălau rufele, ci o căsuţă căreia dintotdeauna copiii îi spuseseră aşa. Erau îngrămădite acolo lemne de foc şi o sumedenie de lucruri inutile şi ruginite pe care le păstrau totuşi : un cadru vechi de bicicletă, o roată de roabă, unelte stricate, o rablă de cărut pentru copii, un ceaun

cu fundul spart etc. Mama lui Said ţinea să le păstreze pe toate. Nu că s-ar fi gîndit cît de cît să tragă vreun folos din acest talmeş-balmeş. Dar le păstra tocmai fiindcă acel cadru de bicicletă era tot ce rămăsese din prima bicicletă a lui Buzid, tocmai fiindcă ceaunul spart aparţinuse Leilei, cînd, copil încă, voia să facă plăcintă ca maică-sa, tocmai fiindcă cu această roată de roabă se jucase Said şi tocmai fiindcă în orice casă care a plîns şi a surîs există un loc ciudat şi fabulos, un loc inutil şi sfînt, semănînd a muzeu, un muzeu plin de bunătate naivă, pe care amintirea şi pînzele de păianjen îl feresc de orice atingere străină...

– Aici veneam să fumez pe ascuns primele ţigări, ca să nu mă simtă tata, zise Said.

Şerif nu răspunse. Se vedea bine că mintea îi era la altceva decît la primele ţigări fumate de cumnatu-său.

Said se aşeză pe un cufăr vechi de o sută de ani. Cît despre Şerif, acesta găsi că-i mai bine să şadă cu spatele rezemat de perete, sub un raft pe care se înşirau nişte jerpelituri de cărţi mîncate de şoareci şi o cască de soldat italian adusă de Buzid din războiul din Tunisia.

În acest muzeu al familiei Belhasen, printre jucăriile copilăriei şi rămăşiţele unei adolescenţe, în mijlocul colbului şi al amintirilor încredinţate arhivelor timpului, Şerif povesti o lungă istorie :

– Soră-ta nu mai vorbeşte cu mine...

În istoria asta era vorba de o plecare spre Franţa, de un refuz al Leilei de a pleca într-acolo, de situaţia care devenise de neîndurat.

Said se feri să pună întrebări, sau să-l întrerupă.

– ...Nu vrea să vină cu mine. Aici nu mai e nimic de făcut. I-am explicat că am destule note bune în fișa mea de serviciu ca să pot obține mutarea. Acolo, barem, am putea trăi în tihnă...

„Acolo" era Franța.

„Aici" era altundeva.

Said asculta. Așa și așa. Un pic. Abia-abia.

Și celălalt urmîndu-și tînguirea :

– ...Asta nu mai e trai... Și, pe de altă parte, soră-ta mi-e dragă.

Nici acum Said nu răspunse nimic. Se uita la vechiturile acelea care îi înveseliseră copilăria : roata de roabă, cadrul de bicicletă, casca soldățească...

– Mi-e rușine să ți-o spun, dar o iubesc pe soră-ta.

Și mereu refrenul : nu, ăsta nu mai e trai... Cred și eu !...

Said surîdea, un surîs pentru el însuși, pentru ceaunul spart, pentru roata de roabă, pentru toate aceste lucruri care îl legau de soră-sa și de Buzid, toate aceste lucruri care, în ochii lui Șerif, nu erau decît gunoaie și vechituri. Said era mulțumit că soră-sa refuza să plece. În orice plecare va fi întotdeauna ceva care seamănă a fugă, care seamănă a dezertare. Iar Leila, prin refuzul ei de a pleca, își arăta dragostea oarecum fizică pentru această veche roată de roabă, pentru acest ceaun spart, pentru aceste cărți jerpelite. Rămînea credincioasă ceasurilor luminoase străbătute de rîsete și de albine. Rămînea credincioasă acelei sfioase zile de noiembrie care se ivise într-o dimineață frumoasă peste

țara algeriană. Era credincioasă acestor păianjeni, santinele ale dragostei și tăcerii. Ea era de o seamă cu ceilalți. Rămînea alături de ceilalți. Said se simți năpădit de-o nemărginită recunoștință, de o stranie mîndrie. Numai șobolanii părăsesc corabia. Dar de pe corabia căreia zorile îi fac un chenar de aur norii n-au gonit niciodată pe tinerii marinari.

Și ce să-i răspunzi unui Șerif ? Ce să-i spui ca să poată pricepe ? Nu vorbeau aceeași limbă. Pentru dînsul, orice i-ar spune, n-ar fi decît cuvinte, doar niște cuvinte. Să-i zică :

– Nevastă-ta are dreptate.

Să-i zică :

– E o prostie să mori așa de departe de mormîntul tău.

Să-i zică :

– Sărmane prieten, tu ești asemenea zarzărului ce se zărește prin gemulețul spălătoriei. Ești mort. Dar pe cînd copacul a ajuns lemn de foc la sfîrșitul iernii, tu te osîndești la o toamnă veșnică, acum, cînd mijește primăvara. Zarzărul și-a dat roadele. A legănat copiii pe crengile lui. A auzit rîsete și cîntece. Acum va da lemne de foc. Vatra are să vorbească. La iarna viitoare flăcările amintirii vor ieși din seva lui uscată. Într-un fel, zarzărul și-a împlinit rostul. Dar tu, Șerif, sărmane prieten, tu, bietul de tine, la ce vei fi fost bun dacă la cel dintîi vîrtej te smulge vîntul ca pe o frunză uscată de la care nu ai împrumutat nici plăpînda melancolie, nici speranța ce va continua să pîlpîie în ea ? Ai să pleci în țara unde „oamenii visează cu capu-nfundat în perne".

Da, toamna veșnică. Acest vechi cadru de bicicletă, această roată de roabă, acești păianjeni care țes amintirea, acest ulcior, odinioară cu untdelemn și acest talmeș-balmeș al inimii și al minții, toate aceste comori pentru țînci și pentru oameni ție nu-ți spun nimic.

Și ce i-ar fi putut spune Said cumnatului său de vreme ce Șerif nu înțelegea graiul zarzărilor, al păianjenilor și al vechilor cadre de bicicletă ?

Era într-o duminică. Peste drum de cimitir, stadionul municipal trosnea sub ropotele de aplauze şi strigătele de încurajare adresate jucătorilor. Copacii păreau să aplaude şi ei isprăvile paşnicilor luptători. Şi larma bucuriei, larma atleţilor, larma publicului răzbeau pînă la mormintele cimitirului din Aix-en-Provence. Cerul era albastru ca într-un desen de Cézanne [1].

Said găsi îndată mormîntul Luciei. Se vedeau melci care se căţăraseră pînă la stela funerară. Mormîntul acesta era curat ca un guleraş de copil. Curat ca o rufă care se zbate în vînt. Tocmai atunci se pornise şi mistralul [2]. Said privea mirat, nefiind în stare să priceapă. Nu era în stare să înţeleagă acest mormînt, cum nu fusese în stare s-o înţeleagă pe Lucia moartă, acolo, în clinica din Constantine. Desprinse un melc mititel şi îl ţinu în palmă. Melcul acesta era asemenea unui gînd care se întoarce

[1] Pictor francez (1839—1906).

[2] Vînt puternic din nord care suflă peste sud-estul Franţei.

la taina lui. Melcul acesta mititel i se părea mai sfînt și mai minunat decît o podoabă scumpă, fiindcă se hotărîse să petreacă iarna alături de Lucia. La mai puțin de douăzeci de metri, megafoanele stadionului municipal împrăștiau rezultatele și aplauzele. Spectatorii își strigau bucuria, și bucuria se înălța spre cerul albastru. Și toată lumea striga, și toată lumea bătea din palme, și toată lumea cînta. Un festival al vieții. Și mistralul era mulțumit. Și cîmpia din jur se arăta mulțumită. Dinspre dealurile de la Aix-en-Provence castanii aplaudau și ei.

Și la mai puțin de douăzeci de metri depărtare se găseau doar Said și Lucia. Said și Lucia la veșnica întîlnire între patru ochi a gîndului și a visării. Said semăna cu un chiparos.

Se petrecu un lucru de necrezut. Melcul sparse ferestruica și porni spre primăvară. Lăsa bale. În palma lui Said balele erau ca niște lacrimi pe care Lucia le-ar fi dăruit acestei duminici, mai albastră ca un cer albastru al lui Cézanne.

Genunchii lui Said tremurau.

– Vezi tu, Lucia, în țara mea sînt cîmpii cît vezi cu ochii, cîmpii întinse ca o frază fără virgulă, cîmpii fără urmă de sate. E nemărginirea, care nu întîlnește stavilă. Acolo, departe, dreptunghiul acela mare dintre două infinituri e Algeria. Aici, acest dreptunghi mititel, acest foarte mic volum de piatră albă e de asemenea infinitul. Iar tu dormi, Lucia, într-un culcuș de pămînt și de pietre, mare cît țara mea.

Said vorbea, scrutînd cu ochii zarea, spre acolo, și Lucia dormea aici. Aici, lîngă duminica asta vo-

ioasă, la marginea cerului albastru, aici, alături de viață. Aici, unde luptătorii își apără culorile lor așa cum cei de acolo, din Algeria, apără culorile unui steag înnoit. Iar tu dormi aici, singură-singurică printre celelalte morminte, care și ele sînt singure. Dar, prin puterea somnului tău, mi-am regăsit visurile și vreau să te răzbun pentru acel glonte rătăcit care m-a făcut să te pierd, și vreau să te răzbun pentru acest război care mi-a răpit pacea.

*

* *

Paznicul cimitirului se apropie de Said și îi atrase atenția că nu era cuviincios să se așeze pe un mormînt. Ce putea să înțeleagă paznicul cimitirului din aceste dialoguri ale singurătății nesfîrșite ? Și apoi, era o indiscreție din parte-i. N-ar fi trebuit să se amestece în conversația dintre Lucia și Said. Acesta se așezase, într-adevăr, chiar lîngă capul Luciei. Își ceru scuze, și incidentul fu închis.

Cei vii au reguli de politețe, dar morții știu mai bine cum să se poarte.

Said pusese jos melcul, iar melcul, foarte mirat de noua lui aventură, uluit că supraviețuiește, începu din nou să lunece. Luntrișoară, luntrișoară umilă, fără busolă, corabie mică și tăcută, ascultînd de instinctul ei veșnic...

E oare într-adevăr Lucia, care doarme aici, la cîțiva metri de mine, e într-adevăr Lucia, care trebuie să îndure îmbrățișarea înghețată a țărînii și a iernii ?

E oare Lucia, care odihnește aici, la cîțiva metri sub mine ? E de necrezut cît de frig trebuie să le fie morților !

Mistralul aducea uralele publicului. Mistralul aducea și norii.

– La revedere, Lucia, zise Said.

Micul melc reintrase în catedrala lui.

*

* *

Cînd te afli în restriște, ți se pare că cea mai firavă rază de soare își rîde de tine, și în dimineața aceea soarele de la Aix-en-Provence era mai neobrăzat decît oricînd. Aleea Mirabeau își pusese dantele de lumină. Regele René[1] veghea asupra templului de șoapte. Fîntînile compuneau cîntece. Studenții făceau curte studentelor. Toată lumea se ocupa cu ceva, iar Said făcea un pelerinaj.

Se întreba, urmîndu-și drumul, dacă o iubea într-adevăr pe Lucia, dacă o mai iubea încă. Said n-o iubise niciodată pe Lucia, nu-și iubise mama, nu iubise soarele, nu iubise nici chiar pe nepoatele sale, nici chiar plăcinta, nici chiar pe cerșetorul din ulița arabilor. E un verb pe care nu-l înțelegea, un verb presărat tot cu metafizică. Dar Said ținuse întotdeauna la ceea ce îi era indispensabil pentru a trăi, de la bucata de plăcintă la cerșetor, de la soare la maică-sa, de la melci la Lucia.

---

[1] Statuia lui *René d'Anjou* (1408—1480), rege al Siciliei și duce de Provence.

În Piața Rotondei cele trei grații valsau într-o ploaie de lumină. Și acolo soarele nu mai era doar batjocoritor, nu mai era doar albastru – de ce se spune că soarele e galben ? – acolo soarele avea în juru-i un dezmăț de lumină străvezie care l-ar fi îmbătat pe Van Gogh [1]. Soarele era mulțumit, din cale-afară de mulțumit, și Said își dădea seama, oricît de nerușinat ar putea să pară acest lucru, cît de uriașă îi era pofta de viață. Cînd o floare se veștejește, e de ajuns să te gîndești la primăvară ca să uiți toamnele. Nu uiți floarea care s-a veștejit, și totuși...

Dar unuia ca Said i se pare întotdeauna că săvîrșește un groaznic adulter cînd această poftă de viață îi dă ghes în ciuda suspinelor rămase în gît.

Are această impresie și fiindcă vremea e frumoasă, și fiindcă văzduhul e albastru, și fiindcă Rotonda se amuză arătîndu-se drăguță ca o carte poștală, și fiindcă fetele sînt frumoase și porumbeii grațioși, și fiindcă platanii se îngrașă ca pensionarii din Aix-en-Provence pe care îi vezi pe băncile aleii Mirabeau, și fiindcă femeia din afișele loteriei naționale împarte surîsuri cam peste tot, dar și fiindcă viața e aici, aproape, viața, doamne ! viața !...

Nu.

Foarte aproape de toate acestea e Lucia, care doarme lîngă un melc mititel. Să aibă oare un melc mai multă memorie decît un Said ?...

Said gîndi că prea se lăsase furat de gînduri. Era în întîrziere. Părinții Luciei îl așteptau.

---

[1] Pictor olandez (1853—1890).

*

* *

În vechiul tîrg Aix-en-Provence trăiesc mulţi nord-africani. Văzînd copiii cu ochi negri şi vioi care se joacă în rigola străzii, stropindu-se cu apa havuzurilor, te-ai putea crede în Algeria. În faţa bibliotecii Méjane din Piaţa Primăriei îi poţi vedea aşezaţi pe ghizdurile unei fîntîni alături de porumbeii încrezători şi prietenoşi, care simt pesemne în ei ţara unde se duc în fiece an surioarele lor, rîndunelele. Cei mai mulţi dintre algerienii care nu trudesc în minele de la Gardanne, sau la ridicarea barajelor, lucrează ca zidari. Ceea ce îi deosebeşte numaidecît la Aix-en-Provence e că, în parte, îşi păstrează obiceiurile. Şi e o privelişte puţin cam stranie să vezi uneori trecînd fustele largi şi împestriţate ale vreunei femei berbere, sau turbanul de culoare deschisă al vreunui bătrîn exilat care nu s-a resemnat să poarte şapcă sau să umble în capul gol. Lui Said nu-i plăcea să-i vadă pe aceşti orfani ai patriei-mume. Nu-i plăcea să le ghicească grija de cochetărie, nodul de cravată prea gros sau prea subţire. Nu-i plăcea să-i vadă plimbîndu-se doi cîte doi, puţintel aduşi din spate, umblînd hoinari, fără să ştie încotro se duc, înfierbîntaţi de vreuna din ciorovăielile acelea care nu se mai isprăvesc. Epave părăsite pe un ţărm îndeobşte duşmănos sau nepăsător... Cînd se întunecă, străzile se golesc – ce vreţi, mai sînt şi loviturile de cuţit ! Ei sînt cei care atacă şoferii de taxiuri. Afurisiţii. Condamnaţii. Ocnaşii scăldaţi de sudoare. E ceva eroic în prezenţa lor aici. Trăiesc – e un fel de a spune la cei care îi dispreţuiesc. La cei care fug de

dînșii. Atunci, trăiesc – e tot un fel de-a spune – între dînșii. Fac parte din aceeași încărcătură nenorocită. Dezrădăcinați. Transplantați. Trăiesc. E un fel de a spune. Și nimic nu e mai cumplit decît prezența acestei *gandura* [1], sau a acestui turban, pe care le zărești uneori. Barem atît să rămînă din ființa lor. Și băiețașii care se joacă în rigola străzii Dărăcitorilor vorbesc totuși arăbește, chiar dacă în graiul lor se simte un accent provensal. La Aix-en-Provence, ca și oriunde aiurea, auzi mereu același cîntec, același refren. Sub luna rece sau sub soare, algerienii rămîn probleme.

Said se simțea stînjenit cînd întîlnea nord-africani, fiindcă era mai puțin năpăstuit decît dînșii, mai puțin expus ocărilor decît dînșii. Fiindcă aceștia nu se aflau la umbra copacilor lor, în lumina cerului lor și nu simțeau sub picioare tăria pămîntului lor. Nu erau la dînșii acasă cu laia lor de copii, în jurul unei bănci betejite pe marginea trotuarului. Nu erau acolo, la Constantine, la Tlemcen, la Calle sau la Oran. Erau la aceia care îi acceptă de îndată ce trec neobservați. La drept vorbind, însă, e oare cu putință ca un nord-african să treacă neobservat în Franța, în Elveția sau în lună ? Nenorocirea poate oare trece neobservată ?

Dar tu, Said, nu ești ca ceilalți. Cu tine se poate sta de vorbă. Poți fi invitat oriunde. Cu tine se poate vorbi despre René Char sau despre Beethoven. Tu nu ești ca ceilalți. Toți te iau cu „dumneavoastră". Cînd te arăți undeva nu te întîmpină acea strîmbă-

[1] Bluză arabă.

tură de dezgust, acea tresărire de teamă. Cu tine se poate înțelege cineva.

Vă înșelați ! Sînt la fel cu ceilalți, și bacalaureatul meu nu-mi adaugă nimic și nu-mi ia nimic. Sînt la fel cu ceilalți, în strada Cordelierilor, în Piața Saint-Michel, în munții Vosgi sau la Saint-Étienne. Sînt ca ceilalți, sînt cu ceilalți. Eu cunosc gustul plăcintei lor și înțeleg glasul puștii lor. Spun mamă cum spun și dînșii mamă. Îmi sărut copiii cum își sărută și dînșii copiii. Mă tem de o razie cum se tem și dînșii de o razie. Sînt la fel cu ceilalți. Totul mă leagă de dînșii, totul mă face aidoma lor. Nu pot fi eu însumi decît laolaltă cu dînșii. Copacul și-a ales pădurea, nota muzicală și-a ales simfonia care-i convine. Singurii în stare să mă înțeleagă, singurii pe care îi pot înțelege într-adevăr sînt dînșii, ai mei.

Ah ! Fețele acestea liniștite, fețele acestea oarecum sceptice, cu o sclipire de ironie binevoitoare și resemnată în colțul ochilor, fețele acestea oacheșe și veșnic tinere ca fructele timpurii căzute dintr-un pom, un pom care se apucă să înflorească, iar într-o bună zi de noiembrie... Fețele acestea, la care unii se uită cu neîncredere, așa cum te uiți la lucrurile ce-ți sînt necunoscute, cu gîndul ascuns, pentru a-ți scuza astfel lenea, neștiința și lipsa de curaj. Așa cum eviți să-ți privești în față victima.

*

*   *

Părinții Luciei locuiau pe o ulicioară care se numea *Rue* Vendôme, peste drum de Băile Sextius. O ulicioară strîmtă și cuminte, vegheată de castani bă-

trîni. O stradă care se întreabă, în dosul jaluzelelor spălăcite și curioase, cine o fi trecătorul de acum. O stradă care se întreabă ce anume putea să aducă poștașul locatarilor casei de alături. O stradă care se duce să întîlnească oamenii cumsecade din Franța, alăturîndu-li-se ca o nouă cută de bătrînețe.

Părinții Luciei erau niște dopuri care pluteau pe un fluviu. Niște dopuri amabile, niște dopuri iubitoare, niște dopuri duioase ca inima copacului de plută, niște dopuri cu mii de scuze, dar totuși niște dopuri. Niște dopuri pur și simplu, niște dopuri care n-au alt rost decît să astupe o sticlă. E foarte greu să te înțelegi cu astfel de oameni, care sînt amabili ca niște dopuri, cu astfel de oameni, nenorociți ca o sticlă spartă. E foarte dureros, e foarte trist să fii nevoit să te explici pe tine și să explici cel mai neînsemnat lucru unor oameni care nu înțeleg pentru ce sînt nefericiți. Unor oameni care vorbesc despre tifos și habar n-au de păduche. E foarte greu să le explici pentru ce una ca Lucia a murit așa, pe o stradă din Constantine, din pricina unui glonte rătăcit, să le explici pentru ce nu e pace în lume, pentru ce oamenii nu sînt frați. E foarte greu și foarte chinuitor, e foarte plicticos, e foarte dureros și foarte inutil să te explici cu niște dopuri care nu înțeleg decît graiul dopurilor și au inima duioasă ca inima copacului de plută.

Said avu această impresie de cum intră pe ușă. Avea de a face cu oameni de treabă. Oameni foarte curăței, care își petrec duminica la bojdeuca lor de la țară. Pentru că oamenii aceștia cred în duminică. Oameni care gîndesc că se cuvine ca fiecare să stea acasă la dînsul. Oameni care știu că duminica vine

o dată pe săptămînă – în ziua asta se mănîncă iepure de casă – iar Anul Nou vine o dată pe an, și în ziua asta se duc în vizită la vecini. Oameni tare drăguți și îngrijiți, încremeniți în morala și în obiceiurile lor, oameni pentru care un nor de praf pe șosea înseamnă că automobilul a luat viteză.

Oameni care te adorm dacă asculți cu prea multă atenție murmurul veșnic al inimii lor, care toarce.

Tatăl Luciei nu-și mai venea în fire. Se arătase pe la dînsul primarul, se arătaseră gazetarii, niște gazetărași care duceau lipsă de subiecte răsuflate. Ba chiar citise într-o fițuică provincială, una din fițuicile acelea pline de gogoși tricolore, citise – și chiar cumpărase mai multe exemplare ale gazetei – că Lucia fusese asasinată de către răzvrătiții algerieni. Firește, e mai romantic și mai spectaculos să mori dintr-un glonte decît dintr-o angină pectorală. Așa ceva îmbogățește folclorul de prin partea locului.

Prînzul fu lung și obositor, iar Said, care nu era deprins să înfulece cu poftă, trebui să mistuie o grămadă de adevăruri veșnice, de suspine, de complimente și de consolări.

În fundul sufrageriei scunde și mohorîte se afla un pian vechi, lustruit strașnic, pe care lîncezeau niște flori. Tot pe pian se vedea o fotografie a Luciei în costum de baie pe puntea unui vaporaș. Era acolo un calendar, mai era un barometru care nu indica nimic, nici vreme frumoasă, nici vreme urîtă, și care se plictisea tot șovăind fără a se hotărî. În perete atîrna o diplomă de onoare pentru rîvna arătată de tatăl Luciei în slujba Societății Naționale

a Căilor Ferate. Se simțea în toate ungherele acea curățenie meticuloasă a locuințelor strîmte din provincie. Era și un pic de soare, care venea prin ferestrele înguste. Stăruia mai cu seamă mirarea fără margini a lui Said, care se întreba :

„Așadar, aici a trăit Lucia ? Aici a crescut ? Așadar, aici a început Lucia să îndrăgească pe Ronsard [1], sau pe Beaumarchais [2], sau pe Marivaux [3], și mai tîrziu pe Stendhal sau pe Charles Péguy [4] ? Așadar, aici își făcea Lucia lecțiile și aici zicea : „Mă duc la școală ?" În această încăpere era mai cu seamă Said. Said, care încurca locul ca o mobilă stranie și prea mare, ca o mobilă prea posomorîtă, una dintre mobilele acelea care îți strică buna dispoziție ori de cîte ori te așezi la masă, făcîndu-te să te gîndești la copacii jertfiți pentru a o construi. Dar poți oare să mănînci cu poftă cînd comeseanul din fața ta e o amintire ?

– ...Și era o fată bună, domnule, cum îți spusei, bacalaureată la șaptesprezece ani, fără s-o fi ajutat cineva vreodată să-și facă lecțiile. Și le făcea întotdeauna singurică... Și lua toate premiile. Nu era ca Jean-François. Nici Jean-François nu e prost, dar nu-l trăgea inima la carte. Cum îți place iepurele ?... S-au prăpădit aproape toți de cînd a dat myxomatoza în ei... Bună fată, cum îți spusei...

Se vedea, din fericire, pe marginea ferestrei, într-un borcan, un pește roșu. Un pește roșu care se

---

[1] Poet francez (1524—1585).

[2] Scriitor francez (1732—1790).

[3] Dramaturg și romancier francez (1688—1763).

[4] Scriitor francez (1873—1914).

rotea într-una, se rotea într-una ca și gîndurile lui Said...

Tînărul Jean-François tocmai le scrisese o carte poștală din Algeria.

– Ce pacoste – zise tatăl – și el a trebuit să plece acolo. „L-au" concentrat...

„L-au" concentrat. „L-au". Cine? Minunată pudoare și discreție a unui francez de rînd pentru a numi fatalitatea sau statul. Șiretenia dopurilor încape într-un cuvințel.

Tînărul Jean-François avea douăzeci și unu de ani și era tipograf. Nu din vina bunului Dumnezeu se afla Jean-François acolo, în Algeria. Nici din vina lui Said. Nu era nici vina tăticului, nici o mămichii, nici a stelelor. Nici Lucia în costum de baie pe puntea unui vaporaș nu avea vreo vină.

Nu era vina nimănui. Măcar că...

Nu era vina platanilor că Jean-François se afla acolo. Nu era vina cerului, nici a partidei de fotbal de adineauri, nici a iepurelui care mîncase cimbrișor ca să sfîrșească în chip de ostropel.

Și cum vreți ca un Said să poată vorbi, cînd peștii roșii se rotesc într-un borcan pe marginea ferestrei, deasupra unei ulicioare de provincie, și cînd peștii roșii sînt mai limbuți și mai liniștiți decît un algerian care voia să construiască poduri, și iarăși poduri, și mereu tot alte poduri.

După prînz, Said își ceru scuze că nu mai poate rămîne și plecă. La Aix-en-Provence, mai mult decît la Constantine, simțea nevoia de a se regăsi singur cu el însuși în stradă...

*
* *

„Nu mori niciodată pentru ceva", își zicea Said privind fîntînile care murmurau rugăciuni. I se părea că-și plimbă propriul său leș printr-o pădure ciudată. Nu mai înțelegea cuvintele. Nu mai înțelegea oamenii. Știa doar atît : că o noapte de smoală învăluia lumea, învăluia stelele și pe el însuși. Știa doar atît : că se schimba ceva, că ceva nou se vestea pentru dînsul și pentru ceilalți. Ceva grozav, de neînlăturat. Și acest ceva trebuia acceptat, trebuia admis chiar dacă o nedeslușită nostalgie a trecutului s-a întipărit în fundul inimilor noastre.

Said intră într-o cîrciumioară cu firma „La Janeta". Era un soi de local de noapte cu tavanul scund împodobit cu grinzi de lemn necioplit, cu multe becuri și cu stegulețe înfipte între sticlele de băuturi. Tejgheaua era spălăcită, chelnerii dubioși, iar mușteriii și mai dubioși. Said se cocoță pe un scaun înalt. Într-un colț al sălii, un patefon cînta arii ruginite. Un bețivan sforăia pe un capăt al tejghelii. La o masă, sub un uriaș greier de ceramică grosolană, o pereche de îndrăgostiți, o pereche care făcea dragoste înainte de a fi în pat, se îmbrățișa. Îndrăgostiții se îmbrățișau fără a se săruta. Se îmbrățișau așa cum ar fi mîncat o prăjitură cu graba lacomă a unei pofte de animal. Se îmbrățișau ca și cum ar fi fost singuri pe lume, căci nu arătau nici o rușine, nici o sfială dîndu-și pe față poftele, în ochii tuturor. Bețivanul sforăia din ce în ce mai vîrtos. Cuvintele, mereu cuvintele se amuzau să danseze în mintea lui

Said. Cuvintele, frazele, ideile. Îndrăgostiţii se îmbrăţişau. Beţivanul sforăia. Mereu.

Timpul dansa amintita, prosteasca, dezmăţata sarabandă a situaţiilor resimţite, dar neînţelese. Sarabanda acelor situaţii, a acelor împrejurări ce se nasc de la sine şi îţi cad sub ochi ca un film pe care te-ai dus să-l vezi fără să-l fi ales cum se cuvine.

Pe scaunul vecin era aşezat un bărbat slab, cu faţa colţuroasă, triunghiulară, cu părul bătînd în negru, cu ochi de catran şi o gură întinsă în zîmbet. Un pictor care avusese oarecare succes, şi acum se apucase de băutură. Pictorul se întoarse spre Said. Spre Said, pe care nu-l cunoştea şi, cu acea intimitate, cu acea familiaritate pe care o stîrneşte adeseori băutura, îi spuse : „Prea e tîmpit, nu ?" Nu ştia ce gîndea Said, şi Said nu ştia la ce se gîndise el, căci nu-i precizase ce anume putea fi „prea tîmpit". Spusese atîta doar : „prea e tîmpit". Se întîmplă însă uneori ca în aceste întîlniri datorate întîmplării să se statornicească o înţelegere, să se închege o cunoaştere reciprocă. Se întîmplă ca o simpatie de o clipă faţă de un vecin fistichiu, cocoţat ca şi tine pe un scaun într-un amărît local de noapte cu firma „La Janeta", să dea naştere unei prietenii. Se întîmplă în acest ceas tîrziu, la Aix, ca şi în lună, în acest ceas cînd oamenii care nu mai sînt în stare să înţeleagă, care nu mai sînt în stare să vadă limpede încep să se gîndească, poruncind pe la miez de noapte o halbă de bere cu spuma deasă.

Pictorul se aplecă spre Said. Mirosea a vin. Said găsi că era frumos, dramatic. Un chip ca în Dostoievski. Dramatic, în înţelesul că atunci cînd vorbea simţeai că nu te trage pe sfoară, că spune ceea ce

gîndeşte, fără a avea nevoie să fie înţeles, fără a aştepta să fie aprobat, fără a cere să i se răspundă. Mărturisirile de credinţă sînt întotdeauna monologuri. Aşa, dai cîteodată peste oameni care au prea multe pe inimă şi, asemenea locomotivelor de odinioară care se decompresau şuierînd, vorbesc unui necunoscut întîlnit într-o cîrciumioară de provincie.

– Eşti însurat... dumneata ? întrebă din senin pictorul.

Said se afla la a treia halbă.

– Nu-s însurat, sînt mort.

Pictorul izbucni în rîs :

– Ce-i drept, ai o mutră de mort !...

Vorba asta nu-l supără pe Said. Întrebă :

– Dar dumneata, eşti însurat ?

– Nu, cu mine e şi mai rău : sînt văduv. M-au lăsat cei douăzeci de ani. M-a lăsat şi talentul...

Devenea liric, zău aşa !

Poate era un pictor, poate era un cîine, poate era o arătare, poate era un disc de patefon cu chip de om şi care, la voia unui ac de ocazie, începea să cînte pentru auzul unei fantome.

Poate era o memorie delirantă care îndruga : „M-au părăsit stelele, m-au părăsit toate, toate cîte nu-mi stîrneau scîrbă altădată. Unde e Rezistenţa [1], unde-s eroii, unde-s mişeii, unde e strada, unde-s trotuarele, sînt văduv, toate m-au părăsit..."

– Chelner, un pahar mare de vin alb...

„Sînt văduv", zicea, „sînt văduv" adăuga iar, aşa cum un înotător gîfîie cu sufletul la gură tot arun-

---

[1] E vorba de lupta patrioţilor francezi împotriva ocupanţilor hitlerişti.

cîndu-se la fundul unei ape pe care un fel de țicneală îi poruncește s-o răscolească mereu, mereu...

Își deșertă paharul de vin dîndu-l pe gît dintr-o dată. În colțul buzelor îi miji acel zîmbet de dezgust care strîmbă gura bețivilor după ce și-au golit paharul, parcă reproșîndu-i faptul că au avut nevoie de el.

Era în Said un fel de romancier care dormita, un soi de reporter al inimii. Se interesa de lucruri care, în general, nu interesează decît pe cei de-a dreptul interesați. Se simțea stăpînit de ceva care aducea a eclectism, o voință de a cunoaște oamenii, ceea ce nu era dispreț, ci poate un mod tacit și mut de a se solidariza cu toți cei lipsiți de un surîs, de un platan, de o Lucie, de o gazelă, sau de o stea.

Fără altă introducere, pictorul continuă :

– Ai o mutră de nord-african ! Cei de pe aici nu prea vă iubesc, așa e ?

Said nu răspunse, și pictorul îi dădu înainte :

– Nu vă iubesc pentru că sînt niște tîmpiți. Așa și dînsa, nici dînsa nu m-a iubit pentru că era o tîmpită. Înainte aveam talent, am lucrat, am făcut expoziții. Am chiar pe undeva o scrisoare încurajatoare a lui Matisse [1]. Dar tîmpita aceea a plecat. Și cu cine crezi ? C-un notar ! Un bătrîn tîmpit ca și dînsa. Dar notarul avea gologani. Acum e rîndul meu să fac pe tîmpitul. Cînd îți spun că sînt văduv, o spun pentru că mi-e rușine să mă recunosc încornorat, dar un încornorat și un văduv sînt tot aia.

---

[1] Pictor francez (1864—1954).

Îndrăgostiții se îmbrățișau mereu. Bețivanul sforăia înainte. Chelnerii nu încetau să aducă de băut. Polițistul de serviciu căsca.

– ...Eu am cunoscut nord-africani care nu erau niște nespălați, zise pictorul.

Said izbucni în rîs.

– Eu – zise – am cunoscut nord-africani care erau niște nespălați.

E adevărat, nimeni n-ar putea spune pentru ce cînd stai de vorbă cu un străin te simți obligat să ridici în slavă neamul tău, munții tăi, cîmpiile tale, muzica ta, tradițiile tale. Sau chiar și numai mîncarea ta de cuș-cuș, sau ceaiul tău de izmă...

Deodată, Said întîlni privirea lui Said în oglindă, alături de sticlele de băutură și de stegulețe. Și Said se văzu în mijlocul sticlelor de Cinzano, de Vieille Cure, de Martini și de Pernod. Și toate stegulețele erau furioase. Și toate stegulețele păreau niște pleoape dezamăgite care atîrnau jalnic. Și, deodată, în oglinda cu sticle și stegulețe obrazul uimitor de liniștit al Luciei se înălță ca un arbore, ca un arbore care se uită la tine și-ți zice : „Nu sînt de acord".

*

* *

„Sînt beat", gîndi Said. În realitate, nu era beat. Dimpotrivă, atinsese cel mai înalt grad al lucidității. Se afla în clipa culminantă a înțelegerii. Și aceea era într-adevăr Lucia : îl privea printre sticle ; era într-adevăr Lucia : îl cerceta printre stegulețele care plîngeau. Și aici se afla într-adevăr Said, alături de

acest pictor văduv şi încornorat, pictorul acesta care avusese parte de dragoste şi talent, pictorul acesta pe care Matisse îl sfătuise într-o scrisoare să se țină de pictură. Dar pictorii sînt la cheremul unei femei, care îi părăseşte sau le pune coarne. Melcii sînt la cheremul soarelui. E caraghios cum ciupercile au nevoie de ploaie, cum melcilor le e frică de soare... E caraghios ! Toate-s cîteodată alandala. Un pictor care nu pictează şi devine poet, un inginer care construieşte un pod ce trebuie distrus, steguleţe care se plictisesc printre nişte sticle... Nu e un loc potrivit, steagurile n-au ce căuta lîngă sticle. E de necrezut cîte poţi vedea cînd eşti beat ! Caraghioase lucruri ! Toate-s la fel de caraghioase ca nefericirea. Nimic nu-i mai surprinzător, mai ciudat şi mai de-a-ndoaselea ca nefericirea. Nefericirea nu e omenească. Nu e pe măsura omului. E o absurditate.

– ...Eu sînt pictor, dar dumneata, dumneata ce faci în viaţă ?

Era ceasul tîrziu al destăinuirilor.

Said zăbovi cu răspunsul :

– Ce fac în viaţă ? Nu fac nimic. Şi asta mă plictiseşte la culme.

– Şi eu la fel, zise pictorul, nu fac nimic. Privesc. Oamenii fără rost se aşază în balcon şi privesc la cei care trec pe stradă. Eu sînt ca vacile. Mă uit cum trece trenul, trenul în care nu mă aflu. Sînt un gură-cască, cu alte cuvinte un netrebnic...

Te uiţi, te plictiseşti, te laşi amăgit de toate acele adevăruri pe care ţi le vîri în cap şi nu le mai schimbi, nu le înfrumuseţezi, nu le prefaci, nu le cîrmuieşti şi nu le potriveşti pe măsura oamenilor care fac ceva în viaţă.

Înşeli, îţi petreci viaţa înşelînd. Stai pe balcon. Priveşti strada. Strada cu automobile, automobile în care sînt oameni vii, şi tu rămîi în balcon. N-ai nici măcar scuza astronomului care urmăreşte o stea pentru a întemeia un sistem, pentru a lărgi privirile, pentru a înmulţi orizonturile. Priveşti, asculţi, ţi le însemnezi pe toate şi le păstrezi în ochi, în urechi. Nu faci nimic. Asta, să nu faci nimic, te aseamănă cu morţii.

Şi pictorul îşi încheie vorba :

– Să nu faci nimic, asta e nenorocirea.

Said nu trebuia să mai zăbovească în Provența. Se îmbarcă într-o seară.

Nu se vedea pe chei decît un cîine straniu, bolnav. Poate ducea dorul stăpînului, poate îl chinuia urîtul, poate umbla după un os.

Vaporul era negru și mirosea a păcură. Era un fost șlep pentru transportul oilor și îi zicea „Djebel-Aurès“ [1], bineînțeles o simplă întîmplare. Said privea luminile care se oglindeau în apa murdară a portului, ca niște nuferi vîscoși, nemișcați, nepăsători. Cu coatele sprijinite pe bara de fier a punții, privea orașul, care îi răspundea cu milioane și milioane de priviri. Contempla orașul pe care îl părăsea, uriașul stomac al Franței. Privea Marsilia.

Apoi, cînd vaporul începu să se zguduie ca o tresărire nervoasă, ca o îndrăzneală străbătută de neliniști, Said înțelese că nu vaporul îl despărțea de aceste milioane de priviri, că nu vaporul îl îndepărta de Provența, ci el era acela care pleca.

---

[1] Localități din Algeria.

O simțea totuși pe Lucia cu toată ființa lui, cu mîinile care ciocăneau încetișor în bara punții, cu genunchii care îi tremurau abia simțit. O păstra pe Lucia în toate, în părul umezit de briza mării, în ochi, știți, ochii aceia care se umezesc și nu poți spune dacă e din pricina vîntului prea tare, a fumului de țigară, sau a unei flori ucise.

Pe puntea dinainte, niște ostași își așezaseră puștile în piramidă și se tolăniseră acolo. Curios lucru, să vezi ostași înarmați făcîndu-și tabăra pe puntea unui vapor.

Din fericire, noaptea era frumoasă, din fericire, marea era plăcută, o mare dintr-acelea care îți surîd cu toate stelele plouînd de sus și țîșnind îndărăt de jos. O mare care face ca golful Lion să nu fie decît o avanpremieră a cîntecelor de mîine. Preludiul zorilor. Mîine soarele se va înălța în Algeria.

Mai adineauri pe chei nu se vedea decît un cîine, straniu, bolnav. Poate îi era dor de stăpîn, poate îl chinuia urîtul...

Cînd șlepul ieși în larg, cînd micul vas deveni cogeamite vapor, cînd „Djebel-Aurès" ajunse destul de departe de pămîntul francez pentru ca Said să priceapă că acum alegerea lui era făcută, că se hotărîse să debarce pe un alt tărîm, cînd micul vas deveni vapor, Said, ca un băiețaș, un băiețaș tare drăguț, un băiețaș tare necăjit, în chip inexplicabil, Said înțelese de ce ochii îi erau nițeluș umezi.

Rămase multă vreme să privească la ceea ce nu se vede, la ceea ce nu se aude, la ceea ce nu se ghicește. Se afla pe puntea unei mici corăbii care pleca spre destinul ei, o corabie mică și plină de bună-

voință, avînd pe punte soldați ca într-o tabără și un inginer cu ochii nițeluș umezi.

Mormîntul Luciei era acum departe, foarte departe. Un avion pornit în zbor de la Marignane luci pe cer ca o privire de licurici, galbenă și roșie, o privire care făcea cu ochiul stelelor. Said gîndi că, dacă ar fi fost aviator, ar fi putut zbura deasupra celor doi poli ai pămîntului, deasupra celor doi poli ai inimii sale, și ar fi putut să se abată și pe deasupra micului cimitir din Aix-en-Provence. Gîndi că, dacă ar fi fost aviator, ar fi putut merge dintr-o bătaie de aripi la Pekin, la New York. Dar Said era singur, singur pe puntea unei mici corăbii supuse.

Un cîntec de caval se ridică din fundul corăbiei, de unde o scară dădea drept lîngă bara de care se sprijinea Said. Un cîntec de caval... Te trec fiori cînd auzi pe mare un cîntec de caval. Ești deprins să asculți acest cîntec undeva în cîmp. Un cîntec de caval, printr-o firească asociație de idei, te face să vezi o turmă, un cioban, o înserare, pacea pe pămînt. Dar aici, pe mare, pe valuri, în vîltoarea primejdioasă, în noianul nestatornic, înfricoșător, aici, un cîntec de caval pare ceva straniu, o muzică divină gata să se frîngă, ca un mic trandafir înfipt într-o dihanie uriașă. De altfel, marea devenea o dihanie cumplită. Căpătase acum culoarea peștilor. Nu mai surîdea. Era o capcană și un mister.

Dar în vîrful marelui catarg o mică stea roșie veghea. O mică stea ale cărei legănări se potriveau cîteodată cu neclintirea veșnică a altei stele, una adevărată, statornicită undeva aievea pe cer, ca și în inima lui Said.

Cavalul spunea o poveste din Algeria, un cîntec curat adus de adierea vîntului, care a hoinărit pe înaltele podişuri şi s-a zbenguit pe muntele Hodna. Zicea despre Lucia adormită acolo, la Aix-en-Provence, zicea despre fratele ei, Jean-François, care se bătea în țara lui Said. Cavalul vorbea despre toate cîte sînt anapoda, despre taine încă nepătrunse. Privirea lui Said luneca în această îndoită nemărginire. Aici se afla micul șlep care își vedea de drum, şi acolo, în urmă, melcul în catedrala sa, pe mormîntul Luciei. Stăruia mai cu seamă greaua singurătate a clipei acesteia pe mare. Cine era stăpîn, după Dumnezeu sau înaintea lui, aici, la bord ? Căpitanul, care cerceta zarea prin binoclu ? Nu ! Cine hotărăște soarta corăbiei ? Cine se hotărîse să cumpănească lucrurile așa cum trebuie ? Cine hotărîse să creadă o dată pentru totdeauna că nenorocirea constă în a nu face nimic ? Cine era, după Dumnezeu sau înaintea lui, stăpînul în ochii oamenilor şi pentru oameni dacă nu cel care se îmbarcă într-o seară pe o mică luntre, foarte hotărît să-și ducă destinul la liman, foarte hotărît să facă ceva în viață ?

Și Said nu se mai simțea nenorocit. Alesese, în locul unui trai tihnit, acea fericire pe care mulţi nu o prețuiesc, acea fericire pe care o citești în conștiințele împăcate. Era mulțumit.

La Aix-en-Provence îi spusese pictorului : „Eu nu fac nimic". Și pictorul sfîrșise prin a zice : „Asta e nenorocirea".

„A face" e un verb care ar trebui sărutat pe amîndoi obrajii, un verb care ar trebui așezat pe soclurile statuilor de mîine. A face...

Ceea ce faci să nu fie prost făcut, să nu fie treabă de mîntuială, ci lucrul tău să-l faci bine, să-l faci cum e mai bine, să-l faci frumos, fir-ar să fie, frumos să-l faci ! Să slujești ! Să slujești nu ca un chelner care aduce un aperitiv, ci să slujești, să slujești și tu la ceva. Să aduci fluviului mici afluenți, micii tăi afluenți, să îmbogățești fluviul cu ideile tale, cu sudoarea și, dacă e nevoie, cu sîngele tău, pentru ca, în ziua cînd va ajunge la mare, fluviul acesta să fie vrednic de ocean. Să fie vrednic de nemărginirea tuturor oceanelor.

Acum, corabia se legăna într-o rumbă. Vrînd să fie la înălțimea faimei sale, golful Lion își ieșea din sărite. „Djebel-Aurès" dansa. Said trăgea în piept aerul marin, mistuia zarea cu ochii, sorbea oceanul și imensitatea lui. Simțea că voința și posibilitatea de a trăi erau pe măsura hotărîrii sale.

Nu se întorcea în Algeria să ia tramvaiul, să cumpere o gazetă, să-și îmbrățișeze mama. Se întorcea în Algeria pentru a face ceva. E unul dintre farmecele graiului francez, acela care pretinde ca un verb să aibă nevoie de un compliment direct. Și e un semn al vremilor că în Algeria, ca și aiurea, un algerian are întotdeauna ceva de făcut. De aceea Said nu mai avea nevoie acum să respire aerul mării și să mistuie zările. Fiindcă marea și zările erau în el. Fiindcă furtuna era în el. Fiindcă tot seninul era în el. Said se pierduse din ochi de ani îndelungați. Acum, în sfîrșit, se regăsea. Putea să observe că își semăna în chip straniu.

Coborî pe scară spre clasa a treia și se opri să asculte cavalul. Muncitorii nord-africani care obținuseră viza de întoarcere în patrie aveau fețele încrun-

tate. Simțeai că lucrurile merg bine în acest fund de corabie plin de oameni care, asemenea lui Said, se hotărîseră cu siguranță să facă ceva.

Said se întoarse pe punte și rămase acolo pînă noaptea tîrziu. Se simțea la largul său pe o punte, fie că era de piatră, de oțel sau de lemn. Asculta glasul tainic. Marea dezmățată, pătimașă îmbrățișa vaporul. Din salonul rezervat pasagerilor de clasa întîi se auzea muzică de dans. Era bal în largul mării. Dans al valurilor, dans al corăbiei, dans al continentelor și dans al ideilor, dans al perechilor învăluite de aventură, de fumul tutunului auriu și de aburii alcoolului. Sarabandă a peștilor și a curenților submarini, valsul inimii care îngînă povestea unei iubiri.

Said era foarte singur, dar nu se simțea un izolat, deoarece își alesese calea. Ghicea oamenii pe aproape, așa cum respira vîntul. Și era infinitul de jur împrejur. Nu mai era vidul.

Doar atunci cînd privești marea, cînd o asculți, cînd o simți îi poți pătrunde cu adevărat tainele. Numai trăgînd cu urechea la tresăririle înfiorate ale pîntecelui ei care dansează, te poți afunda pînă în străfundurile ei să-i afli zbuciumul. Și totuși...

„...Aș fi vrut, Lucia, să te văd pe o plajă aurie, și să-ți surîd, și să stau de vorbă cu pescărușii. Aș fi vrut, Lucia, să-mi petrec vremea pe plajă fără să clădesc castele de dragoste pe nisip. Sau poate într-o barcă, să dau frîu liber romantismului meu și să vîslesc spre larg, pe o mare foarte albastră, sub un cer întins, foarte albastru, privind în ochii tăi mai albaștri decît marea și decît cerul, și să-ți spun, Lucia : «Visez și plutesc între trei firmamente». Pe urmă, acasă la maică-mea, să ne fi jucat cu nepoții

mci. E însă război, Lucia, și marea a ales furtuna. Nu mai e nici o plajă, nu mai e nici o barcă, deocamdată nu mai sînt vacanțe de vară."

Said își privi ceasul la flacăra unui chibrit. Chibritul se stinse. Și, deoarece curelușa ceasului era roasă, o mișcare stîngace a lui Said, care voia să mai scapere un chibrit, rupse curelușa, și ceasul căzu în mare.

*

* *

Bătuse ceasul !...

Cînd bunul Dumnezeu se bagă în de-alde astea... E un regizor dat dracului bunul Dumnezeu ! Cînd își lasă baltă sarcinile lui de împărțitor al dreptății și devine romancier, ai impresia că face din noi tot ce poftește.

Bunul Dumnezeu nu se joacă niciodată.

Dar ia să-mi spuneți atunci pentru ce a căzut în apă ceasul lui Said ? Ca și cum timpul ar fi vrut să se înece. Ca și cum timpul nu mai era bun de nimic. Ca și cum timpul își recîștiga tot timpul pierdut și își lua îndărăt secundele. Ca și cum timpul și-ar fi ars manuscrisele...

Ceasul acela îi spusese Luciei o dragoste. Ceasul acela bătuse toate tictacurile unei mîhniri, toate cîntecele unei speranțe. Ceasul acela bătuse o secundă, și iar o secundă, și asta nu face două secunde, ci două sărutări, apoi o mie de ani de amintiri. Ceasul acela spusese că era martorul ceasurilor istorice...

Fusese ceasul pe care l-a întors în prima zi a lunii noiembrie, acea lună care a biruit iernile în vecii vecilor. Ceasul care a arătat ora la pomenirea mor-

ților, la nașterea certitudinilor, ceasul care știe la ce oră fusese ucis cutare sau cutare algerian, la ce oră murise cutare sau cutare ostaș francez. Ceasul, pe care timpul îl obosise, se dusese acum să se odihnească în fundul timpului și al mării.

Bătuse ceasul !

*

* *

Cînd bunul Dumnezeu se vîră în de-alde astea... Dar tot oamenii sînt cei care văd ce oră a sunat. Said se gîndi la oameni.

Era pentru dînsul Anul Nou, și *hegira* [1] începea. Nici după, nici înainte de Cristos sau Mohamed, nici după, nici înainte de 1789 [2] sau 1917 [3], nici după, nici înainte de Confucius ori Socrate, nici după, nici înainte de 1830 [4] sau 1945 [5] nu era pentru Said ziua Anilor Noi și toate de-acum înainte pentru dînsul se vor rîndui în raport cu 1 noiembrie una mie nouă sute cincizeci și patru...

Întîi noiembrie una mie nouă sute cincizeci și patru !

1954.

Cifrele ! Cifrele ! Plătești băcanului, plătești spițerului, achiți socoteala dentistului, scapi de o datorie... Cifrele ! Ai jucat o partidă de table... Ai jucat

---

[1] Fuga lui Mohamed din Mecca, petrecută în anul 622. De atunci începe numărătoarea anilor în calendarul mahomedan.

[2] Anul revoluției burgheze din Franța.

[3] Anul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

[4] Cotropirea Algeriei a avut loc în 1830, sub domnia lui Ludovic-Filip.

[5] Anul victoriei împotriva hitlerismului.

pe numerele cu soț sau fără soț. Ai jucat domino, ți-ai plătit chiria, ai depus o garanție, sau ai dat o arvună, ți-ai cumpărat gazeta, ți-ai cumpărat o casă, ai cumpărat o fisă de telefon, ai întrebat : „Cît vă datorez ?“

Ai tîrguit, ai plătit, ai arvunit, ai făcut o tranzacție, dar cifrele, cifrele acestea care iau chip omenesc, cifrele acestea cu care se face numărătoarea rozelor călcate în picioare și a algerienilor asasinați, cifrele acestea cu care se fac adunări și scăderi, cifrele acestea pentru un număr de telefon sau un bilanț al luptătorilor algerieni uciși, cifrele acestea cu care se încheie socoteli, care cer socoteală și care la încheierea socotelilor vor acoperi toate problemele, ei bine, cifrele acestea sînt cifre arabe !

Algerianul însă începe să socotească din prima zi a celei de a unsprezecea luni a anului una mie nouă sute cincizeci și patru.

Mai înainte fusese algebra.

De atunci nu se mai scrie cu slove.

*

*   *

Astăzi romanele nu mai sînt în cărți. Astăzi privirile sînt singura scuză a ochilor. Astăzi privirile strîng toți ochii laolaltă pentru a le arăta pe ecranul nemilos al realității cel mai dramatic dintre filme. Fiecare dintre noi se duce la cinema lăsîndu-și pleoapele în jos. Și spectacolul e neîntrerupt. Sînt sărutări și cîntece care își iau zborul. Sînt colibe arabe distruse într-o blestemată operație de curățire a terenului. Sînt întrebări și sînt răspunsuri. Sînt gîrle în care

vezi oleandrii împletindu-se cu alte ramuri stufoase. Sînt zîmbete și mese încărcate cu bunătăți, sînt străchini goale și guri flămînde, sînt ceruri albastre și elicoptere, automobile care se duc spre mahalalele mărginașe, iubiri firave, oameni care mănîncă oameni, sînt ceruri schimbătoare și adevăruri veșnice, adevărurile acelea rostite de singurul legiuitor îndreptățit : omul liber și în stare să smulgă încuviințarea lui Dumnezeu. Nu dumnezeul mistic al norilor care slujesc drept culise ale judecății de apoi, ci un dumnezeu de nerecunoscut, un dumnezeu fără galoane, un dumnezeu după chipul oamenilor, un dumnezeu al adevărurilor de pe pămînt și nu din cer, un dumnezeu prieten al oamenilor, un dumnezeu căruia îi plac greierii, smochinele și țărmurile nisipoase ale mării, un dumnezeu al acțiunii, și nu al credinței, un dumnezeu pe care îl poți întîlni altundeva decît în biserici, un dumnezeu căruia nu-i este scîrbă să umble pe stradă.

Dumnezeu, un dumnezeu prevestind prin înfățișarea lui pe omul de mîine, minunată anticipare a ceea ce va fi omul, cînd, atotputernic prin mărinimie și știință, va porni să hoinărească pe mare și pe nisip, prin munți și prin cîmpii.

Dumnezeu e omul de mîine, iar omul e bunul dumnezeu de acum.

Astăzi romanele nu mai sînt în cărți.

*

*   *

Romanele pe care le parcurgem în veșnica noastră goană. Romanele pe care le parcurgem pe drumurile

dragostelor noastre. Romanele care au într-adevăr prea mult preț pentru a se mai mulțumi cu niște lauri. Romanele făcute din patimi și din flori, care nu se vînd prin librării, romanele pe care nu le cumperi niciodată, dar le plătești întotdeauna cu viața, cu moartea, cu ochii din cap... E adevărat, astăzi romanele nu mai sînt în cărți.

Iar Said, care visa lungit în șezlong, împresurat de infinit, de tînguirile vîntului și de stelele liniștite, Said asculta visul vieții sale și își privea drept în ochi destinul.

Era privirea întunecată a visurilor ce se înfiripă. Vedea două mandarine și cele două maluri legate de un pod. Îl vedea pe Buzid bucuros că și-a ales calea ce-l face să fie mulțumit, vedea o sută de tovarăși și o mie de libelule, și apoi gazela care răscumpără tristețea deșertului. Romanele pe care le parcurgem în veșnica noastră goană, romanele acestea alcătuiesc, la urma urmelor, istoria.

Trebuie să dormi, flăcăule!

Pentru ochii lui Buzid și pentru aceia ai gazelelor. Pentru cele două brațe care fac un pod.

Trebuie să visezi, flăcăule.

Visul a început într-o dimineață de noiembrie. Un vis se plătește scump. Un vis se sfîrșește cînd deschizi ochii. Dar după aceea soarele destramă visurile cu năluci amăgitoare, și realitatea e încă și mai frumoasă.

Oricum, soarele răsare în toate zilele, iar romanele nu mai sînt în cărți.

*

*   *

Said doarme.

Adu-ţi aminte, inimă, cum degetele mele atingeau strunele mandolinei. Cu degetele acestea am pieptănat părul iubitei, am ţesut steaguri. Cu ele am atins butonul ascensorului care se înalţă spre lumină. Cu ele mi-am întors amintirile şi ceasul. Cu ele am strîns mîini.

Adu-ţi aminte, inimă, cum degetele mele atingeau strunele mandolinei. Degetele acestea pentru legendă şi pentru cîntecul turturicii. Cu degetele acestea ţin coarnele plugului. Îmi ţin gazeta şi îmi ţin făgăduiala. Cu ele desenez poduri şi profiluri de femei... Cu degetele astea arăt drumul oamenilor şi dau cu tifla lunii... Cu ele pescuiesc zvîrluga şi îi fac pe prunci să surîdă.

Cu degetele astea necăjesc chitara. Un copil le strînge în mînuţa lui. Treci strada făcînd semne cu degetele. Întinzi o rufă, o flamură sau un linţoliu cu degetele acestea.

Zici bună ziua cu ele. Zici bună ziua, zici adio. Mănînci ardei iute, culegi cireşe, îţi rînduieşti hîrtiile, îţi aranjezi părul, culegi portocale, cu degetele acestea. Cu ele batem la poarta himerelor cerînd să ne deschidă. Cu ele rugăm pe mama să ne mîngîie obrajii. Cu ele scriem rapoarte şi poeme de acestea...

Degetele prelungesc o inimă, aşa cum ploaia prelungeşte un nor, aşa cum o rază prelungeşte soarele, aşa cum floarea e raţiunea de a fi a tulpinei.

*

*   *

Și în vreme ce Said se ducea spre casă, se ducea spre el însuși, zece degete se chirceau în palmele lui, un deget pentru fiecare stea și pentru fiecare algerian. Ar trebui într-adevăr mai multe milioane de mîini pentru un singur om.

*

*   *

Podul era de asemenea o poveste de dragoste. Nimic nu sfîrșește, totul se schimbă mereu. Ținîndu-te după aceste schimbări, te înnoiești și tu. Ducînd o altă viață, devii alt om. Îți poți păstra toate speranțele pierzînd toate iluziile. Nici o minciună nu e posibilă. Adevărul e aici, lîngă tine, cu ochii săi liniștiți și aspri. Te privește. Nimic nu-l tulbură. Nici chiar, uneori, slutenia sa, propria sa slutenie.

Cată de-ntoarce pagina. Gîndituteai vreodată cît e de grea pagina pe care o întorci ? Frunzărești cartea vieții tale. Scrii cuvîntul „sfîrșit" atunci cînd totul abia începe. Totul are să înceapă mereu. E schimbul următor, care-ți ia locul. Aibă parte alții de paginile albe, pagini fără cutele necazurilor, paginile care așteaptă viitorul în devenire. Cată de-ntoarce pagina.

Poți fi bătrîn la orice vîrstă. Ești bătrîn ori de cîte ori întorci o pagină. Ar trebui să te schimbi așa cum își schimbă fața toate cîte sînt pe lume.

Ar trebui să mergi mai departe cu fiecare pagină. În privința asta, o metamorfoză e o problemă de veacuri și veacuri. Oamenii trebuie să moară, o generație de tranziție trebuie să piară. Generația asta a făcut podul. Și podul trebuie să sară-n aer. Gene-

rația lui Said era o generație de constructori de poduri, punți de bună înțelegere. Dar podurile trebuie să sară-n aer. Au și sărit. Ali îi spusese lui Said: „Veți face altele". Nu vor mai fi de-alde Said cei care vor construi poduri. De-alde Said au pierit, sau vor pieri cu ultimele poduri. Generația lui Said a fost un vis fierbinte într-un pustiu de gheață. Generația asta a mers plimbînd în Sahara ei sacul de grîu al nenorocirii. N-a avut parte de diminețile de primăvară care pun luna pe gînduri. N-a avut parte de joile care seamănă a duminici. N-a cunoscut din trandafiri decît mușcătura spinilor. S-a născut în soarele arzător al zilei de 9 mai 1945 [1]. Generația asta e posomorîtă ca un paznic de noapte.

Era totuși ultimul pod. Generația asta era ultima ediție a legendei veacurilor. A fost botezată cu lacrimi și sînge. Totuși, ea știa bine că a visa era un cuvînt de ordine just. Oamenii trebuie să moară. O generație trebuie să dispară. A muri așa e un fel de a întoarce pagina, e un fel de a scrie ultima impresie.

Așa gîndea Said în timp ce soarele răsărea deasupra mării. Puteai desluși în zare fruntea îngustă și albăstrie a coastei algeriene. Vîntul sufla rece. Pe punți începea forfota obișnuită a sosirilor. Corabia „Djebel-Aurès" își făcea toaleta înainte de a se arăta în fața Algerului.

Totul începea și totul se sfîrșea. Pentru Said și pentru ceilalți. Pentru ostașii care își împărțeau cafeaua, pentru muncitorii arabi care așteptau controlul poliției.

Totul începea și totul se sfîrșea.

---

[1] Ziua victoriei împotriva hitlerismului.

Văzînd că se apropie mereu mai repede țărmurile patriei, Said nu simți nici o tulburare, ci acea uimire pe care o încerci înaintea unei probleme dezlegate. Copiilor li se iartă entuziasmul. Uneori entuziasmul e doar bucuria celor care nu mai sînt copii. Bucuria gălăgioasă și credința nu merg împreună.

Cînd întorci pagina, n-o dai uitării pe Lucia, nu uiți strugurii de toamnă, nici podurile aruncate peste fluvii ca o sfidare sau ca o invitație. Nu uiți pacea și pacificarea. Cînd întorci pagina... Ai prea multe amintiri pentru a avea memorie. Iată curtea însuflețită a școlii, unde alergaseră copiii, iată ulițele calde și fără astîmpăr ticsite de dughene și de harbuji. Și răcoarea coridoarelor în toiul lunii iunie. Iată podurile grațioase și trainice peste apele clipocinde ale rîului Rhummel. Iată valea Sumamei, valea albastră și Gabionul, în care Said a învățat să înoate. Iată-l pe Mustafa, zis „moșul", care i-a dat lui Said cele dintîi lecții de patriotism și care a murit tuberculos. Iată cătunele kabyle cățărate pe creasta dealurilor ca niște cocoașe. Și-i vin în minte cuvintele pe care le repetau oamenii așezați la o cafea în ulița arabilor, la Constantine, ca și la Tlemcen.

Își amintește de gazetele puricate cu de-amănuntul, cum ai rupe una cîte una petalele unei mărgărite sau ai curăța o anghinare. În Algeria, ca nicăieri aiurea, oamenii știu să citească printre rînduri.

O vedea pe Lucia venind în diminețile ninse cu flori de portocal. Avea înaintea ochilor morții de la Sidi-Ali-Bunab [1], pe cei de la carierele de piatră de

[1] La Sidi-Ali-Bunab mai mulți algerieni au fost uciși sub proconsulatul domnului E. Naegelen, în timpul alegerilor (n. a.).

la Heliopolis[1]. Şi-i veneau în minte toate ciudăţeniile şi toate certitudinile.

Cînd întorci pagina, o faci pentru a începe să scrii pe cea următoare.

Se întîmplă însă că întorcînd-o îţi mai piere niţel curajul.

*
* *

Pagina indescifrabilă în care soarele se înscrie cu slove de aur şi de sînge...

Ca o şuviţă de păr alb pe o frunte încruntată...

Podul sări în aer.

Fum.

Durerea cîmpiei răsună pînă departe, tot mai departe. Sudoarea şi principiile se prefăcură în cîntece.

De acum înainte convoaiele morţii nu vor mai trece pe acest drum.

*
* *

Tînărul ostaş plîngea. Avea dureri cumplite tînărul ostaş.

Fratele Luciei. Plîngea şi sîngera într-una. E de necrezut, atîta sînge dintr-un glonte.

Podul îşi încrucişase braţele, înţelegînd că e zadarnic să se împotrivească soartei. Istoria are să ştie

[1] La Heliopolis, lîngă Ghelma, au avut loc în mai 1945 adevărate masacre (n. a.).

de ce acesta nu mai era un pod. Căzuse şi el pe cîmpul de onoare.

*
* *

Buzid nu dorea răul nimănui. Podul acesta care a sărit adineauri în aer, podul pe care el l-a aruncat în aer era al fratelui său. Podul fratelui, al fratelui său...

*
* *

Un cadavru măruntel şi trist, cald încă. Fratele Luciei. Jean-François.

Un flăcău rechemat sub arme. Un rechemat care va trebui reamintit lui Dumnezeu. Şi oamenilor.

*
* *

E nevoie de multe mîini, de multe forțe pentru a întoarce o pagină, pentru a construi un pod sau a-l arunca în aer. Pagina e împovărată de inimile celor care fac cîntecele. Și pagina pe care vrei s-o întorci cade la loc. Pagina, ca o avalanşă, ca o explozie de gaze în mijlocul destinelor...

Ca o uşă sfărîmată.

*
* *

Un cadavru mărunțel și trist, cald încă. Jean-François. Ostașii rechemați se duc spre bunul Dumnezeu. Și spre oameni.

*

* *

Problemele te apasă ca nişte bolovani.

Buzid îşi înălţă ochii spre cer. Văzu acolo oameni care nu erau îngeri.

Lui Buzid nu-i plăceau ruinele. Plecă iar în munţi. Podul nu mai avea braţe.

*

* *

Frînturi de cîntece se agăţau de sfărîmăturile acestui pod. O rochie de lînă groasă se sfîşia în durerea ei. Podul murise aşa cum murise Lucia. Împrejurările erau diferite, dar pricina morţii aceeaşi. Din nou vor creşte fructele, din nou vor cînta florile, din nou vor fi construite poduri, dar, orice s-ar întîmpla, niciodată mandarinele nu vor mai avea obrajii îmbujoraţi ai unei iubiri care îţi vorbeşte şi care ştie să cînte.

Prin mica gară a uitului acest tren nu trece decît o dată în toate vieţile...

*

* *

Buzid privi spre cer, dar zeii cei buni se găseau pe pămînt.

*

* *

El, Said, nu mai privea spre cer. Privea în propria sa memorie. Și înțelegea că de cînd lumea podurile săriseră în aer. Dar privind în memoria sa, luă măsura exactă a soluțiilor.

Adevărul nu e fericit. Și în lumea noastră de-aici în nouă cazuri din zece fericirea este refugiul nătărăilor...

*

* *

Rămîneau totuși disprețul, credința și dragostea. Said știa că totul începea. Începeau cîntecele de caval ale păstorilor. Începeau cîntecele ce trebuiau gîndite din nou, învățate din nou.

De cînd lumea, oamenii au refuzat să dea crezare legendelor mincinoase.

Se uită unii la alții, și fiecare se întreabă de ce trebuie să explice totul ca să găsească puțintică înțelegere.

În lumea noastră de-aici, din clipa cînd ai luat asupră-ți riscul de a spune adevărul, te poți aștepta să sfîrșești ca un oropsit scos de sub scutul legii. Dar Said se înșela în privința asta, căci stelele, chiar cînd rămîn pe cer, nu închid ochii.

*

* *

Said află din gazete că podul său sărise-n aer. Năstrușnică idee, să cauți la rubrica morților anunțul propriului tău deces...

Zuliha se joacă pe terasă. Cerul are ochii liniștiți ai unei conștiințe împăcate. Pisoiul, tolănit lîngă bucătăria a cărei ușă cu geam dă spre grădină, toarce un vis desfătător. Cele dintîi berze lunecă deasupra orașului. Curios lucru, berzele nu-și fac niciodată cuibul pe acoperișurile cartierelor europene. Barză, avea-vom mîine vreme frumoasă ? Dacă barza bate din aripi, mîine vom avea vreme frumoasă. Băteți, băteți din aripi, berzelor !

Via tăiată plînge, frîngîndu-și brațele.

Cu coatele pe balustrada terasei, Said se uită la nepoată-sa, care se joacă cu o furnică, îngînînd un cîntec. Fermecător monolog, tainice mărturisiri aruncate celor patru zări, minunat refren susurat între dințișorii albi. Pacea !

Și berzele lunecă pe cer. Și copila se joacă pe terasă. Și pisoiul își toarce visul. Ziua se face viorie. Dungi de aur se risipesc ici și colo, sfîșiind zarea. Colo, departe, către muntele Settaba, un nor trandafiriu spînzură în văzduh. Poți auzi freamătul pădurii, care își lasă alene pletele pînă în rîul Rhummel. Cată

să nu tulburi, mai ales să nu tulburi clipa cu vorba care sună. Să lăsăm să cînte copila și să lunece berzele. Să lăsăm să viseze pisoiul. E o după-amiază care se tolănește pe strunele unei chitare. Și, deoarece pe plajă ghicești fluxul, simți că se lasă seara. Patrulele vor începe rondul de noapte. Stelele vor spuzi cerul. Pacea coboară peste mînia oamenilor. E schimbul de noapte al cîntecelor. Cei din munți cunosc semnalele care se cheamă între ele, nădejdile neadormite care răspund.

Ei cunosc drumul umbrit și poteca însingurată... În ulicioara strîmtă dintre casa lui Said și vila vecină, un ceaun cu jăratic pîrîie ațîțat de adierea care face să danseze smochinul tînăr. Scînteile roșii țîșnesc ca țipetele vrăbiilor speriate. E o după-amiază care se tolănește pe strunele unei chitare. N-ar trebui niciodată să rupi tăcerea...

Făcîndu-i-se frig, Zuliha s-a întors în bucătărie. Pisoiul vine după dînsa.

– Nu ți-e frig, Said ? întrebă Malika.

O voce binevoitoare, foarte mîhnită și descurajată.

Dar Said e cu gîndul acolo unde se plămădesc cîntecele, unde se plămădesc primăverile, unde berzele lunecă pe un cer liniștit, unde fetițele ca Zuliha se joacă vesele cu furnici, într-o seară de aprilie.

Malika mai întrebă o dată :

– Nu ți-e frig, Said ?

Dar Said e foarte departe, în țara răfuielilor...

*

* *

...Ce voi fi făcut pentru a fi vrednic de oameni ? Şi ce voi fi dat pentru a avea dreptul să cer ceva ? M-am mărginit să le spun că aprob fapta lor.

Am văzut barza lunecînd pe cer. Am văzut copila jucîndu-se. Dar n-am avut parte de acea bucurie caldă şi bună ca o plăcintă scoasă din cuptor. N-am simţit adierea mării înecîndu-mi zbuciumul în optimismul ei cel veşnic. N-am luat parte la superba aventură. Nu sînt LAOLALTĂ cu oamenii. Mi-e ruşine să supravieţuiesc faptei uriaşilor. Nu sînt decît un martor năclăit în visul diabolic al unei obiectivităţi neliniştite. Nu fac nimic. Nu fac. Nu particip, NU SÎNT ÎN ACEASTĂ AVENTURĂ. Fi-voi vreodată într-o aventură ? Ah ! blestematele versuri :

„...De mai păstrez credinţa, mi-e rîvna tot pierdută,
Nu-i dragoste aceea ce cată să-nţeleagă,
Şi flacăra-i mai rece cînd ştii din ce-i făcută ;
Un pas nu aş mai face de-aş sta să-mi număr paşii...“

De-aş sta să-mi număr paşii...

Sînt totuşi făcut din bucurie, din simţuri şi din speranţă.

Las-o baltă, Said, ULTIMA TA IMPRESIE. Podurile tu le construieşti, şi alţii vor trece pe ele. Repetăm întotdeauna cîntecul auzit din gura vecinului.

Fă şi tu ca toată lumea. Ştii, n-ai de ce să te simţi înjosit dacă faci ca toată lumea. Toată lumea nu poate face ca tine. Astăzi, originalitatea este să cînţi în cor pentru ca glasul tău să se audă mai bine.

Las-o baltă, Said, ultima ta impresie. Las-o pe Zuliha să cînte şi lasă furnica să alerge, lasă berzele

să lunece pe cerul regăsit. Lasă pisoiul viclean să-și pîndească nălucile. Podul pe care l-ai vrea tu n-ar putea lega niciodată două maluri. Timpul, dragul meu, el e puntea de trecere. La hotarele prezentului avîntă-te cu pași mari către viitor. Nimic nu-i al tău din ziua aceasta, pe care totuși tu ai făcut-o. Soarele a dat viață dimineții pentru a ne-o dărui. Fără să ceară nimic în schimb. Nimic nu-ți aparține, afară de un maldăr de amintiri din taraba de vechituri a unei inimi care bate.

*

*　　*

– Nu, nu mi-e frig, răspunse Said.

De cînd îi murise unchiul, asasinat într-o zi de 29 martie, Malika purta doliul întipărit pe față. Fețișoara-i frumoasă se brăzdase, și ochii ei mari negri păreau să lucească deznădăjduit, ca pentru a încălzi și lumina o cîmpie troienită prin care cîini aleargă lătrînd. Așa trecuse războiul peste tot. Peste colibe, peste sate, prin păduri, prin munți, prin cîmpii și prin privirile oamenilor. Numai o păpușă mică a Zulihăi, o fărîmă de furnică, o barză și un pisoi nu-l simțiseră.

– La ce te gîndești ? întrebă Said.

Omul acesta tăcut nu putea să îndure tăcerea celorlalți.

– La nimic, știi, eu nu mă prea gîndesc... Am prea multe în cap... Nu știu cum să-ți spun. S-ar zice că m-am săturat de viață. Nu mai pricep nimic. E ca și cum Dumnezeu ne-ar fi uitat...

Simțeai că glăsciorul i se poticnește.

Dumnezeu să-i fi uitat pe oameni ? Oamenii să-l fi uitat pe Dumnezeu ? Cum să se regăsească ?

– Ştii, reluă Malika după o tăcere apăsătoare, eu te iubesc, Said, ca atunci cînd eram mică de tot.

Soare, dă-te la o parte ! Fă-le loc, să treacă strălucitele doamne de douăzeci de ani, Malicile triste şi sfielnice, Algeria, care-şi deschide ochii.

– ...De cînd eram mică de tot. Da – repetă ea pe un ton grav – de cînd eram mică de tot...

Tocmai în clipa aceea se găsi Zuliha să întrebe :

– Şi tăticul meu unde-i ?

Era întîia oară cînd întreba de tată-său.

*

* *

În aceeaşi seară, abia sunase stingerea, cînd familia Belhasen auzi în grădină un bufnet de parcă s-ar fi prăbuşit ceva.

O veşnicie tăcută se scurse. Said se apropie de uşa cu geam.

– Aşteaptă, porunci tată-său, nu deschide.

Zuliha dormea lîngă plita din bucătărie într-un coş de răchită. Coşul acesta le fusese leagăn celor din ultimele două generaţii ale neamului Belhasen. Se mai făcea foc în sobă, cu toate că se aflau în toiul primăverii. Mama lui Said era foarte palidă, şi buzele i se învineţiseră. Chiar în fereastră se desluşiră numaidecît nişte rîcîituri abia auzite, care sfîşiară tăcerea străbătută de temeri a familiei.

– O fi pisoiul, care vrea să intre şi o fi căzut din umbrar, zise tatăl.

– Nu, vorbi Said, pisoiul e colea, doarme în coșul de răchită, la picioarele mititicii.

Rîcîiturile se înteţiră, de astă dată mai tari.

Răsuflarea Zulihăi părea orga drăcească a unei foale uriașe. Rîcîiturile în fereastră continuau. Said deschise mai întîi ușa, care scoase parcă un geamăt, ceea ce o trezi din somn pe fetiță.

– Cine-i acolo ?

Nimeni nu răspunse. În stradă, o mașină a poliției dispăru în josul mahalalei cu un țipăt al cauciucurilor. Ah ! acest scrîșnet al frînelor și aceste cauciucuri care se tînguie ! Nu numai bufnițele huhuie noaptea.

Said deschise.

Firește, era Buzid.

...„O luptă pe care eu, unul, o recunosc plină de curaj, căci curajul nu lipsește pe acest pămînt al Algeriei..."

(Discursul generalului De Gaulle la Alger, *4 iunie 1958)*

N-ai vreme nici să privești cerul. Asta-i tot ce e mai idiot în război. Uriași melci albi sînt agățați de stîncile pe care timpul le-a sculptat dîndu-le chipuri înfricoșătoare. O iarbă măruntă și jilavă a crescut. Firișoare de cimbrișor își înalță tulpinile subțiri, asemenea pufului caraghios al rățuștelor. Către miazănoapte poți vedea brîul munților încremeniți așa de cînd lumea. Priveliștea îți sare în ochi ca un decor de teatru prea bine conceput, prea bine desenat, prea bine construit. Zarea e de-o limpezime fără pată.

Lenevoase și molatice, cu mișcări largi și princiare, berze lunecă pe cer. Said nu se poate opri să întrebe :

„Berzelor, fi-va mîine vreme frumoasă ?" Trebuie neapărat să ai încredere în berze. La mare înălțime, un mic avion umblă brambura. E o iscoadă. Caută ca un ogar. Scormonește prin puținii nori albi. Se rotește, pleacă, vine, urcă, coboară. Își face meseria lui de cîine de vînătoare și de cîine polițist. Păcat !

Cerul era totuşi aşa de albastru, norii erau totuşi aşa de albi !...

Berzele lunecă, dispreţuitoare, fără să se sinchisească. Ele îşi fac cuibul. Avionul face război. Acum zboară la mai puţin de două sute de metri. Said îşi închipuie postul de radio al avionului şi alături observatorul. Caută mereu. Goana după vînat. Postul de radio ţîrîie. Nu se zăreşte nimic. Colo, jos, la marginea zării, alţi oameni aşteaptă. Aşteaptă să li se zgornească vînatul. Said îşi închipuie observatorul, postul de radio, binoclul. Se aude tăcerea care coboară din munţi.

Vremea-i frumoasă.

Furnici aleargă printre firele de cimbrişor. O dîră argintie înconjoară melcii. La nord, mult mai la nord, de cealaltă parte a mării, Said vede alţi melci. A şi trecut anul. La ce te poţi gîndi cînd lunecă berze, cînd un mic avion umblă brambura în goană după vînat...

O furnică s-a căţărat pe puşca automată a lui Said. Ce cauţi, furnică ? Nu găseşti grîu aici. Nimic nu creşte pe o puşcă automată. Gîngania a ajuns la capătul ţevii şi se apleacă să privească gaura, gaura neagră. Şovăie. O ia din loc. Bine face că se duce. E tare caraghios să vezi o furnică pe o puşcă automată. Nu e locul ei.

Buzid a dat ordine oamenilor. Said îl priveşte. E calm, foarte calm, Buzid. Nu s-a schimbat de loc. Ba da, firele cărunte de la tîmple i s-au înmulţit. „La ce s-o fi gîndind Buzid ?" se întrebă Said.

Îi veni atunci în minte chipul Zulihăi. Un amoraş de şaptezeci şi cinci de centimetri. Nu, e mai mare acum. Amoraşii ăştia cresc repede, ca arborii. O ve-

dea acolo, pe terasa cu lespezi albe. Şi-i sta înaintea ochilor mamă-sa, ca o icoană a resemnării. Mandarinele, pisoiul, smochinul...

Buzid însă nu se gîndeşte la toate acestea. A dat ordinele. Acum aşteaptă. Omul acesta e cioplit în calm. E liniştit ca o stîncă. Ceilalţi camarazi sînt şi dînşii tot aşa de netulburaţi şi liniştiţi ca stîncile. Aşteaptă cu toţii.

Colo în vale, pe şosea, se aud tancurile, care vorbesc alandala. Trag la întîmplare, fără convingere. Avionul n-a văzut încă nimic, n-a zgornit încă vînatul. Binoclul caută mereu. Postul de radio trebuie să-şi fi pierdut răbdarea. În dreapta, un dîmb a sărit în sus. Obuzul l-a împrăştiat pe cer. Noroc însă că nu era nimeni acolo.

Oamenii aşteaptă. Avionul zboară tot mai jos.

În spatele altor stînci, alţi oameni aşteaptă. Se prea poate ca un Said, care s-ar chema Jacques sau Lucien, să privească în aceeaşi clipă un firicel de cimbrişor, un melc, o furnică.

Oamenii aşteaptă. Avionul zboară tot mai jos.

Stîncile se mişcă. Ordinele lui Buzid sînt clare : „Nu se va trage decît la semnalul meu şi nu se vor arunca grenatele decît la mare ananghie". Avionul zboară tot mai jos. Binoclul caută mereu. Postul de radio n-a sunat încă începerea vînătoarei.

Tancurile nu mai trag. Pesemne că cei din faţă s-au apropiat, au înaintat.

N-ai timp nici să te uiţi la cer. Asta-i lucrul cel mai idiot în război.

Buzid pare o statuie.

Casa din vechea mahala îi vine iar în minte. Poarta care scrîşneşte, smochinul cu urechile de elefant. Ză-

pada, zăpada binevenită cînd umbrarul luminat noaptea părea să iasă dintr-o Canadă legendară. Buzid și liceul său... Portretul lui Benbadis, pe care îl adusese într-o seară cine știe de unde, un portret mare și frumos cu degetele grăitoare ale șeicului sprijinind bărbia fină și hotărîtă. Casa plină de viață, țăcănitul necontenit al vechiului contor electric... Aude cocoșul care cîntă în toate nopțile. Aude cîntecele învățate la adunările cercetașilor băștinași și care ziceau că munții te cheamă.

Avionul zboară tot mai jos.

O aude și acum pe Malika : „Te iubesc de cînd eram mică de tot". Malika, voioasă sau mîhnită, care nu vorbea mult niciodată, care amesteca tăcută cafeaua lui Said...

Războiul se va sfîrși. Oamenii vor avea iar timp să-și plece ochii la furnici, la cimbrișor. Tunul are să bubuie numai la marea sărbătoare. Copiii vor plimba atunci ouă vopsite prin străzile din Constantine și de aiurea. În brutării, cuptoarele vor rămîne aprinse pînă noaptea tîrziu. Malika va fi frumoasă, doamne, ce frumoasă va fi !

Clipe calde ale păcii, poposiți pe casa tihnită, nu vă mai lăsați așteptate !

Avionul zboară din ce în ce mai jos.

Buzid tot nu se urnește. Stă liniștit, liniștit. Trebuie să așteptăm, să așteptăm cît s-o putea, trebuie să cîștigăm timp, trebuie să cîștigăm viața.

Trebuie să așteptăm noaptea, noaptea, prietena oamenilor care nu au avioane, care nu au tancuri.

Dar colo-n văzduh, micul spion își pierde răbdarea. Se rotește, se sucește, n-are astîmpăr. Adul-

mecă prada încolțită, simte că începe vînătoarea. În spatele altor stînci, alți oameni înaintează, se apropie.

Voi, stîncilor, arătați-vă prietene ale celor care nu au tancuri și avioane, iar tu, noapte, nu mai zăbovi. Nu par să spună cine știe ce aceste cuvinte, cuvințelele astea, iar fraza asta, fraza asta scurtă nu pare să spună lucru mare : aici e vorba de viață sau de moarte.

De viață sau de moarte...

În spatele altor stînci, alți oameni se apropie, înaintează. Said nu are ceas, nu mai are ceas. Să tot fie ora patru sau cinci după amiază.

Oriunde aiurea poate fi de asemenea ora patru sau cinci după amiază. Și în oricare oraș sau sat de oriunde aiurea e aceeași clipă de alean și de vrajă. Gisèle e frumoasă în rochia ei, măi-măi ! dar frumoasă mai e ! Gisèle sau Marjolaine. În cafeneaua mică dinspre cartierul Sèvres-Babylone miroase frumos a cafea bună. Metroul lunecă, s-ar zice o jucărie de copil. Într-un sat, băcanul flecărește cu un mușteriu care nu mai știe bine ce venise să cumpere. O gîrlă de-abia se mai tîrăște sub un pod. Un turist face fotografii. Trimite o carte poștală, scriind în ea : „Vă pup dulce pe toți“, așa că toată lumea va fi mulțumită. Gisèle, sau poate Milița, sau poate Marjolaine bea un suc de fructe. La ultima pagină a gazetelor se află lista și programul sălilor de cinema. În clasa lui, un institutor scrie ceva pe tabla neagră. Elevii așteaptă nerăbdători clopoțelul, care va suna de ieșire. În frumoasa grădină de la Avignon, lîngă castelul papilor, un țînc bate cercul pe alei. Numai de n-o fi asta la Copenhaga. Într-o gară, un domn cu valiza în mînă așteaptă un tren. Și-a cumpărat

niște reviste ilustrate și țigări. E mulțumit. La Londra străzile se golesc : e ora ceaiului. Gisèle, sau Milița, sau Marjolaine așteaptă lîngă o statuie. Un alpinist surîde munților săi de gheață. Într-un cinema de cartier, tihnit și aproape gol, niște îndrăgostiți se sărută.

În clipa cînd Gisèle, sau Milița, sau Marjolaine începe să-și piardă răbdarea lîngă statuia ei, la Constantine un condamnat la moarte așteaptă în celulă. În clipa cînd călătorul își cumpără reviste ilustrate și țigări, un cipriot se ascunde într-o uliță din Nicozia, hăituit, cu sufletul la gură, hotărît. În clipa cînd institutorul scrie pe tablă, o văduvă plînge în Malaezia. În clipa cînd copilul își bate cercul pe aleile unei frumoase grădini din Avignon sau din Copenhaga, micuții berberi privesc cum ard colibele părinților lor. În clipa cînd îndrăgostiții se sărută într-un simpatic cinema de cartier, musonul își dezlănțuie ploaia pentru cel de-al doilea asalt, undeva în vreun Dien-Bien-Fu [1], acolo unde tunurile și oamenii abia au tăcut.

În clipa cînd Margaret își ia ceaiul, un mic școlar negru e izgonit din școala lui de către un mic școlar alb.

Poate să fie ora patru sau cinci după amiază, oriunde pe pămînt...

---

[1] Localitate din Vietnam unde în 1954 colonialiștii francezi au suferit o gravă înfrîngere.

Avionul zboară mereu mai jos. A simțit. A mirosit. A văzut. Postul de radio a vorbit.

Buzid a dat ordinul...

Acum nu mai e vorba să privești cimbrișorul, furnicile sau melcii. Trebuie să cîștigi timp, trebuie să apuci noaptea. Tirul e precis. Ceilalți se trag nițel îndărăt. Buzid e mereu liniștit. Face războiul așa cum ar cerceta sau ar studia ceva. Oamenii își încleștează fălcile, scrîșnind. Ochii sînt neînduplecați, nespus de ageri, nespus de atenți. Norii se îngrămădesc tot mai numeroși. Ziua scade într-un amurg siniliu. Dar noaptea nu vrea să coboare. Cortina nu vrea să cadă. Spectacolul abia începe.

Postul de radio însă a vorbit oamenilor care au tancuri și avioane. Postul de radio a asmuțit alte posturi de radio. Micul avion, iscoada, cîinele de vînătoare, cîinele polițist nu mai e singur. A sunat : „Șo pă ei !" Toată haita se năpustește. Avioane de vînătoare trag cu mitralierele în stînci, apoi se depărtează. Nu îndrăznesc să lungească tirul, ai lor sînt prea aproape ; ar putea greși ținta. Noaptea nu

mai vine. Nu mai e vorba acum de berze, nu mai e vorba de furnici, nu mai e vorba de un firicel de cimbrişor.

Alături de Said un om a căzut. N-au vreme deocamdată să se ocupe de morţi. Era un flăcău blajin, Raşid, atît de blajin... Se alăturase celor din munţi de la începutul luptei. Cui oare i-o veni rîndul acum ? Said nu mai ştie ce-i cu dînsul. Ţeava puştii sale automate s-a încins de atîta tras. Priveşte înainte fără să clipească. Cui oare i-o veni rîndul acum ?

Buzid dă ordine. „Trebuie economisită muniţia ! Trebuie să cîştigăm timp ! Trebuie să apucăm noaptea !" Numai de ar vrea noaptea să se grăbească ! Să cîştige timp.

Cînd au executat o mişcare, întîmplarea l-a adus pe Said lîngă frate-său. Cei doi se privesc fără a-şi vorbi. N-au vreme să-şi vorbească. Nu mai sînt doi fraţi. Sînt doi oameni, doi ostaşi, doi algerieni care îşi cruţă muniţiile, care aşteaptă noaptea.

– La pămînt ! răcneşte Buzid.

Era şi timpul. Obuzul nu ştie de glumă. A căzut Brahim. Apoi, Rabah, infirmierul, un puşti încă. E drept că poţi fi om la orice vîrstă.

Avioanele s-au întors.

Luptătorii trebuie să ajungă la peşteră. Fie ce-o fi. E o chestie de viaţă sau de moarte. Îşi iau cu dînşii răniţii şi morţii. Răgaz să mai răsufle niţel.

Dar avionul, micul avion, iscoada, cîinele de vînătoare, cîinele poliţist i-a văzut, a văzut totul. Şi postul său de radio a vorbit altor posturi de radio. Şi artileria grea intră în horă.

Peştera trebuie părăsită. Fie ce-o fi. E o chestie de viaţă sau de moarte.

O secundă e de-ajuns, doar o singură secundă, ca să devii un erou. Abia adineauri, cu o clipă mai înainte, oricare dintre ei nu era decît un om, un om de rînd ca mine și ca dumneata.

„Ce-ar zice Malika să mă vadă acum ? îi trecu prin minte lui Said. Și mama, ce-ar zice, ea, care știe că nu pot suferi zgomotul ?"

Tunurile au amuțit. Să-și fi închipuit ele că Said se gîndește la Malika și la maică-sa ? Să fi respectat oare un fel de armistițiu al dragostei ?...

„Te iubesc de cînd eram mică de tot." Spusese asta cu un glăscior care se poticnea. De cînd eram mică de tot... După război se vor întoarce iar cîntecele. După război, va fi frumos. Clipe calde ale păcii în casa tihnită... Va fi frumos, vă zic. Berzele au spus-o hotărît, ele nu se înșală niciodată.

Ce s-o fi petrecînd în fața lor ? Totul e tăcut. S-a înserat. Dar noaptea întîrzie pe drum. E încă prea lumină. Nu-i chip s-o iei din loc. Buzid cercetează zarea cu binoclul. E de necrezut cît de înalt e. Said nu l-a văzut niciodată atît de înalt. Peste bluza kaki, purta, înfășurată în jurul gîtului, o eșarfă pe care Said o cunoștea bine. O eșarfă amintind clipele calde ale păcii în casa tihnită. Mamă-sa o tricotase. Zicea : un ochi pe față, un ochi pe dos. Tictacul veșnic al deșteptătorului pe bufetul din bucătărie. Un ochi pe față, un ochi pe dos. Tată-său se întoarce seara din oraș, poarta a scîrțîit. Împarte copiilor cornete cu năut prăjit și bomboane. Mătușa Hadigea pleca de cum îl vedea intrînd pe domnul Belhasen. O sfială de femeie arabă. „Ce mai e nou prin oraș ?" întreba mama. Și continua să tricoteze : un ochi pe față, un ochi pe dos.

Cățărîndu-se, Said s-a apropiat iar de frate-său.

– Ridică-ți gulerul bluzei, ți se vede eșarfa, îi spune.

Buzid își ridică gulerul. O tăcere înfășoară, ca o eșarfă, munții, stîncile și oamenii.

În spate, către creasta dealului, deasupra peșterii, oamenii încep să se tragă îndărăt. Și-au luat cu dînșii morții și răniții. Numai Geamel a rămas. El n-a vrut să se lase evacuat. Are niște ochi albaștri de heruvim, niște obraji îmbujorați de fată. Își pregătea o licență în istorie la Paris. Întotdeauna era îmbrăcat cu grijă Geamel. Un profesoraș de operetă făcut să scoată din minți fetele de liceu. Un zîmbet fermecător, un zîmbet care te dădea gata. Cînd vorbea, buzele lui cam mari, cărnoase, bine desenate șovăiau. Omul acesta se temea întotdeauna că s-ar putea înșela în spusele lui. Fericiți aceia care nu șovăie, care spun dintr-o dată ceea ce cred ei că este adevărul. Se mai simțea la Geamel Cartierul Latin [1]. Ți-l închipuiai lesne luîndu-și cafeaua cu caimac în timp ce citește o gazetă. Părea totuși, aici, printre acești oameni și aceste stînci, tot atît de la largul său, ca și cum ar fi umblat pe strada Medicis. Un profesoraș de operetă făcut să scoată din minți fetele de liceu. Într-o bună zi se hotărî să se întoarcă acasă. A spus la revedere prietenilor. A lăsat acolo strada Medicis, cafeaua cu lapte și Sorbona. Nu poți în același timp să înveți istoria și s-o trăiești. Își trecuse examenele, luînd calea codrului, printre ostașii mișcării de eliberare. Și plecase cu caietele de cursuri,

[1] Cartierul studențesc din Paris.

cu însemnările, cu ochii săi albaştri, cu obrajii săi îmbujoraţi. Uite aşa.

Ca un bărbat.

Ca un adevărat ostaş.

Ca un om.

Tăcerea asta îl nelinişteşte pe Buzid. Binoclul său caută pe pămînt, caută pe cer. Trebuie să străpungă tăcerea. Trebuie să ştie, să ghicească, să înţeleagă ce se întîmplă. Tăcerea asta nu-i a bună. Ce mai aşteaptă moartea ca să deschidă balul ?

*
* *

Ca să deschidă balul, moartea aşteaptă să fie sigură de ea însăşi. Îşi pregăteşte cu grijă punerea în scenă. Şi-a ales orchestra.

Muzicanţii cerului, ca nişte îngeri negri, încep să pice de sus, ca ploaia. Beretele verzi [1] !

Buzid se aştepta la asta.

Elicopterele.

La urma urmelor, războiul e o luptă pentru viaţă. Nu ucizi. Vrei să trăieşti. Vrei să-ţi scapi pielea. Numai ideile neîmpărtăşite de toată lumea au drept să moară. Moartea a deschis balul. Buzid şi camarazii săi se bat. Buzid şi camarazii săi se bat ca nişte oameni. Leii se bat ca nişte oameni. Ţipetele, răcnetele nu mai contenesc. Se bat apărîndu-se metru cu metru, stîncă după stîncă. Plouă cu îngeri negri de pretutindeni. Postul de radio al cîinelui de vînătoare, al cîinelui poliţist a vorbit altor posturi de radio.

---

[1] Paraşutiştii francezi.

Se bat apărîndu-se metru cu metru, stîncă după stîncă. Plouă din toate părţile cu îngeri negri. Nu mai e vorba de cimbrişor, de melci, de furnici. Said e mereu alături de frate-său. Buzid e liniştit. Cioplit într-un bloc de linişte, ca o stîncă !

Ah ! Trebuie să zici că-s tari ca piatra oamenii aceştia ! Aşa trebuie să zici despre oamenii care nu au tancuri, care nu au avioane. Ar trebui pentru mîinile lor atingerea gingaşă a trandafirilor. Ar trebui pentru ochii lor privirile unui copil. Pentru tine se bat, LIBERTATE, pentru tine, să nu uiţi asta...

Mîine tipograful îşi va încheia matriţa. Între reclama unei pile electrice şi ultimele vorbe de clacă se va putea citi : *„O puternică bandă rebelă nimicită în munţii Nementşas“.*

„Armele automate, tunurile de şaptezeci şi cinci fără recul, apoi un mortier de o sută douăzeci deschiseră focul, şi «beretele verzi» porniră la asalt. Lupta cu pistolul automat, cu grenada merse pînă la o încleştare corp la corp cu baioneta.“ Asta, între reclama pilei electrice şi ultima fotografie a Brigittei Bardot [1]. Apoi unii îşi vor citi foiletonul, alţii vor dezlega cuvinte încrucişate şi vor surîde privind desenele cu haz din josul paginii...

Sudoarea curge pe fruntea lui Buzid. Eşarfa i s-a desfăcut. Un ochi pe faţă, un ochi pe dos. Moartea e la largul ei. Gloanţele împroaşcă stîncile. S-ar zice, pietricele izbind în apă. Un ochi pe faţă, un ochi pe dos.

Said aude :

– Uite la ce treabă ne pune...

---

[1] Actriţă de cinema.

– De cine vorbești ? îl întreabă Buzid.

– De libertate...

Restul zboară cu gloanțele. La ce treabă ne pune...

Da, la ce treabă ne pune...

Geamel, belferașul, a murit. Cu ochii săi albaștri, cu obrajii săi îmbujorați de fată. Belferașul de istorie. S-a dus opereta, s-a dus cafeaua cu caimac, s-a dus strada Medicis. N-a mai rămas nimic. Puțin sînge se prelinge între buze, buzele acestea care șovăiau întotdeauna înainte de a vorbi. La ce treabă ne pune ! Un ochi pe față, un ochi pe dos. Oamenii urlă. Noaptea se hotărăște să vină. Fără să se grăbească prea mult, dezmățata !

Grenadele nu trebuiau aruncate decît în ultima clipă. Buzid dă ordinul. Un scurt răgaz. Oamenii se folosesc de prilej pentru a se depărta. Avioanele și elicopterele au plecat.

Uite la ce treabă ne pune... ! Buzid se uită la fratesău și-i surîde. Unul din zîmbetele acelea care vor să zică : sînt aici. Dar atît : sînt aici.

Un ochi pe față, un ochi pe dos.

Se aud oamenii. Se aud tancurile. Avioanele s-au întors. Creasta nu mai e departe. Izbăvirea nu mai e departe. Dar geometria nu-și află rost cînd aritmetica are cuvîntul.

*

*   *

Said se gîndește la lecțiile de aritmetică din școala primară. O scădere. Semnul minus. Trage liniuța. Pune semnul egal. O lecție de aritmetică, odinioară, la școala primară, în maculator sau pe tăbliță.

Astăzi, iat-o, operația e aici, scăderea.

E aici, în carne şi oase. Minus Rabah, minus Rașid, minus Brahim, minus Geamel...

MINUS ALGERIANUL CUTARE.

*

* *

E aici operația. E aici scăderea. E aici, în carne şi oase.

Noaptea are să vină. Se apropie. Cortina lunecă încetişor. Dar, peste puțin, în antract, actorii nu vor veni să salute publicul.

Cortina lunecă încetişor. Stîncile sînt reci ca visul care se destramă tocmai cînd îl vedeai împlinindu-se. Soclurile își așteaptă eroii. Furnicile s-au dus. Melcii intră în casă. Nu se mai văd firicelele de cimbrişor.

Podurile sînt rupte. Cortina lunecă încetişor. Ultima impresie se înfige în inimi.

Cerul a amuțit.

O ultimă barză afirmă totuși :

– Mîine va fi frumos !

Trebuie să dai crezare berzelor.

*

* *

Semnul minus. Trage linia. Pune semnul egal. Astăzi, operația e aici. E aici scăderea. E aici, în carne și oase. Minus Brahim, minus Rabah, minus Mohamet, minus Laid, minus Rașid, minus Geamel...

MINUS ALGERIANUL CUTARE.

*
* *

MINUS SAID.

*
* *

Buzid şi-a desfăcut eşarfa de la gît. Buzid a acoperit obrazul fratelui său. Un ochi pe faţă, un ochi pe dos...

Responsabil de carte : D. Mazilu.
Tehnoredactor : A. Vîntu.

Dat la cules 08.03.61. Bun de tipar 10.05.61. Tiraj 10.145 ex. Hîrtie semivelină satinată de 80 gr./m². Ft. 700×920/32. Coli ed. 5,52. Coli de tipar 4,87. Ediția I. Comanda 5339/268. A. nr. 0122. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8. A — 31=R.

Tiparul executat sub comanda Nr. 10490 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN" București — R.P.R.

ÎN EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
au apărut:

M. Auezov — ABAI, roman
vol. I și II—1512 pag.—41 lei

●

M. Bubennov — STEPA VULTURILOR, roman — 492 pag. — 11,20 lei

●

John Galsworthy — MAIMUȚA ALBĂ, roman
368 pag. — 12 lei

●

John Galsworthy — LINGURA DE ARGINT, roman — 360 pag. — 10 lei

●

S. Lvov — S. O. S., nuvelă
240 pag. — 3,95 lei

●

André Stil — PRĂBUȘIREA, roman
252 pag. — 4,60 lei

●

Alexei Tolstoi — CALVARUL, roman
vol. I, II și III — 1164 pag. — 23,05 lei

●

* * * — BASME POPULARE GRUZINE
168 pag. — 6,45 lei

●

* * * — BASME ȘI LEGENDE VIETNAMEZE
350 pag. — 5,35 lei

[redacted]

Lei 2,85